รูปแบบและกรรมวิธีการสร้างพระพุทธรูปครองจีวรลายดอกสมัยรัตนโกสินทร์

โดย

เรืออากาศตรีอานุภาพ นันติ

การค้นคว้าอิสระนี้เป็นส่วนหนึ่งของการศึกษาตามหลักสูตรศิลปศาสตรมหาบัณฑิต

สาขาวิชาประวัติศาสตร์ศิลปะ แผน ข ระดับปริญญามหาบัณฑิต

ภาควิชาประวัติศาสตร์ศิลปะ

บัณฑิตวิทยาลัย มหาวิทยาลัยศิลปากร

ปีการศึกษา 2562

ลิขสิทธิ์ของบัณฑิตวิทยาลัย มหาวิทยาลัยศิลปากร

รูปแบบและกรรมวิธีการสร้างพระพุทธรูปครองจีวรลายดอกสมัยรัตนโกสินทร์

โดย
เรืออากาศตรีอานุภาพ นันติ

การค้นคว้าอิสระนี้เป็นส่วนหนึ่งของการศึกษาตามหลักสูตรศิลปศาสตรมหาบัณฑิต
สาขาวิชาประวัติศาสตร์ศิลปะ แผน ข ระดับปริญญามหาบัณฑิต
ภาควิชาประวัติศาสตร์ศิลปะ
บัณฑิตวิทยาลัย มหาวิทยาลัยศิลปากร
ปีการศึกษา 2562
ลิขสิทธิ์ของบัณฑิตวิทยาลัย มหาวิทยาลัยศิลปากร

STYLE AND TECHNIQUES OF ORNAMENTING BUDDHA IMAGE IN THE RATTANAKOSIN PERIOD

By

Pilot Officer Arnuparp NANTI

A Independent Study Submitted in Partial Fulfillment of the Requirements

for Master of Arts ART HISTORY

Department of Art History

Graduate School, Silpakorn University

Academic Year 2019

Copyright of Graduate School, Silpakorn University

หัวข้อ	รูปแบบและกรรมวิธีการสร้างพระพุทธรูปครองจีวรลายดอกสมัยรัตนโกสินทร์
โดย	อานุภาพ นันติ
สาขาวิชา	ประวัติศาสตร์ศิลปะ แผน ข ระดับปริญญามหาบัณฑิต
อาจารย์ที่ปรึกษาหลัก	ผู้ช่วยศาสตราจารย์ ดร. พัสวีสิริ เปรมกุลนันท์

บัณฑิตวิทยาลัย มหาวิทยาลัยศิลปากร ได้รับพิจารณาอนุมัติให้เป็นส่วนหนึ่งของการศึกษาตามหลักสูตรศิลปศาสตรมหาบัณฑิต

.....คณบดีบัณฑิตวิทยาลัย
(รองศาสตราจารย์ ดร.จุไรรัตน์ นันทานิช)

พิจารณาเห็นชอบโดย

.....ประธานกรรมการ
(รองศาสตราจารย์ ดร.รุ่งโรจน์ ธรรมรุ่งเรือง)

.....อาจารย์ที่ปรึกษาหลัก
(ผู้ช่วยศาสตราจารย์ ดร.พัสวีสิริ เปรมกุลนันท์)

.....ผู้ทรงคุณวุฒิภายนอก
(ดร.สิโรตม์ ภินันท์รัชต์ธร)

58107316 : ประวัติศาสตร์ศิลปะ แผน ข ระดับปริญญามหาบัณฑิต
คำสำคัญ : จีวรลายดอก, พระพุทธรูปครองจีวรลายดอก, แนวคิดแบบสัจนิยม, รัชกาลที่ 3, ลงยาสี, ลงยาราชาวดี, ลงรักปิดทอง, ลายดอกพิกุล และลายไทย, สำริด

เรืออากาศตรี อานุภาพ นันติ: รูปแบบและกรรมวิธีการสร้างพระพุทธรูปครองจีวรลายดอกสมัยรัตนโกสินทร์ อาจารย์ที่ปรึกษาวิทยานิพนธ์ : ผู้ช่วยศาสตราจารย์ ดร. พัสวีสิริ เปรมกุลนันท์

พระพุทธรูปครองจีวรลายดอกเป็นพระพุทธรูปที่สร้างขึ้นตามแนวคิดแบบสัจนิยมซึ่งปรากฏเค้าลางมาแล้วตั้งแต่สมัยรัชกาลที่ 1 ปรากฏการสร้างเด่นชัดในสมัยรัชกาลที่ 3 ซึ่งในสมัยนั้นมีการถวายจีวรลายดอกแด่พระเถระชั้นผู้ใหญ่ ดังปรากฏในจดหมายเหตุรัชกาลที่ 3 ชื่อบัญชีผ้าพระกฐินและผ้าไตร ปี จ.ศ.1187

จากการศึกษาทำให้สามารถสรุปได้ว่า พระพุทธรูปครองจีวรลายดอกเป็นการสร้างเพื่อการบำเพ็ญพระราชอุทิศถวาย จึงมีกรรมวิธีการสร้างจีวรลายดอกด้วยการลงยสี การลงยาราชาวดี การถมทอง การหล่อสำริดลงรักปิดทอง ซึ่งเป็นกรรมวิธีการสร้างในพระบรมมหาราชวังก่อนที่การกรรมวิธีการหล่อสำริดลงรักปิดทองจะเผยแพร่ออกสู่นอกพระบรมมหาราชวัง พร้อมกับแม่พิมพ์หินสบู่ ที่ทำให้เกิดการสร้างสรรค์ลวดลายจีวรลายดอกพิกุลมากขึ้นจากการศึกษาสามารถแบ่งกลุ่มจีวรลายดอกจากที่ทำการศึกษา ตามพระอารามหลวง และศาสนสถานจีนและญวณ ได้ทั้งหมด ๘ กลุ่ม ซึ่งมีลวดลายที่แตกต่างกัน และมีความหมายแผงไว้เรื่องพระพุทธศาสนาในภายภาคหน้า เช่น ลายพระพุทธรูป พบในการสร้างจีวรลายดอกพระศรีอาริยเมตไตรย และพระพุทธรูปปางห้ามสมุทร ที่มีจารึกระบุจุดประสงค์ของการถวายเพื่อการพระพุทธศาสนาในภายภาคหน้า นอกจากนี้ยังมีลายใบอะแคนทัส ลายใบไม้ที่นิยมใช้ในการตกแต่งงานสถาปัตยกรรม ปรากฏบนจีวรพระพุทธรูปปางห้ามสมุทร วัดมังกรกมลวาส แสดงให้เห็นถึงการเปลี่ยนแปลงรูปแบบจีวรลายดอกไปตามยุคสมัยใหม่ไม่จำกัดเพียงแค่ลายดอกพิกุล

58107316 : Major ART HISTORY
Keyword : ORNAMENTING ROBE, ORNAMENTING BUDDHA IMAGE, ENAMEL, BLUE ENAMEL, PIKUL PATTERN AND THAI PATTERN.

PILOT OFFICER ARNUPARP NANTI : STYLE AND TECHNIQUES OF ORNAMENTING BUDDHA IMAGE IN THE RATTANAKOSIN PERIOD THESIS ADVISOR : ASSISTANT PROFESSOR PATSAWEESIRI PREAMKULANAN

The ornamented the Buddha image were created according to the realism concepts which appeared in the reign of King Rama 1The pattern was apparent in the reign of King Rama 3. In that period, the robes of the pattern of flowers were given to Theravada senior monk As shown in the archives of the reign of the king Rama 3 Kathina Buddhist festival in 1825 B.E.

From the study, it can be concluded that the ornamented the Buddha image for the royal dedication. Therefore, there is a process of decoration with a dyed enameling, blue enameling (Rachawadee), gold casting, lacquer casting with gilding Which is a process of in the Grand Palace Before the process of casting bronze with lacquer gilding will be released to outside the Grand Palace. Together with mold stone which causes the creation of Pikul pattern more

And also can be distributed from the study. According to the royal temple, Chinese and Vietnamese shrine can be divided 8 groups with different patterns. And there is a hidden meaning about Buddhism in the future, such as the Buddha image found in the creation of the Maitreya Buddha decorated with the inscription stating the purpose of consecration for Buddhism in the future there is also a pattern of canthus leaves.

Leaf patterns that are common used for architectural decorations Appeared in decorated Buddha image in the Kamalawat Chinese shrine that show changing patterns of decoration in the modern era, not limited of Pikul pattern.

กิตติกรรมประกาศ

การค้นคว้าอิสระฉบับนี้สำเร็จลงได้ด้วยดีเพราะได้รับการสนับสนุนจากอาจารย์ ครอบครัว และเพื่อนในสาขาวิชาประวัติศาสตร์ศิลปะ รวมถึงหน่วยงานราชการและข้อมูลจากเว็บไซต์ต่าง ๆที่เอื้อเฟื้อข้อมูลในการทำสารนิพนธ์ ซึ่งผู้วิจัยขอขอบพระคุณไว้ ณ ที่นี้

ขอขอบพระคุณผู้ช่วยศาสตราจารย์ พัสวีสิริ เปรมกุลอนันท์ อาจารย์ที่ปรึกษาค้นคว้าอิสระของข้าพเจ้าที่เมตตาและสนับสนุนข้าพเจ้ามาโดยตลอด คำสอนของอาจารย์ที่ข้าพเจ้าจำขึ้นใจและนำมาใช้คือ “ให้จัดกลุ่มรูปแบบศิลปกรรมแล้วค่อยนำมาวิเคราะห์และ ให้ใช้ความรู้ด้านพุทธลักษณะที่เรียนมาอธิบายพุทธลักษณะอย่าเชื่อในหนังสือทุกอย่าง ” เพราะงานศิลปกรรมไม่ได้สิ้นสุดลงพร้อมกับยุคสมัยใดสมัยหนึ่งโดยยังคงเป็นแรงบันดาลใจให้กับงานศิลปกรรมอื่น ๆ หรือในยุคต่อมาอยู่เสมอ ซึ่งคำสอนของอาจารย์ที่ได้กล่าวมานี้ เป็นประโยชน์ต่องานวิจัยของข้าพเจ้าอย่างมาก

ขอขอบพระคุณ รองศาสตราจารย์ดร.รุ่งโรจน์ ธรรมรุ่งเรือง และ ดร. สิโรตม์ ภินันท์รัชต์ธร ประธานกรรมการและผู้ทรงคุณวุฒิภายนอก ที่สละเวลาให้คำแนะนำ ติชม เพื่อปรับปรุงให้สารนิพนธ์มีความสมบูรณ์มากยิ่งขึ้น

ขอขอบพระคุณ อาจารย์บัณฑิต เนียมทรัพย์ อาจารย์ประจำคณะศิลปะและการออกแบบ มหาวิทยาลัยรังสิต ที่สนับสนุนหาข้อมูลการเรียนด้านประวัติศาสตร์ศิลปะ ตลอดจนมารดาและพี่สาวของข้าพเจ้าที่คอยให้กำลังใจในการเรียนอย่างสม่ำเสมอ และเข้าใจในสิ่งที่ข้าพเจ้าสนใจและสนับสนุนให้ข้าพเจ้าทำตามสิ่งที่ตนเองรัก

ผู้อำนวยการกองประชาสัมพันธ์ และเพื่อนร่วมงานในกองประชาสัมพันธ์ กรมกิจการพลเรือนทหารอากาศที่ให้กำลังใจเสมอมา

ขอขอบคุณนายปรัชญา เลิศกิจจานุวัฒน์ นางสาวภาวิณี ไข่หนู นางสาววรัญญา พาหะ และนางสาวแพร มัธยธนา ที่สนับสนุนและคอยช่วยเหลือด้านข้อมูล รูปภาพ และแหล่งที่มาของการศึกษาค้นคว้า รวมถึงเจ้าหน้าที่ห้องสมุดมหาวิทยาลัยศิลปากร วิทยาเขตวังท่าพระ เจ้าหน้าที่พิพิธภัณฑสถานแห่งชาติพระนคร เจ้าอาวาสพระอารามหลวง และศาสนสถานจีนและญวณ ที่ช่วยอำนวยความสะดวกในการสืบค้นและเข้าถึงข้อมูลต่าง ๆได้อย่างครบถ้วน

อานุภาพ นันติ

สารบัญ

หน้า

บทคัดย่อภาษาไทย ..... ง

บทคัดย่อภาษาอังกฤษ ..... จ

กิตติกรรมประกาศ ..... ฉ

สารบัญ ..... ช

สารบัญรูปภาพ ..... ญ

บทที่ 1 1

บทนำ 1

1.ความเป็นมาและความสำคัญของปัญหา (Statement and significance of the problem) 1

2.ความมุ่งหมายและวัตถุประสงค์ของการศึกษา (Goal and Objective) 3

3.สมมติฐานทางการศึกษา (Hypothesis to be tested) 3

4.ขอบเขตของการศึกษา (Scope and delimitation of the study) 4

5.ขั้นตอนของการศึกษา (Process of study and research) 4

6.แหล่งข้อมูล (Documentation) 4

7.ประโยชน์ที่คาดว่าจะได้รับ (Contribution of the study) 5

บทที่ 2 6

ความเป็นมา และความหมายของพระพุทธรูปจีวรลายดอก 6

2.1 ความหมายของจีวร 6

2.2 ธรรมเนียมการถวายจีวรลายดอกแด่พระพุทธรูปและพระสงฆ์ 9

บทที่ 3 17

บทวิเคราะห์พระพุทธรูปครองจีวรลายดอก 17

3.1 พระพุทธรูปครองจีวรลายดอกที่ประดิษฐานในพระบรมมหาราชวัง 17

3.1.1 ลายพุ่มข้าวบิณฑ์ก้านแย่ง.....19
3.1.2 ลายแก้วชิงดวง.....30
3.1.3 ลายดอกพิกุล.....32
3.1.4 ลายใบเทศ.....34
3.1.5 ลายดอกเขียนสี.....37
3.2 พระพุทธรูปครองจีวรลายดอกในพิพิธภัณฑสถานแห่งชาติ พระนคร.....38
3.2.1 ลายใบเทศ และลายราชวัตรดอกสี่กลีบ.....38
3.2.2 ลายราชวัตรดอกสี่กลีบ และลายราชวัตรใบเทศ.....43
3.2.3 ลายพุ่มข้าวบิณฑ์ก้านแย่ง.....45
3.2.4 ลายใบเทศ.....47
3.2.5 ลายดอกพิกุล.....50
3.3 พระพุทธรูปครองจีวรลายดอกตามพระอารามหลวง และศาสนสถานจีนและญวณ ในกรุงเทพฯ.....54
3.3.1.กลุ่มลายดอกพิกุลในราชวัติย่อมุมไม้สิบสอง.....55
3.3.2 กลุ่มลายดอกพิกุลในวงกลมไข่ปลา.....57
3.3.3 กลุ่มลายดอกพิกุลในตาราง.....61
3.3.4 กลุ่มลายดอกพิกุลขนาดใหญ่.....63
3.3.5 กลุ่มลายพระพุทธรูป.....64
3.3.6 กลุ่มลายวงกลมดอกพิกุล.....68
3.3.7 กลุ่มลายวงกลมใบไม้ดอกพิกุล.....69
3.3.8 กลุ่มลายอื่น ๆ.....70
บทที่ 4.....73
กรรมวิธีการการสร้างลวดลายพระพุทธรูปจีวรลายดอก.....73
4.1 การลงยาสี.....73

4.2 การถม.....81
ขั้นตอนการผลิตเครื่องถมไทย.....84
ขั้นที่ 1 การทำน้ำยาถม.....84
ขั้นที่ 2 การทำรูปพรรณ หรือการขึ้นรูป.....85
ขั้นที่ 3 การเขียนและสลักลาย.....87
ขั้นที่ 4 ขั้นลงถม.....89
ขั้นที่ 5 การปรับแต่งรูปทรง.....91
ขั้นที่ 6 การขัดผิวและแกะแร.....91
ขั้นที่ 7 การขัดเงา.....92
4.3 การสร้างพระพุทธรูปจีวรลายดอกแบบหล่อโลหะลงรักปิดทอง.....94
บทที่ 5.....99
สรุปผลการศึกษา.....99
รายการอ้างอิง.....101
ประวัติผู้เขียน.....107

มหาวิทยาลัยศิลปากร

สารบัญรูปภาพ

หน้า

รูปที่ 1 สังฆาฏิ 6
รูปที่ 2 จีวร(อุตราสงค์) 7
รูปที่ 3 สบง (อันตรวาสก) 8
รูปที่ 4 เครื่องทรงฤดูฝน (เครื่องทรงเดิม) พระพุทธมหามณีรัตนปฏิมากร 10
รูปที่ 5 เครื่องทรงฤดูหนาว (เครื่องทรงเดิม) พระพุทธมหามณีรัตนปฏิมากร 11
รูปที่ 6 ภาพถ่ายสตรีชาวเบงกอล แต่งกายด้วยผ้าย่ำตะหนี่ (Jamdani) ค.ศ01904 ห่มด้วยส่าหรี 12
รูปที่ 7 ผ้าย่ำตะหนี่ (Jamdani) ในปัจจุบัน 12
รูปที่ 8 จิตรกรรมฝาผนังวิหารพระไสยยาสน์ วัดพระเชตุพนวิมลมังคลารามแสดงภาพพระพุทธเจ้าครองจีวรลายดอก 13
รูปที่ 9 ส่วนหนึ่งของพระบฏพระพุทธเจ้า 24 พระองค์ พระพุทธเจ้าพร้อมพระสาวกล้วนครองจีวรลายดอก ระบุช่วงรัตน โกสินทร์ตอนต้น 14
รูปที่ 10 รูปพระเถระชั้นผู้ใหญ่ครองจีวรลายประแจจีน อันตรวาศก ลายดอกขนาดเล็ก 15
รูปที่ 11 รูปพระเถระชั้นผู้ใหญ่ครองจีวรลายประแจจีน อันตรวาศก ลายดอกขนาดเล็ก 15
รูปที่ 12 พระพุทธรูปครองจีวรลายเหรียญจีน 16
รูปที่ 13 องค์ประกอบของผ้าเขียนทอง 18
รูปที่ 14 รายละเอียดของลายราชวัตรดอกสี่กลีบในผ้าเขียนทอง 18
รูปที่ 15 ลายพุ่มข้าวบิณฑ์ก้านแย่ง 19
รูปที่ 16 เครื่องทรงฤดูฝน (เครื่องทรงเดิม) พระพุทธมหามณีรัตนปฏิมากร 20
รูปที่ 17 รายละเอียดของเครื่องทรงฤดูฝน พระพุทธมหามณีรัตนปฏิมากร 21
รูปที่ 18 การเปรียบเทียบลายพุ่มข้าวบิณฑ์ก้านแย่ง หรือลายพุ่มข้าวบิณฑ์ดอกลอย 22
รูปที่ 19 พระชัยวัฒน์ประจำรัชกาลพระบาทสมเด็จพระนั่งเกล้าเจ้าอยู่หัว รัชกาลที่ 3 22

รูปที่ 20 โครงสร้างลายพุ่มข้าวบิณฑ์ก้านแย่ง หรือ ลายพุ่มข้าวบิณฑ์ดอกลอยบนจีวร 23
รูปที่ 21 การลงยาสีฝักกริช แบบเปอร์เซีย.....24
รูปที่ 22 การลงยาสีในเครื่องราชูปโภค.....24
รูปที่ 23 พระพุทธรูปปางสมาธิ ประดิษฐานในหอพระสุราลัยพิมาน ในพระบรมมหาราชวัง.....25
รูปที่ 24 ลวดลายลงยาสีบนจีวร พระพุทธรูปปางสมาธิ 26
รูปที่ 25 พระพุทธอนันตคุณอดุลยญาณบพิตร พระพุทธรูปประธานวัดราชโอรสาราม 26
รูปที่ 26 พระพุทธเสรฏฐมุนี พระพุทธรูปประธานในศาลาการเปรียญวัดสุทัศน์เทพวราราม.....27
รูปที่ 27 พระอดีตพุทธเจ้ารอบพระระเบียงคด วัดสุทัศน์เทพวราราม 27
รูปที่ 28 พระพุทธรูปศิลาขาว ประดิษฐานในพระวิหารยอด พระบรมมหาราชวัง.....29
รูปที่ 29 ลวดลายพุ่มข้าวบินก้านแย่ง บนจีวรพระพุทธรูปศิลาขาว ด้วยกรรมวิธีแบบลงรักปิดทอง29
รูปที่ 30 พระพุทธเทววิลาส หรือ หลวงพ่อขาว พระประธานในพระอุโบสถวัดเทพธิดาราม.....30
รูปที่ 31 ลายแก้วชิงดวง 31
รูปที่ 32 เครื่องทรงฤดูหนาว (เครื่องทรงเดิม) พระพุทธมหามณีรัตนปฏิมากร 31
รูปที่ 33 ลายแก้วชิงดวง ลงยาสีประดับด้วยเพชรกลางดอก.....32
รูปที่ 34 การสร้างสรรค์ลวดลายจากดอกพิกุลนำไปสู่ลวดลายบนจีวรลายดอกพิกุล.....33
รูปที่ 35 พระพุทธรูปปางห้ามสมุทรครองจีวรลายดอก ประดิษฐานในพระวิหารยอด
พระบรมมหาราชวัง.....33
รูปที่ 36 ลายดอกพิกุลบนจีวรพระพุทธรูปปางห้ามสมุทร 34
รูปที่ 37 พระพุทธรูปปางมารวิชัย ประดิษฐานอยู่องค์หน้าของพระพุทธรูปสามองค์ ฐานชุกชี
ด้านขวา พระอุโบสถวัดพระศรีรัตนศาสดาราม ในพระบรมมหาราชวัง 35
รูปที่ 38 ลายใบเทศบนจีวรพระพุทธรูปปางมารวิชัย 36
รูปที่ 39 ลายเส้นลายใบเทศบนจีวรพระพุทธรูปปางมารวิชัย.....36
รูปที่ 40 พระพุทธรูประบายสีปางมารวิชัย ประดิษฐานที่ฐานชุกชี พระพุทธมหามณีรัตนปฏิมากร
วัดพระศรีรัตนศาสดาราม 37

รูปที่ 41 ลายดอกไม้บนจีวรพระพุทธรูปประบายสีปางมารวิชัย ประดิษฐานที่ฐานชุกชี พระพุทธมหามณีรัตนปฏิมากร วัดพระศรีรัตนศาสดาราม 38

รูปที่ 42 พระพุทธรูปปางห้ามสมุทร ประดิษฐานในพระที่นั่งพุทไธสวรรย์ 39

รูปที่ 43 ลายใบเทศบนจีวรพระพุทธรูปปางห้ามสมุทร 40

รูปที่ 44 ลายราชวัตรดอกสี่กลีบ ในสบงพระพุทธรูปปางห้ามสมุทร 40

รูปที่ 45 ลักษณะของลายใบเทศ ในผ้าลายอย่าง 41

รูปที่ 46 ลักษณะของลายราชวัตรเมื่อนำมารวมกับลายไทย 41

รูปที่ 47 ลายราชวัตรดอกสี่กลีบ 42

รูปที่ 48 ด้านหลังพระพุทธรูปปางประทานอภัย เผยให้เห็นแกนด้านในของพระพุทธรูปส่วนที่เคยครอบด้วยโลหะ 43

รูปที่ 49 พระพุทธรูปปางห้ามสมุทร ประดิษฐานในพระที่นั่งพุทไธสวรรย์ 44

รูปที่ 50 ลายราชวัตรดอกสี่กลีบในจีวรพระพุทธรูปปางห้ามสมุทร 44

รูปที่ 51 ลายราชวัตรใบเทศในสบงพระพุทธรูปปางห้ามสมุทร 45

รูปที่ 52 พระพุทธรูปแก่นจันทน์คู่ ปางประทานอภัย ในพระที่นั่งพุทไธสวรรย์ 46

รูปที่ 53 ลายพุ่มข้าวบิณฑ์บนจีวรพระพุทธรูปแก่นจันทน์คู่ 46

รูปที่ 54 ลายก้านต่อดอกใบเทศ บนสบงพระพุทธรูปแก่นจันทน์คู่ 47

รูปที่ 55 พระพุทธรูปปางมารวิชัย ครองจีวรแบบศิลปะจีน ประดิษฐาน ในพิพิธภัณฑสถานแห่งชาติพระนคร 48

รูปที่ 56 พระคันธารราษฎร์ ประดิษฐานในหอพระคันธารราษฎร์ วัดพระศรีรัตนศาสดาราม ในพระบรมมหาราชวัง 48

รูปที่ 57 พระพุทธรูปปางมารวิชัย ประดิษฐานใน พิพิธภัณฑสถานแห่งชาติ พระนคร 49

รูปที่ 58 ลายใบเทศบนจีวรพระพุทธรูปปางมารวิชัย ครองจีวรแบบศิลปะจีน 49

รูปที่ 59 ลายใบเทศบนจีวรพระพุทธรูปปางมารวิชัย 50

รูปที่ 60 พระพุทธรูปครองจีวรลายดอก ปางมารวิชัย ในพิพิธภัณฑสถานแห่งชาติพระนคร 51

รูปที่ 61 ลายดอกพิกุล พระพุทธรูปปางมารวิชัย ในพิพิธภัณฑสถานแห่งชาติพระนคร 52

รูปที่ 62 ข้อความระบุชื่อผู้สร้างและปีที่สร้างถวาย พระพุทธรูปปางห้ามสมุทร.....52

รูปที่ 63 พระพุทธรูปปางห้ามสมุทร จากวัดวิเศษการ.....53

รูปที่ 64 ลายดอกพิกุล พระพุทธรูปปางห้ามสมุทร ในพิพิธภัณฑสถานแห่งชาติพระนคร.....53

รูปที่ 65 โครงสร้างของผ้าลายอย่างของจีวรพระพุทธรูปปางห้ามสมุทร ในพิพิธภัณฑสถานแห่งชาติพระนคร.....54

รูปที่ 66 ลายดอกพิกุลในราชวัตร พระพุทธรูปปางห้ามสมุทร วัดเทวราชกุญชร.....55

รูปที่ 67 ลายดอกพิกุลในราชวัตร พระพุทธรูปปางห้ามสมุทร ระเบียงคดวัดโสมนัสวิหาร 56

รูปที่ 68 ลายดอกพิกุลในราชวัตร พระพุทธรูปทรงบาตร วัดบำเพ็ญจีนพรต.....56

รูปที่ 69 ลายดอกพิกุลในราชวัตร พระพุทธรูปปางห้ามสมุทร วัดมังกรกมลาวาส 57

รูปที่ 70 ลายดอกพิกุลในวงกลมจุดไข่ปลา บนจีวรพระพุทธรูปปางประทานพร ประดิษฐานในวิหารน้อย วัดอรุณราชวราราม.....58

รูปที่ 71 ลายดอกพิกุลในวงกลมจุดไข่ปลา บนจีวรพระพุทธรูปปางห้ามสมุทร ประดิษฐานในระเบียงคด วัดโสมนัสวิหาร.....58

รูปที่ 72 ลายดอกพิกุลในวงกลมจุดไข่ปลา บนจีวรพระพุทธรูปปางห้ามสมุทร ประดิษฐานในระเบียงคด วัดพระเชตุพนวิมลมังคลาราม 59

รูปที่ 73 ลายดอกพิกุลในวงกลมจุดไข่ปลา บนจีวรพระพุทธรูปปางห้ามสมุทร ประดิษฐานพระวิหารวัดไตรมิตรวิทยาราม.....59

รูปที่ 74 ลายดอกพิกุลในวงกลมจุดไข่ปลา บนจีวรพระพุทธรูปปางห้ามสมุทร ประดิษฐานในวัดมังกรกมลาวาส 60

รูปที่ 75 ลายดอกพิกุลในวงกลมจุดไข่ปลา บนจีวรพระพุทธรูปปางประทานพร ประดิษฐานในศาลเจ้าเกียนอันเกง.....60

รูปที่ 76 ลายดอกพิกุลในตาราง บนจีวรพระพุทธรูปปางห้ามสมุทร ประดิษฐานในระเบียงคดวัดพระเชตุพนวิมลมังคลาราม.....61

รูปที่ 77 ลายดอกพิกุลในตาราง บนจีวรพระพุทธรูปปางห้ามสมุทร 62

รูปที่ 78 ลายดอกพิกุลในตาราง บนจีวรพระพุทธรูปปางห้ามสมุทร ประดิษฐานในวัดมังกรกมลาวาส.....62

รูปที่ 79 ลายดอกพิกุลขนาดใหญ่ บนจีวรพระพุทธรูปปางห้ามสมุทร ประดิษฐานในพระวิหาร วัดกัลยาณมิตร.....63

รูปที่ 80 ลายดอกพิกุลขนาดใหญ่ บนจีวรพระพุทธรูปปางห้ามสมุทร.....64

รูปที่ 81 ลายพระพุทธรูป คั่นด้วยลายฝรั่งบนจีวรพระพุทธรูปพระศรีอาริยเมตไตรย ประดิษฐานในพระวิหารน้อย วัดอรุณราชวราราม.....65

รูปที่ 82 ลายพระพุทธรูป คั่นด้วยลายฝรั่งบนจีวรพระพุทธรูปปางห้ามสมุทร ประดิษฐาน ณ วัดเทวราชกุญชร.....65

รูปที่ 83 ลายพระพุทธรูป คั่นด้วยลายดอกพิกุล บนจีวรพระพุทธรูปปางห้ามสมุทรรัดประคดและหน้านางประดับด้วยลายพระพุทธรูป ประดิษฐานในระเบียงคด วัดโสมนัสวิหาร.....66

รูปที่ 84 พระพุทธรูปพระศรีอาริยเมตไตรย ประดิษฐานในพระวิหารน้อย วัดอรุณราชวราราม.....67

รูปที่ 85 จารึกของผู้ถวายมีใจความถวายในพระพุทธศาสนาเพื่อการสำเร็จพระพุทธศาสนาในภายภาคหน้า บริเวณรัดประคดของพระพุทธรูปปางห้ามสมุทรประดิษฐานในระเบียงคด วัดโสมนัสวิหาร.....67

รูปที่ 86 ลายวงกลมดอกพิกุล บนจีวรพระพุทธรูปปางห้ามสมุทร ประดิษฐานในระเบียงคด วัดบวรนิเวศวิหาร.....68

รูปที่ 87 ลายวงกลมดอกพิกุล บนจีวรพระพุทธรูปปางรำพึง ประดิษฐานในระเบียงคด วัดสระ เกศราชวรวิหาร.....68

รูปที่ 88 ลายวงกลมใบไม้ดอกพิกุล บนจีวรพระพุทธรูปปางมาวิชัย ประดิษฐาน ณ วัดเทวราชกุญชร.....69

รูปที่ 89 ลายวงกลมใบไม้ดอกพิกุล บนจีวรพระพุทธรูปปางห้ามสมุทร ประดิษฐานในศาลาการเปรียญ วัดเทพธิดาราม.....69

รูปที่ 90 ลายดอกไม้ร่วง บนจีวรพระพุทธรูปพระศรีอาริยเมตไตรย.....70

รูปที่ 91 ลายใบอะแคนทัส บนจีวรพระพุทธรูปปางห้ามสมุทร ประดิษฐาน ณ วัดมังกรกมลาวาส.....71

รูปที่ 92 ลายจุด บนจีวรพระพุทธรูปปางห้ามสมุทร ประดิษฐานในระเบียงคด วัดโสมนัสวิหาร...71

รูปที่ 93 วาดลวดลายลงแผ่นโลหะ.....74

รูปที่ 94 แผ่นโลหะเข้าชันเพื่อดุนลวดลาย 74
รูปที่ 95 นำชิ้นงานออกจากชัน 75
รูปที่ 96 นำชิ้นงานแช่น้ำกรดอย่างเจือจาง 75
รูปที่ 97 บดผงยาสี 76
รูปที่ 98 บดผงยาสี 76
รูปที่ 99 ละลายสีด้วยน้ำ 77
รูปที่ 100 ลงยาสีต่าง ๆ บนชิ้นงานที่ต้องการ 77
รูปที่ 101 นำชิ้นงานไปเผา 78
รูปที่ 102 นำชิ้นงานแช่น้ำกรด 78
รูปที่ 103 เป่าชิ้นงานให้แห้งเพื่อขจัดไขมัน 79
รูปที่ 104 ล้างชิ้นงานด้วยน้ำสะอาด 79
รูปที่ 105 ชิ้นงานที่เสร็จกระบวนการลงยาสี 80
รูปที่ 106 ลายใบเทศลงยาราชาวดีบนจีวรพระพุทธรูปปางมารวิชัย ในพิพิธภัณฑสถานแห่งชาติ พระนคร 81
รูปที่ 107 ชิ้นงานที่ทำด้วยวิธีถมเงิน 82
รูปที่ 108 ชิ้นงานที่ทำด้วยวิธีถมตะทอง 83
รูปที่ 109 ชิ้นงานที่ทำด้วยวิธีถมทอง 83
รูปที่ 110 ส่วนผสมในการทำน้ำยาถม ประกอบด้วยเงิน ทองแดงและตะกั่ว 85
รูปที่ 111 การซัดกำมะถันและน้ำประสานทองจนเป็นเนื้อเดียวกัน 85
รูปที่ 112 แผ่นเงินผสมน้ำประสานทอง เพื่อทำรูปพรรณ 86
รูปที่ 113 ทุบแผ่นเงินที่ผสมน้ำประสานแล้ว ด้วยพะเนินเพื่อขึ้นรูปเป็นชิ้นงาน 87
รูปที่ 114 การเขียนลายเพื่อนำไปสลัก 88
รูปที่ 115 การสลักลายบนชิ้นงาน 88
รูปที่ 116 การนำชิ้นงานที่สลักลายแล้วไปแช่น้ำกรดเจือจาง 89

รูปที่ 117 การละลายน้ำยาถม หรือ แล่นถม ลงบนชิ้นงาน.....90
รูปที่ 118 ชิ้นงานที่ลงถมตากจนแห้ง.....90
รูปที่ 119 ใช้ตะไบ และ กระดาษทรายขัดแต่งชิ้นงาน.....91
รูปที่ 120 การแกะแรชิ้นงานเพื่อให้เกิดความคมชัดมากยิ่งขึ้น.....92
รูปที่ 121 การเช็ดล้างทำความสะอาดเพื่อนำไปขัดเงาในขั้นตอนสุดท้าย.....93
รูปที่ 122 พระพุทธรูปปางมารวิชัย.....94
รูปที่ 123 แม่พิมพ์หินสบู่ลายดอกพิกุล.....95
รูปที่ 124 แม่พิมพ์หินสบู่ลายดอกพิกุล ลายพระพุทธรูป.....95
รูปที่ 125 การลงรักปิดทองพระพุทธรูป.....96
รูปที่ 126 พระพุทธรูปครองจีวรลายดอกแบบใหม่.....97
รูปที่ 127 ลายจีวรลายดอกแบบใหม่ ซึ่งมีขนาดและรายละเอียดแตกต่างจากพระพุทธรูปครองจีวรลายดอกที่สร้างด้วยกรรมวิธีแบบโบราณ.....97

มหาวิทยาลัยศิลปากร

บทที่ 1
บทนำ

1.ความเป็นมาและความสำคัญของปัญหา (Statement and significance of the problem)

พระพุทธรูปจีวรลายดอก หมายถึงกลุ่มพระพุทธรูปที่สร้างจากแนวคิดแบบสัจนิยม โดยแสดงพุทธลักษณะที่สืบทอดจารีตในแบบอุดมคติ [1] เป็นพระพุทธรูปที่นิยมสร้างในสมัยรัตนโกสินทร์ตอนต้นประดับด้วยลวดลายดอกไม้ขนาดเล็กทั่วทั้งผืนจีวร แนวคิดการสร้างพระพุทธรูปจีวรลายดอกเริ่มปรากฏเค้าลางมาแล้วในสมัยพระบาทสมเด็จพระพุทธยอดฟ้าจุฬาโลกมหาราช รัชกาลที่ 1 ปรากฏการสร้างเครื่องทรงฤดูฝนประจำพระพุทธมหามณีรัตนปฏิมากร ลักษณะของเครื่องทรงประดับด้วยลวดลายดอกไม้ยอดของดอกไม้ประดับด้วยเพชรและพลอยสีต่างๆ ซ้อนทับบนผ้าห่มลายดอกทองคำลงยาสี[2] อาจกล่าวได้ว่ารูปแบบเครื่องทรงฤดูฝนอาจได้รับอิทธิพลจากประเพณีการถวายผ้าแพรลายดอกอย่างดีที่นำมาถวายพระประธานในพระวิหารและพระระเบียงคด ดังปรากฏข้อมูลในประชุมจารึกวัดพระเชตุพนวิมลมังคลาราม [3] จึงถือเป็นธรรมเนียมปฏิบัติที่ปฏิบัติสืบมาตามความเชื่อของคนในสมัยนั้นที่เชื่อว่าหากมีของดีย่อมต้องนึกถึงพระสงฆ์เป็นอันดับแรก การถวายของดีย่อมนำมาซึ่งอานิสงส์สูงเป็นการชำระจิตใจให้โปร่งเบาด้วยกุศลนั้น[4]

ธรรมเนียมดังกล่าวได้รับการสืบทอดมาในสมัยพระบาทสมเด็จพระนั่งเกล้าเจ้าอยู่หัว รัชกาลที่ 3 การถวายจีวรลายดอกมีความนิยมอย่างแพร่หลายในราชสำนัก มีการนำผ้าเนื้อดีจากต่างประเทศนำมาถวายผ้าชนิดนั้นคือ **"ผ้าย่ำตะหนี่"** นำมาถวายแด่พระเถระชั้นผู้ใหญ่ ปรากฏในข้อมูลการขึ้นบัญชีผ้า พระกฐินในสมัยนั้น [5] ลักษณะของผ้าย่ำตะหนี่ เป็นผ้าฝ้ายทอมือเนื้อบาง

---

[1] ชื่นสุข กาญจนภิญโญวงศ์,**"พระพุทธปฏิมาสมัยรัชกาลที่ 3 – รัชกาลที่ 5 การเปลี่ยนแปลงคติการสร้างและรูปแบบศิลปกรรม"**,(กรุงเทพ : ภาควิชาประวัติศาสตร์ศิลปะ มหาวิทยาลัยศิลปากร, 2547),

[2]กรมธนารักษ์ กระทรวงการคลัง**, "จดหมายเหตุการณ์สร้างเครื่องทรงพุทธมหามณีรัตนปฏิมากร"** ,(กรุงเทพ:กระทรวงการคลัง, 2540),60

[3] วัดพระเชตุพนวิมลมังคลาราม, "**ประชุมจารึกวัดพระเชตุพน ฯ**",(กรุงเทพ: สำนักพิมพ์วัดพระเชตุพนวิมลมังคลาราม) , 5

[4] จุลทรรศน์ พยาฆรานนท์, **"ประณีตศิลป์ในสมัยสมเด็จพระนั่งเกล้าเจ้าอยู่หัว",** (กรุงเทพ : สำนักพิมพ์มหาวิทยาลัยศิลปากร ,2531), 32

[5] ปลัดกรมพระคลังสุพรัต จมื่นโกษา **"จดหมายเหตุรัชกาลที่ 3 ชื่อบัญชีผ้าพระกฐินและผ้าไตร ปี จ.ศ. 1187",** เลขที่22,หอจดหมายเหตุแห่งชาติ.

ละเอียด ทอด้วยลวดลายดอกไม้ขนาดเล็กทั่วทั้งผืนแล้วจึงนำมาย้อมน้ำฝาด เพื่อให้สอดคล้องตามบัญญัติเรื่องการถวายผ้าสำหรับทำจีวรแด่พระสงฆ์[6] ในขณะเดียวกันในรัชสมัยนี้แนวความคิดแบบสัจนิยมเริ่มมีความชัดเจนมากกว่า แผ่นดินในยุคต้น การถวายอาจเป็นไปได้ว่าการถวายจีวรลายดอกแด่พระสงฆ์เป็นแรงบันดาลใจในการสร้างพระพุทธรูปจีวรลายดอกขึ้น

การสร้างพระพุทธรูปจีวรลายดอกเป็นงานในราชสำนัก สร้างขึ้นเพื่อทรงบำเพ็ญพระราชกุศลอุทิศถวายจึงมีลักษณะพิเศษ เช่น การลงยาสี ปรากฏในพระชัยวัฒน์ประจำรัชกาลที่ 3 ซึ่งประดิษฐานภายในหอพระสุราลัยพิมาน หมู่พระมหามณเฑียรภายในพระบรมมหาราชวัง[7] นอกจากนั้นยังมีการสร้างพระพุทธรูปจีวรในแบบต่าง ๆ เช่น พระพุทธรูปศิลาขาวปิดทองล่องชาดในวิหารยอด[8] พระพุทธรูปางมารวิชัยแบบถมทอง ประดิษฐานบนฐานชุกชีด้านขวา ภายในพระอุโบสถวัดพระศรีรัตนศาสดารามในพระบรมมหาราชวัง

พระพุทธรูปางมารวิชัยแบบถมทอง ประดิษฐานบนฐานชุกชีด้านขวา ภายในพระอุโบสถวัดพระศรีรัตนศาสดารามในพระบรมมหาราชวัง[9]

ในสมัยพระบาทสมเด็จพระจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว รัชกาลที่ 4 ความนิยมในการถวายจีวรลายดอกแด่พระเถระชั้นผู้ใหญ่ลดลงไม่เหมือนครั้งแผ่นดินก่อน ในขณะเดียวกันแนวความคิดแบบสัจนิยมตะวันตกได้มีอิทธิพลต่อการสร้างพระพุทธรูปให้มีความเสมือนจริงมากยิ่งขึ้น แต่ก็พบการสร้างพระพุทธรูปที่มีจีวรลายดอกอยู่บ้าง เช่น พระพุทธรูปที่สร้างด้วยวัสดุผสมระบายสี ปางมารวิชัย จีวรของพระพุทธรูปเป็นริ้วเสมือนจริงมีการแต้มสีเป็นลายดอกไม้ขนาดเล็กทั่วทั้งผืน เป็นพระพุทธรูปที่ประดิษฐานภายในพระอุโบสถ วัดพระศรีรัตนศาสดาราม ในพระบรมมหาราชวัง[10]

ความนิยมในการถวายจีวรลายดอกยังคงสืบเรื่อยมาในสมัยพระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว รัชกาลที่ 5 ดังปรากฏในภาพถ่ายของชาวต่างชาติที่เข้ามาในสมัยนั้น เช่นเดียวกับความนิยมในการสร้างพระพุทธรูปจีวรลายดอกได้กลับมานิยมอีกครั้งและไม่ได้จำกัดเฉพาะงานในราชสำนักเท่านั้นแต่ยังส่งอิทธิพลมาสู่ภายนอก มีการถวายจีวรลายดอกตามพระอารามหลวง และศาสนสถานจีนและญวน โดยส่วนใหญ่เป็นการถวายโดยข้าราชการ คหบดีผู้มีฐานะ

---

[6] รุ่งโรจน์ ธรรมรุ่งเรือง , **"รู้เรื่องพระพุทธรูป ที่มา คติ ความหมาย ศิลปกรรม ทุกยุคทุกสมัย"** (กรุงเทพ : สำนักพิมพ์มิวเซียมเพรส,2558) ,167

[7] สุริยวุฒิ สุขสวัสดิ์ , **"พระพุทธปฏิมาในพระบรมมหาราชวัง"** ,(กรุงเทพ : สำนักพิมพ์อัมรินทร์ปริ้นติ้งกรุ๊ป,2535), 112

[8] เรื่องเดียวกัน , 63

[9] เรื่องเดียวกัน, 310.

[10] เรื่องเดียวกัน ,64.

สอดคล้องกับหลักฐานพระพุทธรูปครองจีวรลายดอกปางห้ามสมุทร ในพิพิธภัณฑสถานแห่งชาติพระนคร ระบุใต้ฐานว่าถวายให้วัดวิเศษการตรงกับสมัยรัชกาลที่ ๕ [11]

จากการศึกษาในเบื้องต้นพบว่ารูปแบบและพัฒนาการของพระพุทธรูปจีวรลายดอกยังคงสืบเรื่อยมาจนถึงปัจจุบัน ยังคงมีการสร้างด้วยกรรมวิธีเดิมและกรรมวิธีสมัยใหม่ อีกทั้งยังมีเทคโนโลยีที่ทันสมัยเข้ามาช่วยในการสร้างเพื่อรองรับกับความต้องการเชิงพาณิชย์ โดยมิได้คำนึงถึงความละเอียดของผลงาน จึงทำให้ความงามของพระพุทธรูปขาดหายไป ความงามของพระพุทธรูปจีวรลายดอกไม่ได้มีเพียงแค่ลวดลายที่ประดับบนจีวรเท่านั้น รูปแบบและวิธีการสร้างในแต่ละยุคสมัยมีความน่าสนใจให้ศึกษาค้นคว้า เพื่อเป็นองค์ความรู้ใหม่ในการศึกษาด้านพุทธศิลป์

2.ความมุ่งหมายและวัตถุประสงค์ของการศึกษา (Goal and Objective)

2.1 เพื่อศึกษาการสร้างพระพุทธรูปจีวรลายดอก กรรมวิธีของช่างในพระบรมมหาราชวังงานช่างนอกพระบรมมหาราชวัง รวมทั้งกรรมวิธีการสร้างในปัจจุบัน

2.2 เพื่อศึกษาลวดลายในพระพุทธรูปจีวรลายดอก ที่แสดงความเหมือน ความแตกต่างของลวดลายที่ได้รับอิทธิพลจากลายผ้า จากหลักฐานทางเอกสาร

2.3 เพื่อศึกษาและจัดกลุ่มรูปแบบประเภทของพระพุทธรูปครองจีวรลายดอก ตามลักษณะที่ปรากฏ

3.สมมติฐานทางการศึกษา (Hypothesis to be tested)

3.1 พระพุทธรูปจีวรลายดอก ได้รับอิทธิพลจากแนวคิดแบบสัจนิยมตะวันตกในสมัยต้นกรุงรัตนโกสินทร์ จึงมีความสัมพันธ์กับการสร้างลวดลายของจีวรทั้งที่ถวายพระพุทธรูป และพระสงฆ์มาเป็นแรงบันดาลใจในการสร้าง

3.2 การสร้างพุทธรูปจีวรลายดอกแต่แรกเริ่มเป็นการสร้างเพื่อการทรงบำเพ็ญพระราชกุศลอุทิศถวายจึงมีความวิจิตรสวยงามตามแบบแผนในพระบรมมหาราชวัง รูปแบบดังกล่าวยังได้ส่งอิทธิพลในการสร้างพระพุทธรูปจีวรลายดอกให้กับช่างนอกพระบรมมหาราชวัง

---

[11] อมรา ศรีสุชาติ, **“แผ่นดินไทยในอดีต”**,(กรุงเทพ : กรมศิลปากร,2558), 85

4.ขอบเขตของการศึกษา (Scope and delimitation of the study)

4.1 ศึกษาจากพระพุทธรูปจีวรลายดอกที่ประดิษฐานในพระบรมมหาราชวัง และในพระอารามเช่น วัดพระเชตุพนวิมลมังคลาราม วัดเทพธิดาราม วัดกัลยาณมิตร วัดเทวราชกุญชร วัดบวรนิเวศวิหาร วัดประยูรวงศาวาส วัดราชสิทธาราม วัดภคินีนาถ วัดสระเกศ วัดสังข์กระจาย วัดสามพระยา วัดโสมนัสวิหาร วัดสุทัศนเทพวราราม วัดอรุณราชวราราม และศาสนสถานของชาวจีนและญวนในกรุงเทพฯ และพิพิธภัณฑสถานแห่งชาติพระนครที่อยู่ในสภาพสมบูรณ์

4.2 ศึกษาจากกรรมวิธี การสร้างและที่มาของลวดลายที่ปรากฏในพระพุทธรูปจีวรลายดอก เปรียบเทียบ และจัดประเภทของพระพุทธรูป

5.ขั้นตอนของการศึกษา (Process of study and research)

5.1 สำรวจข้อมูลทั้งทางด้านประวัติศาสตร์ ตำนาน พงศาวดาร ตลอดจนเอกสารโบราณที่เกี่ยวข้อง และนำเอกสารมาประเมินเพื่อใช้ในงานวิจัยและอ้างอิง

5.2 สำรวจข้อมูลภาคสนาม โดยการถ่ายภาพ จดบันทึก และคัดลอกเพื่อนำมาจัดทำระเบียบใช้เป็นข้อมูลในการวิจัย

5.3 ดำเนินการวิจัย แบบอธิบายและบรรยาย โดยใช้การวิเคราะห์ ได้แก่

5.3.1 ศึกษาแนวความคิด หรือคตินิยมในการสร้าง ลักษณะรูปแบบของพระพุทธรูปเพื่อนำมาวิเคราะห์ และเปรียบเทียบกับแนวความคิดและรูปแบบของงานศิลปกรรม

5.3.2 ศึกษาปัจจัยต่าง ๆ ที่เกี่ยวข้องที่ทำให้เกิดการเปลี่ยนแปลงต่าง ๆ ขึ้น

5.3.3 ศึกษาทางด้านประวัติศาสตร์ในช่วงระยะเวลาร่วมสมัยกับการสร้างงานศิลปกรรม

5.3.4 ศึกษาบริบททางสังคมที่สะท้อนให้เห็นถึงแนวคิด หรือวัฒนธรรมตะวันตกที่เข้ามาในช่วงระยะเวลานั้น

5.4 สรุปผลและเสนอผลงานการศึกษา

6.แหล่งข้อมูล (Documentation)

6.1 ข้อมูลด้านเอกสาร ได้แก่ เอกสารทางประวัติศาสตร์ ภาพถ่าย ข้อมูลจากหน่วยงานที่เกี่ยวข้อง ผลงานวิจัย วิทยานิพนธ์ หนังสือ และบทความต่าง ๆ จากห้องสมุดมหาวิทยาลัยศิลปากร วังท่าพระหอสมุดแห่งชาติ

6.2 ข้อมูลภาคสนาม ได้แก่ พระอารามหลวง ศาสนสถานของชาวจีนและญวนในกรุงเทพฯ และพิพิธภัณฑสถานแห่งชาติ พระนคร

6.3 ข้อมูลจากการสัมภาษณ์ ได้แก่ ข้อมูลจากการสัมภาษณ์นักวิชาการทางด้านประวัติศาสตร์ศิลปะ อาจารย์ในสถานศึกษาตลอดจนผู้ที่เกี่ยวข้องในด้านประวัติความเป็นมา ข้อมูลทางด้านศิลปกรรมอื่น ๆ เพื่อนำมาประกอบการศึกษา

7.ประโยชน์ที่คาดว่าจะได้รับ (Contribution of the study)

7.1 ทำให้ทราบถึงแนวความคิด คตินิยมในการสร้างตลอดจนรูปแบบศิลปกรรมของพระพุทธรูปในช่วงระยะเวลานี้ หรือมีเอกลักษณ์อย่างไรทำให้มองเห็นภาพรวมได้ชัดเจนมากขึ้น

7.2 ทำให้ทราบถึงปัจจัย ทัศนคติ และคติความเชื่อ ตลอดจนบริบททางสังคมในช่วงระยะเวลานั้นที่สะท้อนออกมา ในรูปแบบของงานศิลปกรรม

มหาวิทยาลัยศิลปากร

บทที่ 2
ความเป็นมา และความหมายของพระพุทธรูปจีวรลายดอก

2.1 ความหมายของจีวร

พจนานุกรมฉบับบัณฑิตยสถาน พ.ศ.2542 ได้ให้ความหมายของคำว่า (จิวร,จีวร) หรือ (จีวอน,จีวอนระ) หมายถึง เครื่องนุ่งห่มที่พระภิกษุ สามเณร ในพระพุทธศาสนาหมายเอาผ้าทั้ง 3 อย่าง คือ ผ้าทาบสังฆาฏิ ผ้าห่มจีวร และผ้านุ่งสบง [12] สอดคล้องกับพระวินิจฉัยของสมเด็จพระมหาสมณเจ้า กรมพระยาวชิรญาณวโรรส ทรงให้ความหมายของคำว่า “จีวร” หมายถึง บริขารของพระภิกษุที่เป็นของจำเป็นจะต้องมีและจัดว่าเป็นบริขารดั้งเดิม เป็นสิ่งที่ผู้มุ่งอุปสมบทจำเป็นจะต้องมีให้ครบจำนวนก่อน หมายถึง ไตรจีวรเป็นปัจจัยเครื่องอาศัยของพระภิกษุสงฆ์ [13] ผ้าสามผืน ประกอบไปด้วย สังฆาฏิ จีวร และสบง มีลักษณะการใช้งานดังนี้

สังฆาฏิ (รูปที่ 1) หมายถึงผ้าซ้อนนอก ผ้าทาบจีวรอีกชั้นหนึ่ง เป็นผ้าคลุมสำหรับกันความหนาวสามารถห่มแทนจีวรได้และเป็นผ้ากันแดด [14]

รูปที่ 1 สังฆาฏิ

ที่มา:www.laksanathai.com/book1 สืบค้นเมื่อวันที่ 24 ตุลาคม 2561

---

[12] ราชบัณฑิตยสถาน, **“พจนานุกรม ฉบับบัณฑิตยสถาน พ.ศ.2542”**,(กรุงเทพฯ:นานมีบุ๊คพลิบบลิคเคชั่น,2546), 316

[13] สมเด็จพระมหาสมณเจ้า กรมพระยาวชิรญาณวโรส, **“วินัยมุขเล่ม 2”**,(กรุงเทพฯ: โรงพิมพ์มหามกุฏราชวิทยาลัย),11

[14] สุชีพ ปุญญานุภาพ, **“พระไตรปิฎกฉบับสำหรับประชาชน”**,(กรุงเทพฯ:โรงพิมพ์มหามกุฏราชวิทยาลัย ,2547), 244

จีวร (รูปที่ 2) เรียกอีกอย่างว่า “อุตราสงค์” หมายถึงผ้าที่ใช้สำหรับห่มอย่างเดียว ในปาฏิโมกข์กำหนดให้มีความยาว 9 คืบ กว้าง 6 คืบ[15]

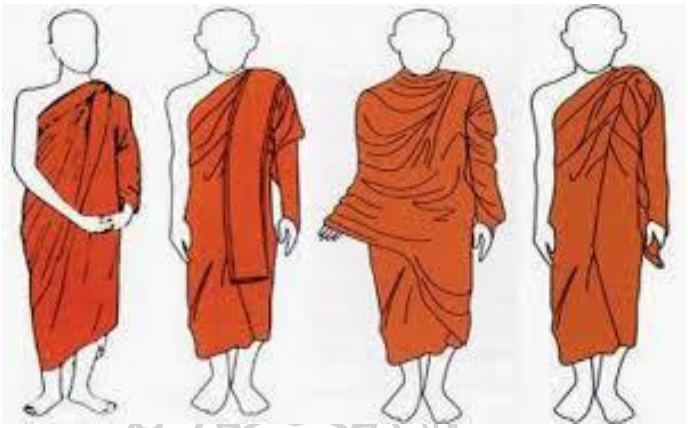

รูปที่ 2 จีวร(อุตราสงค์)

ที่มา:www.laksanathai.com/book1 สืบค้นเมื่อวันที่ 28 ตุลาคม 2561

สบง (รูปที่ 3) เรียกอีกอย่างว่า “อันตรวาสก” หมายถึงผ้าสี่เหลี่ยมที่มีลักษณะคล้ายผ้าขาวม้า ในคัมภีร์วิภังค์กล่าวว่า ***“พึงนุ่งเป็นปริมณฑลปิดมณฑลสะดือ มณฑลเข่า”*** หมายถึงการนุ่งปิดสะดือ แต่ไม่ถึงกระโจมอก ด้านล่างปิดหัวเข่าทั้งสองข้างลงมาเพียงครึ่งแข้งไม่กรอมเข่า[16]

มหาวิทยาลัยศิลปากร

[15] สมเด็จพระมหาสมณเจ้า กรมพระยาวชิรญาณวโรรส, **“วินัยมุขเล่ม 2”** (กรุงเทพฯ: โรงพิมพ์มหามกุฏราชวิทยาลัย,2543), 12

[16] เรื่องเดียวกัน, 18

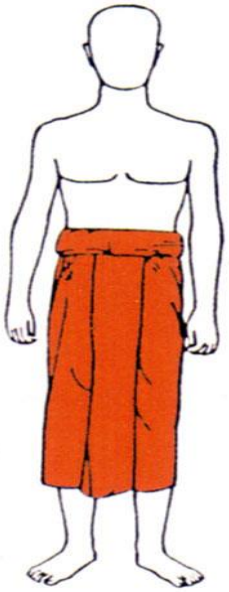

รูปที่ 3 สบง (อันตรวาสก)

ที่มา:www.laksanathai.com/book1 สืบค้นเมื่อวันที่ 28 ตุลาคม 2561

ในพระวินัยปิฎกหมวดจีวรขันธกะ มีเนื้อหาว่าด้วยเรื่องจีวรและที่มาของจีวร กล่าวว่าในสมัยพุทธกาลนั้นพระพุทธองค์ทรงอนุญาต ให้ใช้แต่จีวรที่เก็บจากเศษผ้าห่อศพมาเย็บปะติดปะต่อกันแล้วย้อมสีผ้าเรียก “บังสุกุลจีวร” แต่เดิมมีเพียงแค่ผ้าสองผืนคือ ผ้านุ่งและผ้าห่มเพื่อความเรียบร้อยเวลาออกบิณฑบาต

ภายหลังพระพุทธองค์ทรงอนุญาตให้พระภิกษุรับจีวรจากคหบดีได้ จากการทูลขอของหมอชีวกโกมารภัจจ์ เรียกผ้านี้ว่า “คฤหบดีจีวร” เช่น ผ้าปาวาร และผ้าโกเชาว์ผ้าไตรจีวรที่ทำสำเร็จแล้วและผ้าอื่น ๆ คือ ผ้าอาบน้ำฝน ผ้าปูนั่ง ผ้าปิดฝี เป็นต้น[17] นอกจากนี้ผ้าสำหรับทำจีวรนุ่งห่มนั้นทรงอนุญาตไว้ 6 ชนิด ได้แก่

ผ้าโขมะ คือผ้าที่ทำจากเปลือกไม้ มีลักษณะคล้ายผ้าลินิน

ผ้ากัปปาสิกะ คือผ้าที่ทอด้วยฝ้าย (ผ้าฝ้ายสำหรับห่อศพ)

ผ้าโกเสยยะ คือผ้าที่ทำจากใยไหม มีลักษณะคล้ายผ้าแพร

ผ้ากัมพละ คือผ้าที่ทำจากขนสัตว์ คล้ายผ้ากำมะหยี่ หรือผ้าสักหลาด

---

[17] สุชีพ ปุญญานุภาพ, **“พระไตรปิฎกฉบับประชาชน”**(กรุงเทพฯ:โรงพิมพ์มหามกุฏราชวิทยาลัย ,2557),244

ผ้าภังคะ คือ ผ้าที่ทำด้วยของ 5 อย่างโดยมีส่วนผสมของผ้าที่กล่าวมาข้างต้นผสมกัน[18]

นอกจากนี้ยังมีผ้าที่ทรงห้ามมิให้นำมาถวายแด่พระภิกษุสงฆ์ ได้แก่ ผ้าที่ทำจากเปลือกต้นไม้ กรอง ผลไม้กรอง ผมมนุษย์ ขนหางสัตว์ ปีกนกเค้า หนังสือ และปอ

พระพุทธองค์ทรงอนุญาตวิธีการและอุปกรณ์ต่าง ๆ ในการซักย้อมจีวร ให้ย้อมสีจีวรด้วยสีทำจากรากไม้ ลำต้น เปลือกไม้ ใบไม้ ดอกไม้และผลไม้ สีเหล่านี้เมื่อย้อมเสร็จแล้วจึงเรียกว่า กาสาวะ แปลว่า ผ้าที่ย้อมด้วยน้ำฝาด ทรงห้ามมิให้ใช้สีไม่สมควรเช่น สีคราม สีเหลือง สีแดง สีบานเย็น สีแสด สีชมพู และสีดำ เป็นต้น[19]

2.2 ธรรมเนียมการถวายจีวรลายดอกแด่พระพุทธรูปและพระสงฆ์

จีวรลายดอกนั้นคงมีการถวายมาแล้วตั้งแต่ในสมัยพุทธกาล ในพระวินัยหมวดจีวรขันธกะได้ระบุถึงการรับถวายจีวร และสิ่งที่พระพุทธองค์ทรงจำกัด เช่น จีวรนั้นต้องไม่เป็นของกาววาว หมายถึง ไม่มีความแวววาวสีสันฉูดฉาดบาดตา ทรงห้ามไม่ให้ใช้จีวรเป็นลายรูปสัตว์ เป็นลายดอกได้ หากเป็นดอกไม้ที่มีขนาดเล็กที่ไม่มีลักษณะกาววาว เช่น ดอกเม็ดพริกไทย เป็นริ้วแพรโล่ หรือแพรตะโล่หมายถึงผ้าที่มีลักษณะคล้ายผ้าขาวม้า เป็นผ้าที่ทอเป็นลายตาราง[20]

ขั้นตอนการทำจีวรก็มีลักษณะคล้ายกันกับการทำจีวรในผ้าชนิดอื่น ๆ คือ การนำผ้าลายดอกมาซัก ตัดเย็บ ตามที่พระพุทธองค์ทรงบัญญัติไว้แล้วจึงนำมาย้อมด้วยสี จากเปลือกไม้ รากไม้ ใบไม้ เพื่อให้เนื้อผ้ามีสีน้ำฝาด การย้อมอาจเป็นขั้นตอนที่พระสงฆ์กระทำกันเอง หรือญาติโยมเป็นผู้ทำให้ หากเป็นการถวายผ้าที่เป็นการตัดจีวรถวายทั้งผืน เหตุเพราะเรื่องผ้าในสมัยก่อนเป็นเรื่องใหญ่ ผ้าเป็นของมีราคาเมื่อใช้จึงต้องถนอมโดยเฉพาะสมัยพุทธกาล[21] การถวายจีวรให้พระสงฆ์ถือเป็นเรื่องสำคัญและหากถวายของดีย่อมได้รับอานิสงส์มากตามความเชื่อที่ว่า **"ผู้ที่ทำบุญด้วยการถวายจีวรแด่พระสงฆ์จะได้อานิสงส์อันยิ่งใหญ่ จะเป็นผู้ที่พร้อมด้วยเสื้อผ้า อาภรณ์ และแครื่องประดับ มีแต่ผู้ให้ความเคารพยกย่อง มีเกียรติ เป็นที่ยอมรับของคนทุกหมู่เหล่า"**[22]

---

[18] สมเด็จพระมหาสมณเจ้า กรมพระยาวชิรญาณวโรรส, **"วินัยมุขเล่ม ๒"** (กรุงเทพฯ: โรงพิมพ์มหามกุฏราชวิทยาลัย,2543), 16

[19] เรื่องเดียวกัน, 18

[20] พระสุทัสน์ สีลวโส (อัญสะโส),**"ศึกษาการใช้จีวรในพระพุทธศาสนา** ,(กรุงเทพฯ: สำนักพิมพ์มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณ์ราชวิทยาลัย,2553) , 4

[21] เรื่องเดียวกัน , 17

[22] เรื่องเดียวกัน , 47

การถวายจีวรลายดอกอาจสันนิษฐานว่ามีมาแล้วตั้งแต่สมัยรัชกาลที่ 1 การถวายจีวรลายดอกยังคงยึดตามพระวินัย ดังปรากฏในเอกสารเรื่องการถวายผ้าแพรอย่างดีแด่พระพุทธปฏิมาในวัดพระเชตุพนวิมลมังคลาราม ในสมัยรัชกาลที่1 ความว่า **“แล้วทรง พระกรุณา ให้เอาผ้าแพร ย้อมครั่ง ทรงพระพุทธรูป ในวิหารทิศ พระระเบียงวิหารคดการบุเรียน พระมหาธาตุอย่างน้อยสิ้นแพรร้อย พับแต่พระพระพุทธรูปเทวะปฏิมากร ในพระอุโบสถ ทรงผ้าศรีทับทิมชั้นใน ตาดชั้นนอก”**[23]

นอกจากนั้นยังปรากฏการสร้างเครื่องทรงพระพุทธมหามณีรัตนปฏิมากร หรือพระแก้วมรกตมีลักษณะเป็นลวดลายทั่วทั้งผืนในเครื่องทรงประจำฤดูฝนซึ่งสามารถถอดแยกชิ้นได้ ซึ่งสร้างขึ้นเมื่อวันจันทร์ เดือน 4 แรม 5 ค่ำ ปีมะโรง พุทธศักราช 2327 (รูปที่ 4)และในสมัยรัชกาลที่ 3 ได้มีการสร้างเครื่องทรงฤดูหนาวเพิ่มขึ้นภายหลัง มีลักษณะเป็นลายดอกลงยาสีทั่วทั้งผืน[24](รูปที่ 5)

รูปที่ 4 เครื่องทรงฤดูฝน (เครื่องทรงเดิม) พระพุทธมหามณีรัตนปฏิมากร

ที่มา: กรมธนารักษ์ กระทรวงการคลัง,**จดหมายเหตุการสร้างเครื่องทรงพระพุทธมหามณีรัตนปฏิมากร,** (กรุงเทพ:สำนักพิมพ์กรมธนารักษ์, 2540), 47

---

[23] วัดพระเชตุพนวิมลมังคลารามราชวรวิหาร, **ประชุมจารึกวัดพระเชตุพนวิมลมังคลาราม** , (กรุงเทพ:สำนักพิมพ์วัดพระเชตุพนวิมลมังคลาราม,2534), 5

[24] สุริยวุฒิ สุขสวัสดิ์ , **“พระพุทธปฏิมาในพระบรมมหาราชวัง”**,(กรุงเทพ : สำนักพิมพ์อัมรินทร์ปริ้นติ้งกรุ๊ป,2535), 47

รูปที่ 5 เครื่องทรงฤดูหนาว (เครื่องทรงเดิม) พระพุทธมหามณีรัตนปฏิมากร

ที่มา: กรมธนารักษ์ กระทรวงการคลัง,**จดหมายเหตุการสร้างเครื่องทรงพระพุทธมหามณีรัตนปฏิมากร,** (กรุงเทพ:สำนักพิมพ์กรมธนารักษ์, 2540), 60

การถวายจีวรลายดอกได้รับความนิยมอย่างมากในสมัยพระบาทสมเด็จพระนั่งเกล้าเจ้าอยู่หัว รัชกาลที่ 3 การติดต่อค้าขายกับต่างประเทศมีความเจริญก้าวหน้า มีการนำผ้าเนื้อดีจากต่างประเทศเข้ามาเป็นจำนวนมาก **"ผ้าย่ำตะหนี่"** ในภาษาเปอร์เซียเรียก **"Jamdani"**เป็นหนึ่งในผ้ามัสลินที่ดีที่สุดในกลุ่มผ้าจากเบงกอล ผลิตขึ้นโดยมุสลิมชาวเบงกอลมาตั้งแต่คริสต์ศตวรรษที่ 14 โดยการอุปถัมภ์จากราชวงศ์โมกุล เป็นผ้าที่มีราคาค่อนข้างสูงเพราะใช้เวลาในการทอนานเป็นที่นิยมสวมใส่เฉพาะสตรีผู้มีฐานะ เมื่ออินเดียตกเป็นอาณานิคมของอังกฤษอุตสาหกรรมการทอผ้าย่ำตะหนี่และผ้ามัสลินได้ลดลงไปอย่างรวดเร็ว จากนโยบายการนำเข้าเครื่องจักร และการสร้างโรงงานอุตสาหกรรมทอผ้าของอังกฤษจนเกือบทำให้ผ้าย่ำตะหนี่เกือบสูญหาย แต่ทุกวันนี้ได้มีการฟื้นฟูกระบวนการผลิตขึ้นมาใหม่อีกครั้งผ้าย่ำตะหนี่นิยมทอด้วยมือเป็นลวดลายดอกไม้ขนาดเล็กลวดลายเรขาคณิต จึงทำให้มีเอกลักษณ์เฉพาะ โดยส่วนใหญ่สตรีชาวเบงกอลนิยมนำผ้าย่ำตะหนี่มาทำเป็นผ้าคลุม หรือบางครั้งสามารถใช้เป็นผ้าเช็ดหน้า[25] (รูปที่ 6, รูปที่ 7)

[25] UNESCO culture sector,Traditional art of Jamdani weaving,retrieved 2013-2014

รูปที่ 6 ภาพถ่ายสตรีชาวเบงกอล แต่งกายด้วยผ้าย่ำตะหนี่ (Jamdani) ค.ศ01904 ห่มด้วยส่าหรี

ที่มา:www.pinterest.com สืบค้นเมื่อวันที่ 28 ตุลาคม 2561

รูปที่ 7 ผ้าย่ำตะหนี่ (Jamdani) ในปัจจุบัน

ที่มา: https://www.craftsvilla.com/blog/traditional-art-of-weaving-jamdani-saree

สืบค้นเมื่อวันที่ 9 กุมภาพันธ์ 2561

สำหรับในราชสำนักสยาม ผ้าย่ำตะหนี่ ปรากฏในจดหมายเหตุบัญชีผ้าพระกฐินและผ้าไตร ปี จ.ศ.1187 ถูกนำมาเป็นจีวรถวายพระสงฆ์วัดต่าง ๆ จำนวนมาก ความว่า

“ **วัดมหาธาตุ** มะหายิ้ม จีวรย่ำ ตะหนี่ 1 สามปะโยก มะหาชื่น จีวร ย่ำ ตะหนี่ 1

วัดระฆัง มะหาเพง จีวรย่ำ ตะหนี่ 1

วัดพระเชตุพน พระปลัดรอด จีวรย่ำ ตะหนี่ 1 มะหารอด จีวร ย่ำ ตะหนี่ 1 มะหาดิษ ย่ำ ตะหนี่ 1

วัดราชบูรณะ มะหาบุญ จีวรย่ำตะหนี่ 1 มะหาสี จีวร ย่ำ ตะหนี่ 1 มะหาสวน จีวร ย่ำ ตะหนี่ 1 มะหากล่ำ จีวร ย่ำ ตะหนี่ 1 มะหากลัด จีวร ย่ำ ตะหนี่ 1

วัดอรุณราชวราราม พระมะหามา จีวร ย่ำ ตะหนี่ 1

วัดโมลีโลกสุธาราม มะหาปืน จีวร ย่ำ ตะหนี่ 1 มะหาศิลา จีวร ย่ำ ตะหนี่ 1[26]

ลักษณะของผ้าย่ำตะหนี่ ที่นำมาถวายยังคงยึดถือตามพระวินัยให้มีลายดอกแต่ต้องเป็นลายดอกที่มีขนาดเล็กสะท้อนผ่านภาพจิตรกรรมฝาผนังในวิหารพระไสยาสน์ วัดพระเชตุพนวิมลมังคลาราม ซึ่งผ่านการบูรณะมาแล้วแต่เชื่อว่าเขียนภาพตามเดิม จากภาพปรากฏภาพจิตรกรรมจีวรลายดอกเฉพาะพระพุทธเจ้าเพื่อแบ่งแยกระหว่างพระพุทธเจ้ากับพระสงฆ์อย่างชัดเจน รวมทั้งพระบฏซึ่งสร้างขึ้นในช่วงรัตนโกสินทร์ตอนต้น มีลักษณะเป็นภาพพระพุทธเจ้าครองจีวรลายดอกขนาดใหญ่ และพระสงฆ์ครองจีวรลายดอกขนาดเล็ก แม้ว่าทั้งสองภาพจะมีความแตกต่างกันซึ่งอาจเป็นไปได้ว่าในสมัยนั้นมีการถวายจีวรลายดอกให้ทั้งพระพุทธรูปและพระสงฆ์ (รูปที่ 8,รูปที่ 9)

รูปที่ 8 จิตรกรรมฝาผนังวิหารพระไสยยาสน์ วัดพระเชตุพนวิมลมังคลารามแสดงภาพพระพุทธเจ้าครองจีวรลายดอก

[26] ปลัดกรมพระคลังสุพรัต จมื่นโกษา **"จดหมายเหตุรัชกาลที่ 3 ชื่อบัญชีผ้าพระกฐินและผ้าไตร ปี จ.ศ.1187",** เลขที่ 22, หอจดหมายเหตุแห่งชาติ.

รูปที่ 9 ส่วนหนึ่งของพระบฏพระพุทธเจ้า 24 พระองค์ พระพุทธเจ้าพร้อมพระสาวกล้วนครองจีวรลายดอก ระบุช่วงรัตนโกสินทร์ตอนต้น

ที่มา: ภาพพระบฏจัดแสดงใน British Museum สหราชอาณาจักร สืบค้นเมื่อวันที่ 28 ตุลาคม 2561 จากเว็บไซต์ : www.britishmuseum.org/reserch

ภาพถ่ายของชาวต่างประเทศที่เข้ามาในสมัยรัชกาลที่ 4 และรัชกาลที่ 5 ปรากฏลวดลายของผ้าที่มีลักษณะเป็นลายดอกขนาดเล็ก ถักทอบนผ้าเนื้อดีราคาแพง เช่น ผ้าแพรจากประเทศจีน และลวดลายอื่น ๆ เช่น ลายประแจจีน ลายดอกไม้จีน ลายเหรียญจีน[27] (รูปที่ 10 ,รูปที่ 11,รูปที่ 12) ลวดลายต่าง ๆ เป็นลวดลายที่ไม่ระบุไว้ในพระวินัย หากแต่เป็นของดีที่ถวายโดยญาติโยมจึงควรรับไว้ และอาจเป็นไปได้ว่าการครองจีวรลายดอกนั้น อาจใช้ในพิธีการสำคัญเพื่อแสดงถึงฐานะของพระสงฆ์รูปนั้น

[27] ลายประแจจีน ลายดอกไม้จีน ลายเหรียญจีน เป็นลวดลายจากภาพถ่ายที่ปรับแต่งภาพเพื่อการศึกษาลวดลายจีวรลายดอก

รูปที่ 10 รูปพระเถระชั้นผู้ใหญ่ครองจีวรลายประแจจีน อันตรวาศก ลายดอกขนาดเล็ก
ที่มา:ภาพถ่ายส่วนบุคคล นิทรรศการ สยามผ่านมุมกล้อง จอห์น ทอมป์สัน พ.ศ. 2408 – 2409
ระหว่างวันที่ 1 - 15 มกราคม 2560

รูปที่ 11 รูปพระเถระชั้นผู้ใหญ่ครองจีวรลายประแจจีน อันตรวาศก ลายดอกขนาดเล็ก
ที่มา:ภาพถ่ายส่วนบุคคล นิทรรศการ สยามผ่านมุมกล้อง จอห์น ทอมป์สัน พ.ศ. 2408 – 2409
ระหว่างวันที่ 1-15 มกราคม 2560

รูปที่ 12 พระพุทธรูปครองจีวรลายเหรียญจีน
ที่มา: พิพิธภัณฑสถานแห่งชาติอินทร์บุรี จ.สิงห์บุรี

ภายหลังสมัยรัชกาลที่ 5 การถวายจีวรลายดอกมีความนิยมลดน้อยลงและไม่ปรากฏหลักฐานเท่าใดนัก ภาพถ่ายที่แสดงการถวายจีวรลายดอก การถวายจีวรลายดอกแด่พระภิกษุเปลี่ยนเป็นการถวายแด่พระพุทธรูปด้วยผ้าแพร ผ้าลายดอก ผ้าที่เกิดจากการตกแต่งให้มีความสวยงาม อาจถวายในช่วงเวลาเดียวกัน และสืบทอดเป็นธรรมเนียมสืบมาจนถึงปัจจุบัน

พัฒนาการของจีวรลายดอกในสังคมไทยมีมาอย่างช้านานตั้งแต่การถวายผ้าลายดอกย้อมน้ำฝาด แด่พระพุทธรูปดังปรากฏในประชุมจารึกวัดพระเชตุพนวิมลมังคลาราม จนกระทั่งเป็นการถวายเพื่อเป็นอัฐบริขารแด่พระภิกษุดังปรากฏในจดหมายเหตุรัชกาลที่ ๓ ชื่อบัญชีพระกฐินและผ้าไตร ซึ่งเป็นสิ่งแปลกใหม่ที่อยู่ภายใต้ความถูกต้องของพระวินัย สะท้อนให้เห็นฐานะของพระสงฆ์รูปนั้น ด้วยความสวยงามของลวดลายบนจีวรที่นำมาถวายจึงอาจเป็นแรงบันดาลใจในการสร้างพระพุทธรูปครองจีวรลายดอกในเวลาต่อมา

บทที่ 3
บทวิเคราะห์พระพุทธรูปครองจีวรลายดอก

การถวายจีวรลายดอกเป็นประเพณีมีมาแล้วตั้งแต่สมัยรัตนโกสินทร์ตอนต้น ดังปรากฏหลักฐานในประชุมจารึกวัดโพธิ์และจดหมายเหตุรัชกาลที่ 3 บัญชีผ้าพระกฐิน ซึ่งอาจเป็นที่มาของการสร้างพระพุทธรูปครองจีวรลายดอก ในระยะแรกการสร้างเป็นงานในราชสำนักเพื่อการพระราชกุศล ลวดลายและกระบวนการสร้างจึงมีความละเอียด งดงาม ก่อนที่ลวดลายต่าง ๆจะส่งอิทธิพลให้กับการสร้างพระพุทธรูปจีวรลายดอกภายนอกราชสำนักในเวลาต่อมา

ในบทนี้จะได้ศึกษาลวดลายที่ปรากฏบนจีวรของพระพุทธรูปที่ประดิษฐานในพระบรมมหาราชวัง พิพิธภัณฑสถานแห่งชาติ พระนคร พระอารามหลวง และศาสนสถานของชาวจีนและญวน โดยการจัดกลุ่มได้ดังนี้

3.1 พระพุทธรูปครองจีวรลายดอกที่ประดิษฐานในพระบรมมหาราชวัง

จากการศึกษาพระพุทธรูปครองจีวรลายดอก ในพระบรมมหาราชวังมีการจัดวางโครงสร้างของลวดลายแบบผ้าเขียนทอง ซึ่งเป็นผ้าที่นิยมในราชสำนักมาแล้วตั้งแต่สมัยกรุงศรีอยุธยา สำหรับเป็นเครื่องทรงของพระมหากษัตริย์ พระบรมวงศานุวงศ์ ลักษณะของผ้าเขียนทองมีโครงสร้างประกอบด้วยแม่ลาย ลูกขนาบ เส้นลวดไข่ปลา และกรวยเชิง[28] (รูปที่ 13, รูปที่ 14) ปรากฏบนจีวรของพระพุทธรูป ครองจีวรลายดอก เป็นการสร้างเพื่อการทรงบำเพ็ญพระราชกุศลอุทิศถวาย ลวดลายจีวรลายดอกในราชสำนักสามารถจำแนกได้ดังนี้

---

[28] ธีรพันธุ์ จันทร์เจริญ, **"ผ้าเขียนทอง:ภูษาทรงบรมราชาภิเษก พระมหากษัตริย์สยาม"**, (กรุงเทพ:สำนักพิมพ์มติชน),๑๗

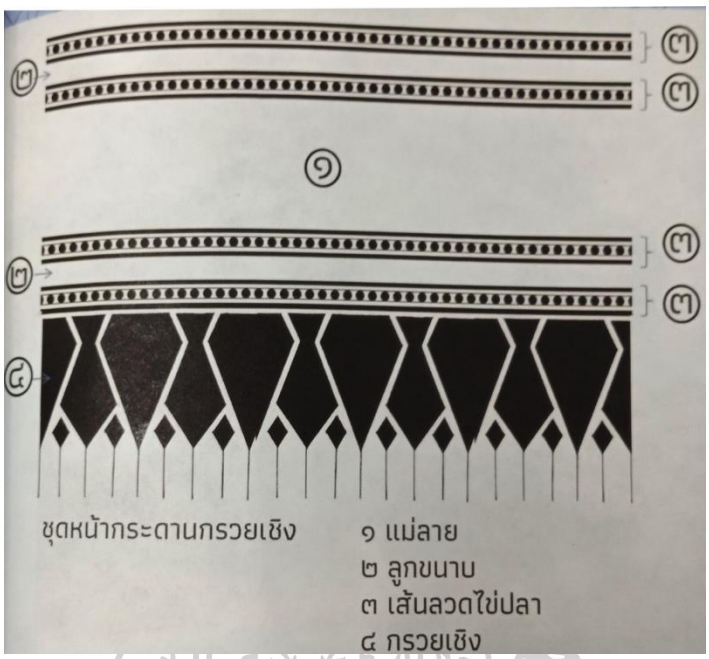

รูปที่ 13 องค์ประกอบของผ้าเขียนทอง

ที่มา: ธีรพันธุ์ จันทร์เจริญ, **"ผ้าเขียนทอง:ภูษาทรงบรมราชาภิเษก พระมหากษัตริย์สยาม"**,(กรุงเทพ: สำนักพิมพ์มติชน,2562),17

รูปที่ 14 รายละเอียดของลายราชวัตรดอกสี่กลีบในผ้าเขียนทอง

ที่มา: ธีรพันธุ์ จันทร์เจริญ, **"ผ้าเขียนทอง:ภูษาทรงบรมราชาภิเษก พระมหากษัตริย์สยาม"**,(กรุงเทพ: สำนักพิมพ์มติชน,2562),166

3.1.1 ลายพุ่มข้าวบิณฑ์ก้านแย่ง

ลายพุ่มข้าวบิณฑ์ก้านแย่ง (รูปที่ 15) เป็นลายที่ประกอบด้วยลายก้านแย่งซึ่งมีก้านเป็นแถบลายอ่อนโค้ง นิยมใช้ลายก้านแย่งนี้ล้อมรอบลายที่อยู่ในทรงพุ่ม หรือใช้ก้านแย่งทะแยงมุมที่อยู่ในทรงพุ่ม เมื่อรวมกับลายพุ่มข้าวบิณฑ์จะเรียกชื่อตามลักษณะของลายพุ่มข้าวบิณฑ์ที่อยู่ตรงกลางแตกต่างกันออกไป[29]

รูปที่ 15 ลายพุ่มข้าวบิณฑ์ก้านแย่ง

สำนักงานราชบัณฑิตยสภา, **"พจนานุกรมศัพท์ลายไทย"** (กรุงเทพ: บริษัท ธนาเพรส จำกัด, พิมพ์ครั้งที่ 2 , 2561), 236

ลวดลายพุ่มข้าวบิณฑ์ก้านแย่ง ปรากฏลวดลายในเครื่องทรงฤดูฝนประจำพระพุทธมหามณีรัตนปฏิมากร เป็นพระพุทธรูปปางสมาธิ พระพักตร์อิ่มเอิบ พระหนุเป็นปม พระวรกายอวบอ้วน ขัดสมาธิราบ ผ้าสังฆาฏิสร้างด้วยทองคำขึ้นมือแบบดั้งเดิม สลักดุนเป็นลวดลาย ประดับเพชร

---

[29] สำนักงานราชบัณฑิตยสภา, **"พจนานุกรมศัพท์ลายไทย"** (กรุงเทพ: บริษัท ธนาเพรส จำกัด, พิมพ์ครั้งที่ 2 , 2561), 236

ตามยอด และพลอยสีต่าง ๆ ซ้อนทับบนผ้าห่มดองทองคำลงยา ชายสบงสร้างด้วยทองคำดุนลายกรวยเชิงลงยา 2 ซีก ประดับพลอยสีต่าง ๆ[30] (รูปที่ 16,รูปที่ 17)

รูปที่ 16 เครื่องทรงฤดูฝน (เครื่องทรงเดิม) พระพุทธมหามณีรัตนปฏิมากร

ที่มา: กรมธนารักษ์ กระทรวงการคลัง,**จดหมายเหตุการสร้างเครื่องทรงพระพุทธมหามณีรัตนปฏิมากร,** (กรุงเทพ:สำนักพิมพ์กรมธนารักษ์,2540), 47

[30] กรมธนารักษ์ กระทรวงการคลัง,**จดหมายเหตุการสร้างเครื่องทรงพระพุทธมหามณีรัตนปฏิมากร,** (กรุงเทพ:สำนักพิมพ์กรมธนารักษ์, 2540), 19

รูปที่ 17 รายละเอียดของเครื่องทรงฤดูฝน พระพุทธมหามณีรัตนปฏิมากร

ที่มา: กรมธนารักษ์ กระทรวงการคลัง,**จดหมายเหตุการณ์สร้างเครื่องทรงพระพุทธมหามณีรัตนปฏิมากร,** (กรุงเทพ:สำนักพิมพ์กรมธนารักษ์, 2540), 183

นอกจากนี้ยังพบลายพุ่มข้าวบิณฑ์ก้านแย่ง หรือลายพุ่มข้าวบิณฑ์ดอกลอย ในพระพุทธรูปสำคัญอื่นๆ เช่น พระชัยวัฒน์ประจำพระบาทสมเด็จพระนั่งเกล้าเจ้าอยู่หัว รัชกาลที่ ๓ พระชัยวัฒน์ แต่เดิมเรียก พระไชย, พระชัย ปรากฏหลักฐานการสร้างเมื่อครั้งกรุงศรีอยุธยาเป็นราชธานี พระชัยเป็นพระพุทธรูปสำคัญประจำพระเจ้าแผ่นดินทุกรัชกาล อัญเชิญประดิษฐานในมณฑลพิธีและอัญเชิญไว้ใกล้ชิดพระองค์ เมื่อเสด็จพระราชดำเนินออกนอกพระนคร โดยเฉพาะอย่างยิ่งการเสด็จไปราชการทำศึกสงคราม จะอัญเชิญห่อผ้าขาวเสด็จไปตามทัพเพื่อชัยชนะในการสงคราม จึงมีชื่อเรียกอีกอย่างว่า “พระชัยหลังช้าง”[31]

ในสมัยรัตนโกสินทร์พระชัยวัฒน์สร้างขึ้นเพื่อการพระราชพิธีบรมราชาภิเษก ตั้งแต่สมัยรัชกาลที่ 1 และถือเป็นประเพณีการสร้างพระชัยวัฒน์ประจำรัชกาลสืบเรื่อยมา พระชัยวัฒน์ประจำแต่ละรัชกาลเป็นพระพุทธรูปองค์เล็ก ปางมารวิชัย พุทธลักษณะมีการเปลี่ยนแปลงไปตามยุคสมัย พระชัยวัฒน์ที่มีลักษณะแตกต่างไปจากพระชัยวัฒน์องค์อื่น ๆ คือ พระชัยวัฒน์ประจำรัชกาลที่ 3 มีลักษณะลวดลายบนผืนจีวรทั่วทั้งองค์ แต่เนื่องจากพระพุทธรูปมีขนาดองค์เล็กจึงมีการตัดทอนรายละเอียดของลวดลายแต่ยังคงโครงสร้างของลายพุ่มข้าวบิณฑ์ก้านแย่ง (รูปที่ 18)

[31] พระชัยวัฒน์ประจำรัชกาล สืบค้นเมื่อวันที่ 10 พฤษภาคม 2562 จาก หอมรดกไทย: http://thaiheritage.net/king/chaiwat/index1.htm

และตกแต่งลวดลายด้วยกรรมวิธีการลงยาสี ซึ่งเป็นกรรมวิธีที่สืบเนื่องมาแล้วตั้งแต่ครั้งกรุงศรีอยุธยา (รูปที่ 19 ,รูปที่ 20)

รูปที่ 18 การเปรียบเทียบลายพุ่มข้าวบิณฑ์ก้านแย่ง หรือลายพุ่มข้าวบิณฑ์ดอกลอย แสดงการลดทอนลายละเอียดของลวดลาย

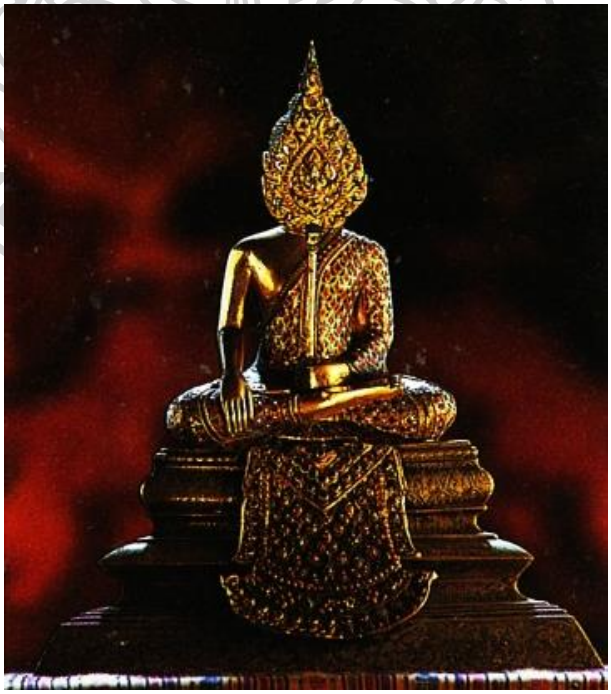

รูปที่ 19 พระชัยวัฒน์ประจำรัชกาลพระบาทสมเด็จพระนั่งเกล้าเจ้าอยู่หัว รัชกาลที่ 3

ที่มา: สุริยวุฒิ สุขสวัสดิ์ ,**“พระพุทธปฏิมาในพระบรมมหาราชวัง”,** (กรุงเทพฯ:สำนักพิมพ์อมรินทร์ปริ้นติ้งกรุ๊ป,2535), 387

รูปที่ 20 โครงสร้างลายพุ่มข้าวบิณฑ์ก้านแย่ง หรือ ลายพุ่มข้าวบิณฑ์ดอกลอยบนจีวร พระชัยวัฒน์ประจำรัชกาลที่ 3

ที่มา: สุริยวุฒิ สุขสวัสดิ์ ,**"พระพุทธปฏิมาในพระบรมมหาราชวัง",** (กรุงเทพฯ:สำนักพิมพ์อมรินทร์ปริ้นติ้งกรุ๊ป,2535), 387

กระบวนการลงยาสีกรรมวิธีที่ได้รับอิทธิพลจากงานช่างในสมัยกรุงศรีอยุธยา เพื่อสร้างสรรค์เครื่องใช้สอยซึ่งสันนิษฐานว่ามีแหล่งกำเนิดอยู่ในตะวันออกกลาง (รูปที่ 21) ได้รับความนิยมต่อมาในสมัยรัตนโกสินทร์ ปรากฏในเครื่องราชูปโภค เช่น พานพระขันหมาก พระมณฑปรัตนกรัณฑ์ พระสุพรรณศรี และพระสุพรรณราช[32] (รูปที่ 22) กระบวนการลงยาสียังพบในการสร้างเครื่องฤดูหนาวซึ่งจะอธิบายในหัวข้อถัดไป

[32] สุรพล ดำริห์กุล,**"โครงการสืบสานวัฒนธรรมไทย: มรดกช่างศิลป์ไทย"**,(กรุงเทพฯ: องค์การค้าครุสภา, 2542), 435

รูปที่ 21 การลงยาสีฝักกริช แบบเปอร์เซีย

ที่มา: "**นิทรรศการศิลปะและวัฒนธรรมอิหร่าน**" ในงานสัปดาห์ วัฒนธรรมอิหร่าน เมื่อวันที่ 24 มีนาคม 2560

รูปที่ 22 การลงยาสีในเครื่องราชูปโภค

ที่มา: สุรพล ดำริห์กุล,**"โครงการสืบสานวัฒนธรรมไทย: มรดกช่างศิลป์ไทย"**, (กรุงเทพฯ: องค์การค้าครุสภา, 2542), 435

นอกจากนี้ยังมีพระพุทธรูปที่มีกรรมวิธีการสร้างลวดลายคล้ายกับพระชัยวัฒน์ ประจำรัชกาลที่ 3 คือ พระพุทธรูปปางสมาธิ ประดิษฐานในหอพระสุราลัยพิมาน ในพระบรมมหาราชวัง[33] (รูปที่ 23,รูปที่ 24) พระพุทธรูปองค์นี้ไม่มีประวัติการสร้างอย่างชัดเจน มี

[33] สุริยวุฒิ สุขสวัสดิ์,**"พระพุทธปฏิมาในพระบรมมหาราชวัง"**, (กรุงเทพฯ: สำนักพิมพ์มิ่งมิตรปริ้นติ้งกรุ๊ป,2535), 553

เพียงแค่ลวดลายจีวรลายดอกลงยาสีซึ่งสันนิษฐานว่าเป็นงานในสมัยรัชกาลที่ 3 เมื่อพิจารณาจากพุทธรูปแล้วมีลักษณะคล้ายพระพุทธรูปที่สร้างขึ้นในสมัยรัชกาลที่ 3 เช่น พระวรกายเพรียวบาง พระพักตร์ค่อนข้างกลมกึ่งรูปไข่ ขมวดพระเกศาเล็ก พระรัศมีเป็นเปลว พระขนงโก่ง จึงทำให้มีลักษณะที่เรียกว่า “อย่างหุ่น” คือ มีลักษณะคล้ายกับหุ่นละคร ซึ่งเป็นลักษณะเฉพาะของพระพุทธรูปในสมัยรัชกาลที่ 3 ที่สืบทอดมาจากสมัยรัชกาลที่ 2[34]

สามารถเปรียบเทียบพระพุทธรูปองค์นี้กับพระพุทธรูปสำคัญที่สร้างในสมัยรัชกาลที่ 3 เช่น พระพุทธอนันตคุณอดุลยญาณบพิตร พระพุทธรูปประธานวัดราชโอรสาราม (รูปที่ 25) พระพุทธเสรฐมุนี พระพุทธรูปประธานในศาลาการเปรียญ (รูปที่ 26) และ พระอดีตพุทธเจ้ารอบพระระเบียงคด วัดสุทัศน์เทพวราราม เป็นต้น[35] (รูปที่ 27)

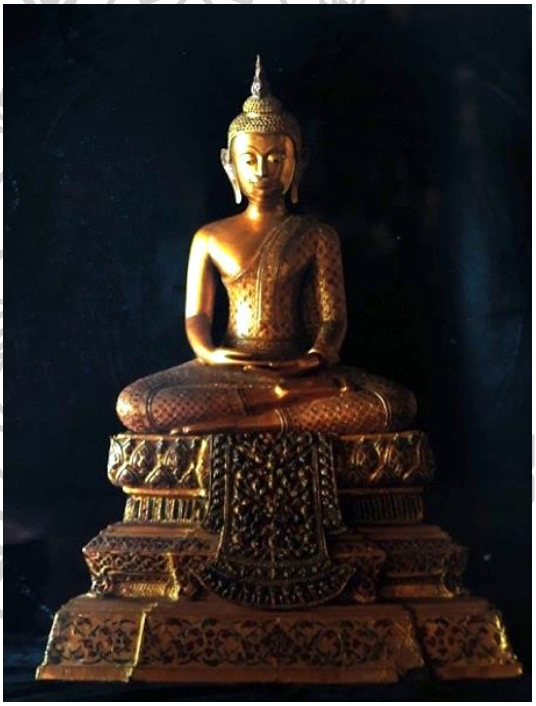

รูปที่ 23 พระพุทธรูปปางสมาธิ ประดิษฐานในหอพระสุราลัยพิมาน ในพระบรมมหาราชวัง
ที่มา: สุริยวุฒิ สุขสวัสดิ์,**“พระพุทธปฏิมาในพระบรมมหาราชวัง”**, (กรุงเทพฯ: สำนักพิมพ์อมรินทร์ปริ้นติ้งกรุ๊ป ,2535), 553

---

[34] ศักดิ์ชาย สายสิงห์,**“งานช่างสมัยพระนั่งเกล้า”**,(กรุงเทพฯ: สำนักพิมพ์มติชน ,2551), 224

[35] สุริยวุฒิ สุขสวัสดิ์,**“พระพุทธปฏิมาในพระบรมมหาราชวัง”**, (กรุงเทพฯ: สำนักพิมพ์อมรินทร์ปริ้นติ้งกรุ๊ป,2535), 553

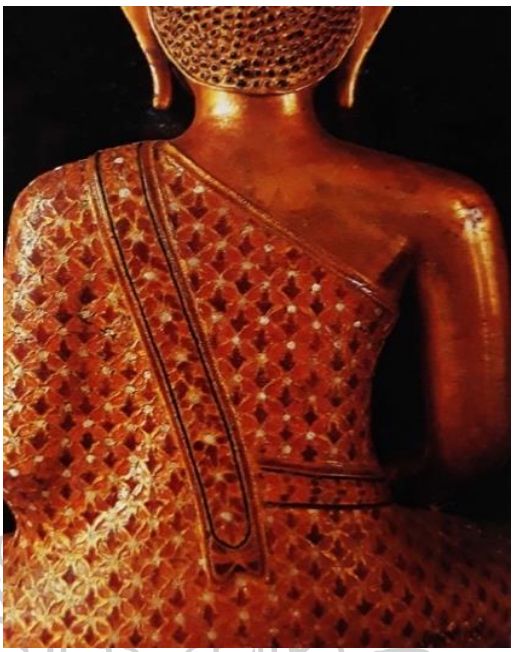

รูปที่ 24 ลวดลายลงยาสีบนจีวร พระพุทธรูปปางสมาธิ

ที่มา: สุริยวุฒิ สุขสวัสดิ์,**"พระพุทธปฏิมาในพระบรมมหาราชวัง"**, (กรุงเทพฯ: สำนักพิมพ์อมรินทร์ปริ้นติ้งกรุ๊ป,2535), 554

รูปที่ 25 พระพุทธอนันตคุณอดุลยญาณบพิตร พระพุทธรูปประธานวัดราชโอรสาราม

ที่มา: www.wat360.com สืบค้นเมื่อวันที่ 17 ก.พ.63

รูปที่ 26 พระพุทธเสรฏฐมุนี พระพุทธรูปประธานในศาลาการเปรียญวัดสุทัศน์เทพวราราม

รูปที่ 27 พระอดีตพุทธเจ้ารอบพระระเบียงคด วัดสุทัศน์เทพวราราม

ลายพุ่มข้าวบิณฑ์ก้านแย่ง ยังพบในกรรมวิธีแบบปิดทองล่องชาดในพระพุทธรูปศิลาขาว เป็นพระพุทธรูปปางมารวิชัย ขัดสมาธิเพชร มีจำนวนทั้งหมด 3 องค์ ประดิษฐานในพระวิหารยอด ในพระบรมมหาราชวังซึ่งมีขนาดลดลั่นกันไปตามลำดับ สร้างจากหินขาว (อลาบาสเตอร์) ตามประวัติเป็นพระพุทธรูปที่พระบาทสมเด็จพระพุทธยอดฟ้าจุฬาโลกมหาราช รัชกาลที่ 1 ทรงพระกรุณาโปรดเกล้า ฯ ให้อัญเชิญลงมายังกรุงเทพ เมื่อคราวเสด็จพระราชดำเนินหัวเมืองฝ่ายเหนือ ต่อมาพระบาทสมเด็จพระนั่งเกล้าเจ้าอยู่หัว รัชกาลที่3 ได้ทรงพระกรุณาโปรดเกล้า ฯ ให้ทำฐานปัทม์ถวาย มีผู้สันนิษฐานว่าพระพุทธรูปศิลาขาวอาจได้รับการซ่อมแซมในเวลาเดียวกัน จึงทำ

ให้พระพุทธรูปมีลักษณะเป็นพุทธรูปแบบครองจีวรลายดอกซึ่งเป็นพระราชนิยมในสมัยรัชกาลที่ 3[36] (รูปที่ 28, รูปที่ 29)

ผู้ศึกษามีความเห็นว่าพระพุทธรูปศิลาขาวองค์นี้ อาจเป็นการนำเอาหินขาวจากหัวเมืองเหนือจำหลักเป็นพระพุทธรูปทั้ง 3 องค์ เนื่องจากมีพุทธลักษณะแบบพระราชนิยมในสมัยรัชกาลที่ 3 รวมทั้งการสร้างลวดลายด้วยวิธีการปิดทองล่องชาดอาจสร้างขึ้นในเวลาเดียวกัน กรรมวิธีลงรักปิดทอง คือกระบวนการตกแต่งผิวภายนอก ของศิลปวัตถุ ด้วยการลงรัก หรือ ทายางรัก แล้วปิดด้วยทองคำเปลวทับ

พุทธลักษณะของพระพุทธรูปเป็นพระพุทธรูปปางมารวิชัย ขัดสมาธิเพชร คล้ายกับพระพุทธเทววิลาส พระพุทธรูปประธานในพระอุโบสถวัดเทพธิดาราม (รูปที่ 30) ตามประวัติของพระพุทธรูปแต่เดิมเรียก “หลวงพ่อขาว” พระบาทสมเด็จพระนั่งเกล้าเจ้าอยู่หัว โปรดเกล้าฯให้อัญเชิญจากพระบรมมหาราชวังมาประดิษฐานเป็นพระประธานในพระอุโบสถ วัดเทพธิดาราม เมื่อครั้งประกอบพระราชพิธีผูกพัทธสีมา วัดเทพธิดาราม[37]

มหาวิทยาลัยศิลปากร

---

[36] สุริยวุฒิ สุขสวัสดิ์,**“พระพุทธปฏิมาในพระบรมมหาราชวัง”**, (กรุงเทพฯ: สำนักพิมพ์อมรินทร์ปริ้นติ้งกรุ๊ป,2535), 63

[37] พระพุทธเทววิลาส, สืบค้นเมื่อวันที่ 10 กุมภาพันธ์ 2563 , จากเว็บไซต์ www.watthepthidaramqr.com

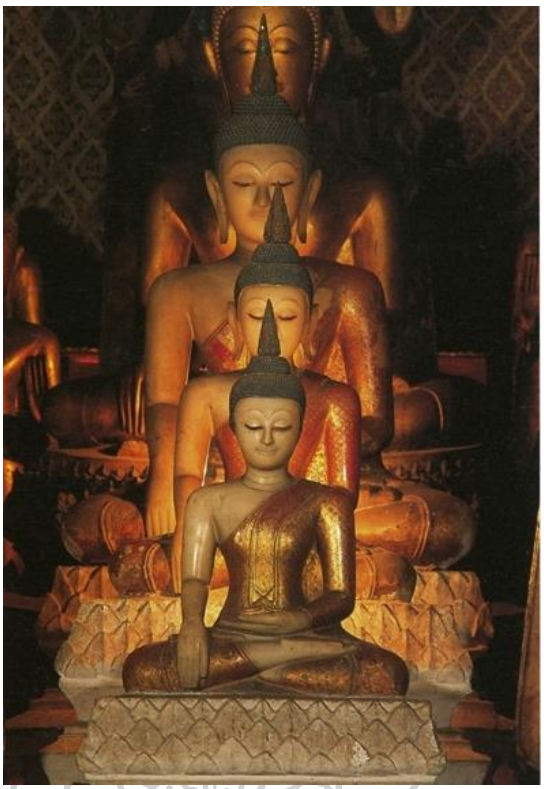

รูปที่ 28 พระพุทธรูปศิลาขาว ประดิษฐานในพระวิหารยอด พระบรมมหาราชวัง

ที่มา: สุริยวุฒิ สุขสวัสดิ์,**"พระพุทธปฏิมาในพระบรมมหาราชวัง"**, (กรุงเทพฯ: สำนักพิมพ์อมรินทร์ปริ้นติ้งกรุ๊ป,2535), 63

รูปที่ 29 ลวดลายพุ่มข้าวบินก้านแย่ง บนจีวรพระพุทธรูปศิลาขาว ด้วยกรรมวิธีแบบลงรักปิดทอง

ที่มา: สุริยวุฒิ สุขสวัสดิ์,**"พระพุทธปฏิมาในพระบรมมหาราชวัง"**, (กรุงเทพฯ: สำนักพิมพ์อมรินทร์ปริ้นติ้งกรุ๊ป,2535), 63

รูปที่ 30 พระพุทธเทววิลาส หรือ หลวงพ่อขาว พระประธานในพระอุโบสถวัดเทพธิดาราม
ที่มา:www.pinterest.com สืบค้นเมื่อวันที่ 12 กุมภาพันธ์ 2563

3.1.2 ลายแก้วชิงดวง

ลายแก้วชิงดวง คือลายที่มีโครงสร้างเป็นวงกลมซ้อนกันหรือแตะกัน เป็นประเภทลายต่อเนื่องอาจใส่รายละเอียดต่าง ๆ เพิ่มเติมไว้ตรงที่ว่าง ใช้เป็นลายประดับผนัง ลายคาน หรือลายผ้า มักเรียกชื่อตามลายที่นำมาประดิษฐ์ เช่น ลายแก้วชิงดวงดอกลอย[38] (รูปที่ 31) เป็นต้น สำหรับลายแก้วชิงดวงพบในเครื่องทรงฤดูหนาว พระพุทธมหามณีรัตนปฏิมากร เป็นเครื่องทรงที่พระบาทสมเด็จพระนั่งเกล้าเจ้าอยู่หัว โปรดเกล้าฯ สร้างถวายเป็นพุทธบูชาเพิ่มอีกหนึ่งชุด มีลักษณะเป็นผ้าห่มทองคำลงยา กลางผืนเป็นลายแก้วชิงดวง กลีบดอกลงยาสี กลางดอกฝังพลอย ริมผ้าทั้งสองด้าน และชายผ้าทั้งสองชายประกอบลวดลายลงยาและฝังอัญมณีสีต่าง ๆ มีดุมทองคำประดับเพชร ๒ ดุม และสายสร้อยทองคำสองสาย[39] (รูปที่ 32 ,รูปที่ 33)

---

[38] สำนักงานราชบัณฑิตยสภา, **“พจนานุกรมศัพท์ลายไทย”** (กรุงเทพ: บริษัท ธนาเพรส จำกัด, พิมพ์ครั้งที่ 2,2561), 106

[39] กรมธนารักษ์ กระทรวงการคลัง,**จดหมายเหตุการณ์สร้างเครื่องทรงพระพุทธมหามณีรัตนปฏิมากร,** (กรุงเทพ:สำนักพิมพ์กรมธนารักษ์, 2540) ,42

รูปที่ 31 ลายแก้วชิงดวง

ที่มา: สำนักงานราชบัณฑิตยสภา,**"พจนานุกรมศัพท์ลายไทย"** (กรุงเทพ: บริษัท ธนาเพรส จำกัด, พิมพ์ครั้งที่ 2 ,2561), 107

รูปที่ 32 เครื่องทรงฤดูหนาว (เครื่องทรงเดิม) พระพุทธมหามณีรัตนปฏิมากร

ที่มา: กรมธนารักษ์ กระทรวงการคลัง,**จดหมายเหตุการสร้างเครื่องทรงพระพุทธมหามณีรัตนปฏิมากร,** (กรุงเทพ:สำนักพิมพ์กรมธนารักษ์,2540), 53

รูปที่ 33 ลายแก้วชิงดวง ลงยาสีประดับด้วยเพชรกลางดอก
เครื่องทรงฤดูหนาว (เครื่องทรงเดิม) พระพุทธมหามณีรัตนปฏิมากร
ที่มา: กรมธนารักษ์ กระทรวงการคลัง,**จดหมายเหตุการสร้างเครื่องทรงพระพุทธมหามณีรัตนปฏิมากร,** (กรุงเทพ:สำนักพิมพ์กรมธนารักษ์,2540), 53

3.1.3 ลายดอกพิกุล

ลายดอกพิกุล คือ ลายดอกทรงกลม มีกลีบประมาณ 8-16 กลีบปลายแหลม คล้ายดอกพิกุล ใช้เป็นลายประดับกระจก ลายผ้า ลายเครื่องจักรสาน เป็นต้น[40] (รูปที่ 34) สำหรับลายพิกุลนี้พบในพระพุทธรูปปางห้ามสมุทรครองจีวรลายดอกพิกุล ประดิษฐานในพระวิหารยอด ใพระบรมมหาราชวัง เป็นพระพุทธรูปที่สร้างด้วยกรรมวิธีแบบสำริดกะไหล่ทอง มีชายผ้าทอดยาวจรดพระนาภี ขอบสบงตอนบนและหน้านางลายกุดั่น ดังเช่นพระพุทธปฏิมาในพระวิหารยอด วัดพระศรีรัตนศาสดารามเป็นแบบที่นิยมอย่างมากในช่วงปลายรัชสมัยพระบาทสมเด็จพระนั่งเกล้าเจ้าอยู่หัว[41] (รูปที่ 35 ,รูปที่ 36) จากการศึกษาพระพุทธรูปครองจีวรลายดอก ลายดอกพิกุลมีลวดลายที่เผยแพร่ไปสู่การสร้างพระพุทธรูปครองจีวรลายดอกนอกพระบรมมหาราชวังเป็นจำนวนมาก

---

[40] สำนักงานราชบัณฑิตยสภา, **"พจนานุกรมศัพท์ลายไทย"** (กรุงเทพ: บริษัท ธนาเพรส จำกัด, พิมพ์ครั้งที่ ๒ ,2561), 106

[41] สุริยวุฒิ สุขสวัสดิ์ , **"พระพุทธปฏิมาในพระบรมมหาราชวัง"** ,(กรุงเทพ : สำนักพิมพ์อมรินทร์ปริ้นติ้งกรุ๊ป, 2535 ,385

รูปที่ 34 การสร้างสรรค์ลวดลายจากดอกพิกุลนำไปสู่ลวดลายบนจีวรลายดอกพิกุล

ที่มา:สำนักงานราชบัณฑิตยสภา, **“พจนานุกรมศัพท์ลายไทย”** (กรุงเทพ: บริษัท ธนาเพรส จำกัด, พิมพ์ครั้งที่ ๒ , 2561), 148

รูปที่ 35 พระพุทธรูปปางห้ามสมุทรครองจีวรลายดอก ประดิษฐานในพระวิหารยอด พระบรมมหาราชวัง

สุริยวุฒิ สุขสวัสดิ์ , **“พระพุทธปฏิมาในพระบรมมหาราชวัง”** ,(กรุงเทพ : สำนักพิมพ์ อมรินทร์ปริ้นติ้งกรุ๊ป, 2535 ,385

รูปที่ 36 ลายดอกพิกุลบนจีวรพระพุทธรูปปางห้ามสมุทร

สุริยวุฒิ สุขสวัสดิ์ , **“พระพุทธปฏิมาในพระบรมมหาราชวัง”** ,(กรุงเทพ:สำนักพิมพ์อมรินทร์ปริ้นติ้งกรุ๊ป, 2535 ,358

การกะไหล่ทอง คือ กรรมวิธีการเคลือบโลหะด้วยทองคำหรือเงิน โดยการใช้ปรอทมาละลายทองคำหรือเงิน ให้เป็นของเหลว แล้วทาลงบนโลหะที่ต้องการจะเคลือบ จากนั้นก็ไล่ปรอทออกโดยการใช้ความร้อนใช้ในที่มีขนาดไม่ใหญ่มาก เช่น พานกะไหล่ทอง สร้อยสังวาล พระพุทธรูปที่มีขนาดองค์เล็กเป็นต้น[42]

3.1.4 ลายใบเทศ

ลายใบเทศคือลวดลายที่เกิดจากธรรมชาตินิยมใช้ในงานสถาปัตยกรรม จิตรกรรม ประติมากรรมลายใบเทศเป็นลวดลายที่ปรากฏในพระพุทธรูปปางมารวิชัย ประดิษฐานอยู่องค์หน้าของพระพุทธรูปสามองค์ ฐานชุกชีด้านขวา พระอุโบสถวัดพระศรีรัตนศาสดาราม ในพระบรมมหาราชวัง[43]

มีพระพักตร์ค่อนข้างกลมกึ่งรูปไข่ พระศกเกลี้ยงซึ่งอาจมีการสร้างพระศกครอบไว้ ครองผ้าจีวรในลักษณะแบบห่มดอง จีวรของพระพุทธรูปเกิดจากรรมวิธีการถมทองให้เกิด

---

[42] **“กะไหล่ทอง เปียกทอง ชุบทอง”** , สืบค้นเมื่อวันที่ 10 กุมภาพันธ์ 2563 , จาก www.aagold-th.com

[43] สุริยวุฒิ สุขสวัสดิ์,**“พระพุทธปฏิมาในพระบรมมหาราชวัง”**,(กรุงเทพ:สำนักพิมพ์อมรินทร์ปริ้นติ้งกรุ๊ป, 2535 , 310

ลวดลาย (รูปที่ 37 ,รูปที่ 38) ลายใบเทศที่ปรากฏบนจีวรมีลักษณะเป็นพุ่ม คั่นกลางลายด้วยลายดอกไม้สี่กลีบสลับกันทั่วทั้งผืน (รูปที่ 39)

การถมทอง คือ การถมเช่นเดียวกับถมดำ มีความแตกต่างที่ลวดลายจากลายสีเงินเป็นลายสีทองด้วยวิธีการละลายทองคำให้เหลวด้วยปรอทแล้วจึงใช้พู่กันเขียนทับลงบนลายสีเงิน การถมทองด้วยวิธีนี้ต้องใช้ความประณีตเป็นอย่างมากเพราะต้องเขียนลงบนลายสีเงินเท่านั้น แล้วจึงใช้ความร้อนไล่ปรอทออกจากทองจึงทำให้ลวดลายกระจ่างเด่นชัดและคงทน[44]

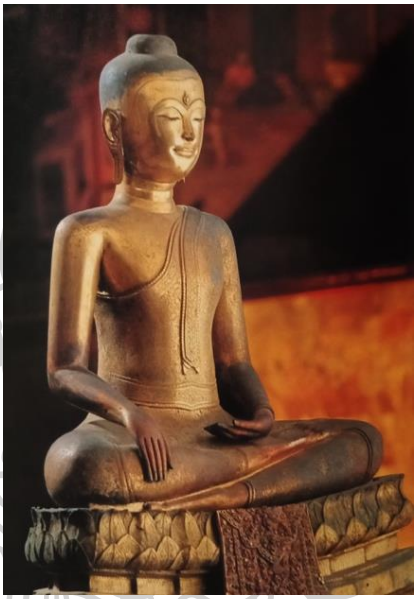

รูปที่ 37 พระพุทธรูปปางมารวิชัย ประดิษฐานอยู่องค์หน้าของพระพุทธรูปสามองค์ ฐานชุกชีด้านขวา พระอุโบสถวัดพระศรีรัตนศาสดาราม ในพระบรมมหาราชวัง

ที่มา: สุริยวุฒิ สุขสวัสดิ์,**"พระพุทธปฏิมาในพระบรมมหาราชวัง"**,(กรุงเทพ:สำนักพิมพ์อมรินทร์ปริ้นติ้งกรุ๊ป, 2535,31

[44] ละม่อม โอชกะ,**"สารานุกรมไทยสำหรับเยาวชน"**,(กรุงเทพฯ: โครงการสารานุกรมไทยสำหรับเยาวชน โดยพระราชประสงค์ในพระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัว,2541), 49

รูปที่ 38 ลายใบเทศบนจีวรพระพุทธรูปปางมารวิชัย

ที่มา: สุริยวุฒิ สุขสวัสดิ์,**"พระพุทธปฏิมาในพระบรมมหาราชวัง"**,(กรุงเทพ:สำนักพิมพ์อมรินทร์ปริ้นติ้งกรุ๊ป, 2535, 310

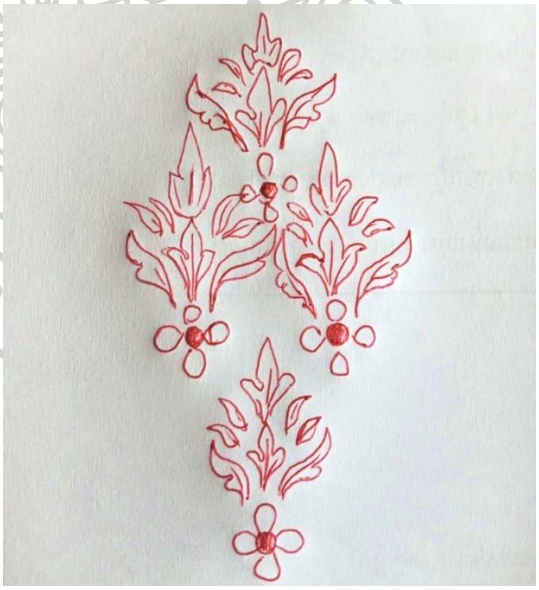

รูปที่ 39 ลายเส้นลายใบเทศบนจีวรพระพุทธรูปปางมารวิชัย

3.1.5 ลายดอกเขียนสี

ลายดอกเขียนสี คือลวดลายที่เกิดจากการแต้มสีลงบนผืนจีวรเลียนแบบจีวรลายดอกของจริงที่เกิดขึ้นในสมัยนั้น ยกตัวอย่างเช่น พระพุทธรูปประทับนั่งแบบขัดสมาธิเพชร ปางมารวิชัย เป็นพระพุทธรูปวัสดุผสมเขียนสีประดิษฐานที่ฐานชุกชี พระพุทธมหามณีรัตนปฏิมากร วัดพระศรีรัตนศาสดาราม ในพระบรมมหาราชวัง ครองจีวรห่มเฉียง ตามแบบพระภิกษุในธรรมยุติกนิกาย จีวรมีลายแต้มดอกไม้ เป็นดอกไม้มี 8 กลีบขนาดเล็กทั่วทั้งผืน พระพุทธรูปองค์นี้แสดงถึงการรับอิทธิพลแนวคิดสัจนิยมแบบตะวันตก[45] (รูปที่ 40,รูปที่ 41) พระพุทธรูปองค์นี้มีความพยามทำให้เหมือนบุคคล แต่มีความเป็นพระพุทธเจ้า เช่น มีอุษณีษะ พระกรรณยาว และนิ้วพระหัตถ์ยาวเรียวทั้งสี่ยาวเท่ากัน อันเป็นลักษณะของมหาบุรุษ[46]

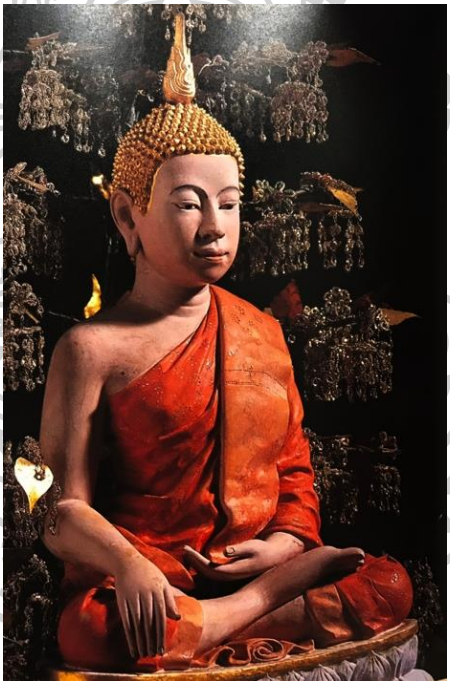

รูปที่ 40 พระพุทธรูประบายสีปางมารวิชัย ประดิษฐานที่ฐานชุกชี พระพุทธมหามณีรัตนปฏิมากร วัดพระศรีรัตนศาสดาราม

ที่มา: สุริยวุฒิ สุขสวัสดิ์ ,**พระพุทธปฏิมาในพระบรมมหาราชวัง,**(กรงุเทพ:สำนักพิมพ์อมรินทร์ปริ้นติ้งกรุ๊ป,2535),64

---

[45] สุริยวุฒิ สุขสวัสดิ์ ,**“พระพุทธปฏิมาในพระบรมมหาราชวัง”**, (กรุงเทพ: สำนักพิมพ์อมรินทร์ปริ้นติ้งกรุ๊ป,2535) ,64

[46] วัดเจริญสุขารามวรวิหาร(คณะศิษยานุศิษย์),**“พระมหาบุรุษลักษณะ”**,(กรุงเทพ: โรงพิมพ์เจริญธรรม, 2501), 35

รูปที่ 41 ลายดอกไม้บนจีวรพระพุทธรูปประบายสีปางมารวิชัย ประดิษฐานที่ฐานชุกชี พระพุทธมหามณีรัตนปฏิมากร วัดพระศรีรัตนศาสดาราม

ที่มา: สุริยวุฒิ สุขสวัสดิ์ ,**พระพุทธปฏิมาในพระบรมมหาราชวัง,**(กรุงเทพ:สำนักพิมพ์อมรินทร์ปริ้นติ้งกรุ๊ป, 2535),64

พระพุทธรูปครองจีวรลายดอก ที่ประดิษฐานในพระบรมมหาราชวังมีลวดลายกรรมมีวิธีการสร้างอย่างวิจิตร เช่น การลงยาสี การถมทอง การหล่อสำริดกะไหล่ทอง และการระบายสีแต้มสีให้เกิดลายดอกไม้ สิ่งที่ได้จากการศึกษาคือ ลวดลายจีวรลายดอกที่ปรากฏในพระพุทธรูปโดยส่วนใหญ่ได้รับแรงบันดาลใจจากโครงสร้างของผ้าลายอย่าง ผ้าเขียนทอง ผ้าทรงศักดิ์ชั้นสูงที่นิยมใช้ในราชสำนัก และยังส่งเป็นต้นแบบให้กับการสร้างพระพุทธรูปครองจีวรลายดอก ที่ปรากฏในงานนอกพระบรมมหาราชวังดังนี้

3.2 พระพุทธรูปครองจีวรลายดอกในพิพิธภัณฑสถานแห่งชาติ พระนคร

นอกจากจะพบพระพุทธรูปครองจีวรลายดอกที่ประดิษฐานในพระบรมมหาราชวังแล้ว ยังพบในพิพิธภัณฑสถานแห่งชาติ พระนคร สามารถจำแจกลวดลายได้ดังนี้

3.2.1 ลายใบเทศ และลายราชวัตรดอกสี่กลีบ

พระพุทธรูปปางห้ามสมุทรมีอยู่ด้วยกัน ๒ องค์ ประดิษฐานในพระที่นั่งพุทไธสวรรย์ พิพิธภัณฑสถานแห่งชาติ พระนคร จากการศึกษาพบทั้งสององค์มีลวดลายที่แตกต่างกัน

องค์แรกเป็นลายใบเทศลงยาสีทั่วทั้งผืนจีวร ส่วนของสบงเป็นลายราชวัตรดอกสี่กลีบลงยาสีเช่นเดียวกัน (รูปที่ 42 ,รูปที่ 43,รูปที่ 44)

ลายใบเทศ คือ กลุ่มลายใบไม้ นิยมใช้ประดับในงานสถาปัตยกรรม ลายผ้า เช่น ผ้าลายอย่าง ที่นิยมใช้ในราชสำนัก (รูปที่ 45)

ลายราชวัตร คือ ลายที่มีโครงสร้างเป็นเส้นตรงก่ายกันเป็นตาราง ตรงเส้นที่ก่ายกันมีแม่ลาย เช่น ลายประจำยาม ลายพุ่มข้าวบิณฑ์ ลายดอกกลมหรือลายดอกจอกปิดอยู่ ลายราชวัตรจัดเป็นลายประเภทต่อเนื่องอาจประดิษฐ์หรือผูกให้ซับซ้อนได้ไม่จำกัด ถ้านำลายอื่นมาประกอบเรียกชื่อตามลายนั้น เช่นลายราชวัตรดอกสี่กลีบ ลายราชวัตรประจำยาม ลายราชวัตรดอกพุดตาน ใช้เป็นลายผ้า ลายผนัง ราชวัตรบางครั้งเรียกลายก้านแย่ง[47] (รูปที่ 46,รูปที่ 47)

รูปที่ 42 พระพุทธรูปปางห้ามสมุทร ประดิษฐานในพระที่นั่งพุทไธสวรรย์
พิพิธภัณฑสถานแห่งชาติ พระนคร

[47] สำนักงานราชบัณฑิตยสภา,**“พจนานุกรมศัพท์ลายไทย”** (กรุงเทพ: บริษัท ธนาเพรส จำกัด, พิมพ์ครั้งที่ 2 ,2561), 25

รูปที่ 43 ลายใบเทศบนจีวรพระพุทธรูปปางห้ามสมุทร

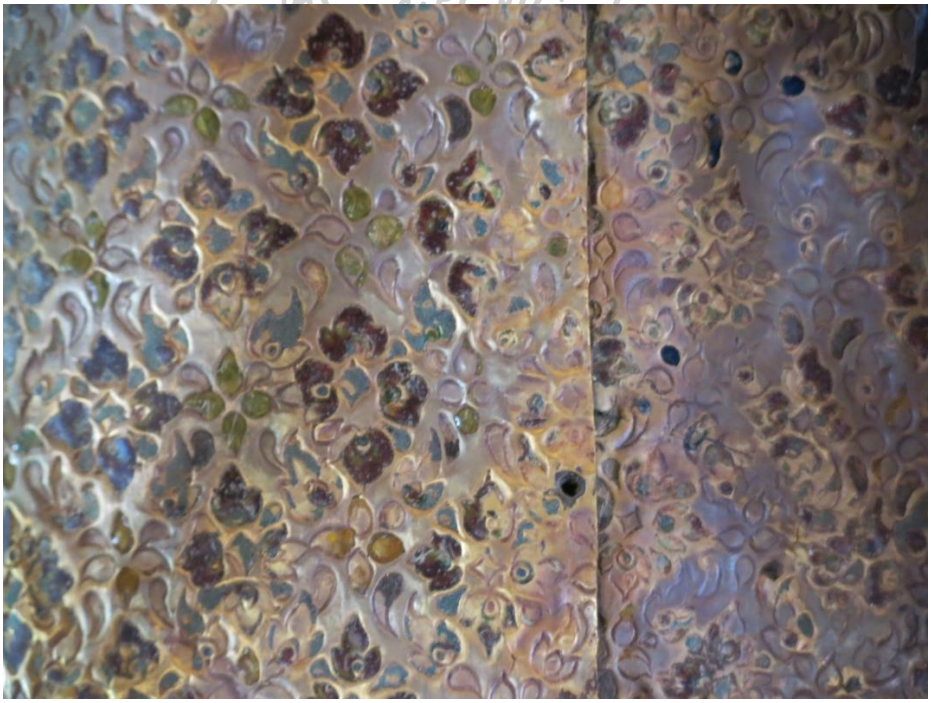

รูปที่ 44 ลายราชวัตรดอกสี่กลีบ ในสบงพระพุทธรูปปางห้ามสมุทร

รูปที่ 45 ลักษณะของลายใบเทศ ในผ้าลายอย่าง

ที่มา: ธีรพันธุ์ จันทร์เจริญ, **"ผ้าเขียนทอง:ภูษาทรงบรมราชาภิเษก พระมหากษัตริย์สยาม"**,(กรุงเทพ: สำนักพิมพ์มติชน,2562), 201

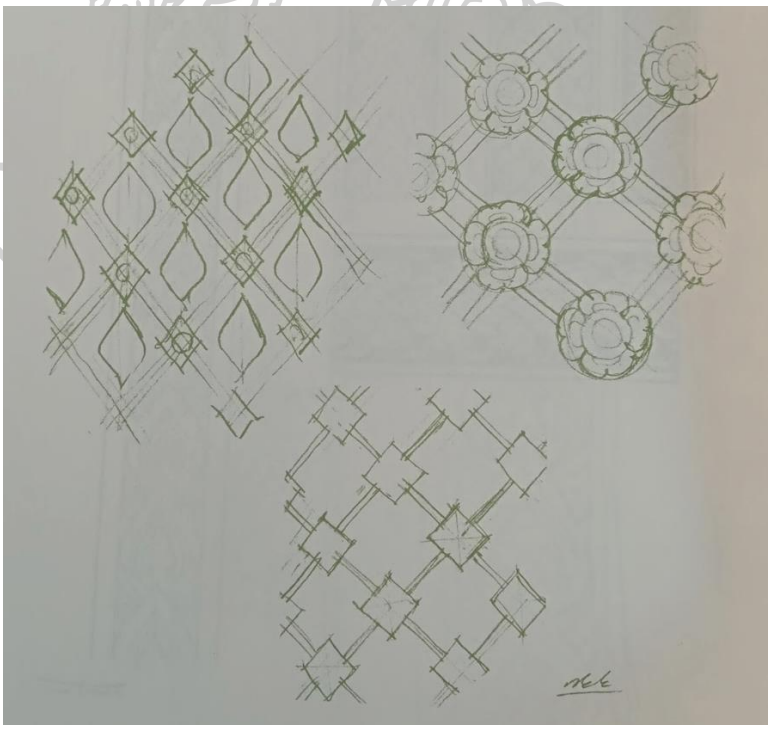

รูปที่ 46 ลักษณะของลายราชวัตรเมื่อนำมารวมกับลายไทย

ที่มา : สำนักงานราชบัณฑิตยสภา,**"พจนานุกรมศัพท์ลายไทย"** (กรุงเทพ: บริษัท ธนาเพรส จำกัด, พิมพ์ครั้งที่ 2 ,2561), 250

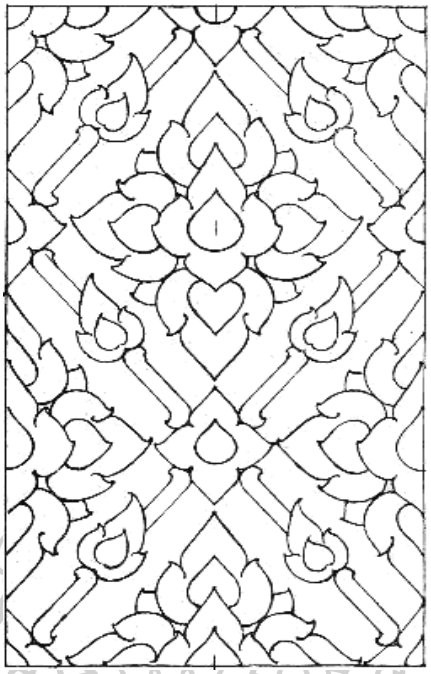

รูปที่ 47 ลายราชวัตรดอกสี่กลีบ

ที่มา : พระเทวานิมิต,**“สมุดตำราลายไทย”** (กรุงเทพ : นครเขษมบุ๊คสโตร์,2548), 80

ตามประวัติพระพุทธรูปทั้งสององค์เป็นพระพุทธรูปประจำองค์ สมเด็จพระเจ้าหลานเธอเจ้าฟ้ากรมหลวงพิทักษ์มนตรี โอรสของสมเด็จเจ้าพี่นางเธอ กรมพระศรีสุดารักษ์ ในพระบาทสมเด็จพระพุทธยอดฟ้าจุฬาโลกมหาราช เป็นของที่อยู่ในพระที่นั่งพุทไธสวรรย์มาตั้งแต่เดิม ลักษณะของพระพุทธรูป อยู่ในอิริยาบถยืน แสดงปางประทานอภัย [48] พระเกศมาลาอาจเคยหุ้มเงินมาก่อนเนื่องจากมีรอยต่อที่เกิดจากการตัดออกไปบริเวณด้านหลังพระพุทธรูป ซึ่งเผยให้เห็นแกนในของพระพุทธรูปที่เกิดจากการหล่อด้วยสำริด แล้วจึงนำโลหะที่ดุนลายแล้วมาครอบอีกชั้น (รูปที่ 48) พระรัศมีลงยาสี พระพักตร์กลม พระวรกายเพรียวบางอย่างหุ่น ครองจีวรห่มเฉียง จีวรเกิดจากการนำโลหะมาดุนลาย และตกแต่งด้วยการลงยาสี

[48] กรมศิลปากร กระทรวงวัฒนธรรม, **“ของชิ้นเอกในกรมศิลปากร พระพุทธรูปประจำพระองค์สมเด็จเจ้าฟ้า ฯ กรมหลวงพิทักษ์มนตรี”,“ศิลปากร”**ฉบับที่ 1 ม.ค.-ก.พ.2547, 120

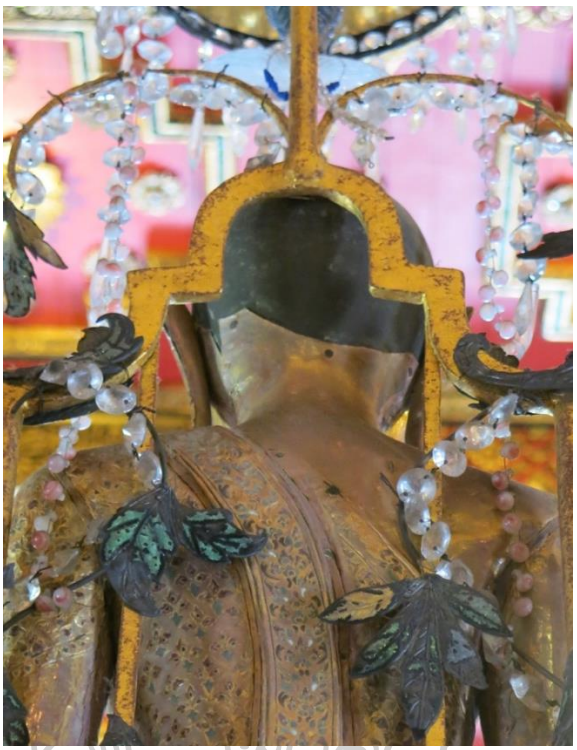

รูปที่ 48 ด้านหลังพระพุทธรูปปางประทานอภัย เผยให้เห็นแกนด้านในของพระพุทธรูปส่วนที่เคยครอบด้วยโลหะ

3.2.2 ลายราชวัตรดอกสี่กลีบ และลายราชวัตรใบเทศ

พบในพระพุทธรูปปางห้ามสมุทรอีกหนึ่งองค์ ประดิษฐานในพระที่นั่งพุทไธสวรรย์ พิพิธภัณฑสถานแห่งชาติ พระนคร จากการศึกษาพบส่วนของจีวรเป็นลายราชวัตรดอกสี่กลีบแต่มีความพิเศษที่กลางดอกทำเป็นดอกไม้ขนาดเล็กจำนวนแปดกลีบ ส่วนของสบงเป็นลายราชวัตรใบเทศทั่วทั้งผืน มีโครงสร้างของผ้าแบบผ้าลายอย่าง เป็นพระพุทธรูปสำริดที่เกิดจากการดุนโลหะเป็นลวดลายแล้วจึงนำมาครอบทับองค์พระพุทธรูป พุทธลักษณะคล้ายกับพระพุทธรูปปางห้ามสมุทรองค์แรก (รูปที่ 49, รูปที่ 50 , รูปที่ 51)

พระพุทธรูปปางห้ามสมุทรทั้ง ๒ มีลวดลายที่แตกต่างกัน หากแต่มีสิ่งที่คล้ายกันคือเรื่องของการวางลวดลายผ้าในจีวรและสบงของพระพุทธรูป มีการวางลายผ้าที่แตกต่างกัน ไม่ได้ทำลายผ้าให้เหมือนกันทั้งผืนเหมือนพระพุทธรูปในพระบรมมหาราชวัง ผู้ศึกษามีความเห็นว่าพระพุทธรูปทั้งสององค์นี้แต่เดิมอาจเคยเป็นพระพุทธรูปฉลองพระองค์อย่างกษัตริย์ และบริเวณพระนลาฏมีรูอยู่ตรงกลางซึ่งอาจเคยประดับอุณาโลมด้วยของมีค่ามาก่อน

รูปที่ 49 พระพุทธรูปปางห้ามสมุทร ประดิษฐานในพระที่นั่งพุทไธสวรรย์ พิพิธภัณฑสถานแห่งชาติ พระนคร

รูปที่ 50 ลายราชวัตรดอกสี่กลีบในจีวรพระพุทธรูปปางห้ามสมุทร

รูปที่ 51 ลายราชวัตรใบเทศในสบงพระพุทธรูปปางห้ามสมุทร

3.2.3 ลายพุ่มข้าวบิณฑ์ก้านแย่ง

ลายพุ่มข้าวบิณฑ์ก้านแย่ง พบในพระแก่นจันทน์คู่ พระพุทธรูปจำหลักไม้แก่นจันทน์แดงทั้งคู่ อยู่ในอิริยาบถยืน แสดงปางประทานอภัย หมายถึงการปกป้องภยันตรายแก่ผู้สักการะ พระเกตุมาลาหุ้มเงิน พระรัศมีเป็นโลหะชุบทอง พระพักตร์กลม สีพระพักตร์สงบนิ่ง ครองจีวรห่มเฉียง ไม่มีชายปีกจีวร อันเป็นแบบเฉพาะของพระพุทธรูปสมัยรัตนโกสินทร์[49] จีวรสร้างด้วยกรรมวิธีทาสีชาด เขียนลายทอง

พระพุทธรูปไม้แก่นจันทน์ เป็นการนำเอาไม้หอมมาสร้างเป็นมงคลวัตถุตามตำนานพระแก่นจันทน์ พระแก่นจันทน์จึงเปรียบเสมือนองค์พระพุทธเจ้า เพราะสร้างขึ้นสมัยพระพุทธเจ้ายังทรงมีพระชนม์อยู่ ด้วยความเชื่อดังกล่าว พระเจ้าแผ่นดิน หรือผู้มีอำนาจวาสนาจึงนิยมสร้างพระพุทธรูปด้วยไม้แก่นจันทน์เปรียบเสมือนการกราบเฝ้าต่อเบื้องพระพักตร์ของพระพุทธเจ้า[50] (รูปที่ 52 , รูปที่ 53, รูปที่ 54)

---

[49] กรมศิลปากร สำนักพิพิธภัณฑสถานแห่งชาติ พิพิธภัณฑสถานแห่งชาติ พระนคร, **“ 9 พระพุทธรูป ณวังหน้า พระปฏิมาแห่งแผ่นดิน”** (กรุงเทพ : กรมศิลปากร กระทรวงวัฒนธรรม,2544),43

[50] สุริยวุฒิ สุขสวัสดิ์ ,**“พระพุทธปฏิมาในพระบรมมหาราชวัง”**, (กรุงเทพ: สำนักพิมพ์อมรินทร์ปริ้นติ้งกรุ๊ป, 2535), 24

โครงสร้างการของลวดลายบนจีวรพระพุทธรูปแก่นจันทน์คู่ มีโครงสร้างที่แตกต่างจากโครงสร้างของผ้าลายอย่างที่พบในพระพุทธรูปองค์อื่น ๆ ชายสบงของพระพุทธรูปไม่ได้ทำเป็นลายกรวยเชิงแต่เป็นลายก้านต่อดอกใบเทศ

รูปที่ 52 พระพุทธรูปแก่นจันทน์คู่ ปางประทานอภัย ในพระที่นั่งพุทไธสวรรย์ พิพิธภัณฑสถานแห่งชาติ พระนคร

รูปที่ 53 ลายพุ่มข้าวบิณฑ์บนจีวรพระพุทธรูปแก่นจันทน์คู่

รูปที่ 54 ลายก้านต่อดอกใบเทศ บนสบงพระพุทธรูปแก่นจันทน์คู่

3.2.4 ลายใบเทศ

ลายใบเทศพบในพระพุทธรูปปางมารวิชัย ในพิพิธภัณฑสถานแห่งชาติ พระนคร มีทั้งหมดสององค์ซึ่งทั้งสององค์มีลักษณะการครองจีวรที่แตกต่างกัน คือครองจีวรแบบศิลปะจีนและแบบศิลปะไทย พระพุทธรูปปางมารวิชัยครองจีวรอย่างศิลปะจีน มีพระพักตร์ค่อนข้างกลมกึ่งรูปไข่ พระวรกายเพรียวบาง ขมวดพระเกศาเล็ก พระรัศมีเป็นเปลวลงยาสี หล่อด้วยทองเหลือง (รูปที่ 55) ลักษณะการครองจีวรของพระพุทธรูปคล้ายกับ พระคันธารราษฎร์จีน ประดิษฐานในหอพระคันธารราษฎร์ วัดพระศรีรัตนศาสดาราม ในพระบรมมหาราชวัง เป็นพระพุทธรูปที่ใช้ในพระราชพิธีพรุณศาสตร์ และพระราชพิธีพืชมงคล สร้างขึ้นในสมัยพระบาทสมเด็จพระพุทธยอดฟ้าจุฬาโลกมหาราช รัชกาลที่ 1 [49] (รูปที่ 56)

---

[49] สุริยวุฒิ สุขสวัสดิ์ ,**"พระพุทธปฏิมาในพระบรมมหาราชวัง"**, (กรุงเทพ: สำนักพิมพ์อมรินทร์ปริ้นติ้งกรุ๊ป, 2535), 24

รูปที่ 55 พระพุทธรูปปางมารวิชัย ครองจีวรแบบศิลปะจีน ประดิษฐาน ในพิพิธภัณฑสถานแห่งชาติพระนคร

รูปที่ 56 พระคันธารราษฎร์ ประดิษฐานในหอพระคันธารราษฎร์ วัดพระศรีรัตนศาสดาราม ในพระบรมมหาราชวัง

ที่มา : สุริยวุฒิ สุขสวัสดิ์ ,**“พระพุทธปฏิมาในพระบรมมหาราชวัง”**, (กรุงเทพ: สำนักพิมพ์อมรินทร์ปริ้นติ้งกรุ๊ป ,2535), 24

พระพุทธรูปปางมารวิชัยอีกหนึ่งองค์ หล่อด้วยทองเหลือง และตกแต่งด้วยวิธีกะไหล่ทอง พระพักตร์ค่อนข้างกลมกึ่งรูปไข่ พระวรกายเพรียวบาง ขมวดพระเกศาเล็ก พระรัศมีเป็นเปลวทองคำ ลวดลายบนจีวรของพระพุทธรูปทั้ง 2 องค์ เป็นลายใบเทศ ลงยาราชาวดีทั่วทั้งผืน (รูปที่ 57 ,รูปที่ 58 ,รูปที่ 59)

รูปที่ 57 พระพุทธรูปปางมารวิชัย ประดิษฐานใน พิพิธภัณฑสถานแห่งชาติ พระนคร

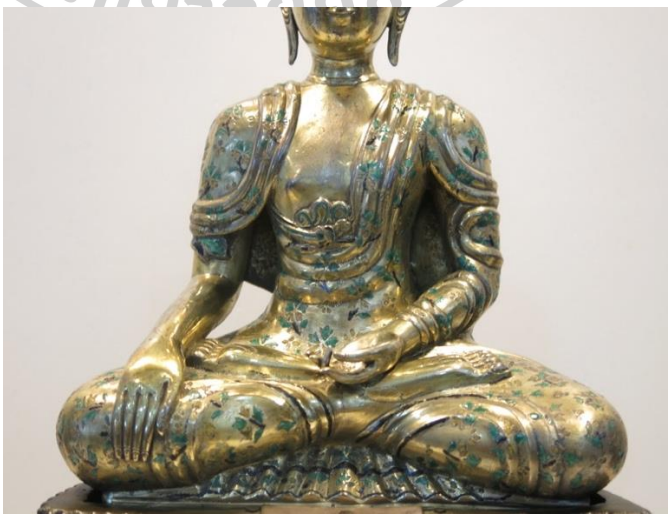

รูปที่ 58 ลายใบเทศบนจีวรพระพุทธรูปปางมารวิชัย ครองจีวรแบบศิลปะจีน

รูปที่ 59 ลายใบเทศบนจีวรพระพุทธรูปปางมารวิชัย

3.2.5 ลายดอกพิกุล

ลายดอกพิกุลพบในพระพุทธรูปกลุ่มที่สร้างด้วยกรรมวิธีสำริด ลงรักปิดทอง ในพิพิธภัณฑสถานแห่งชาติ พระนคร จากการศึกษาพบพระพุทธรูปครองจีวรลายดอกพิกุล 2 องค์ คือ พระพุทธรูปปางมารวิชัย มีพระพักตร์ค่อนข้างเหลี่ยม รัศมีเป็นเปลว ครองจีวรห่มเฉียง จีวรตกแต่งด้วยลายพิกุล เกิดจากกระบวนการสร้างลวดลายด้วยแม่พิมพ์หินสบู่ (รูปที่ 60,รูปที่ 61) สังฆาฏิและชายสบงเป็นลายก้านต่อดอกเครือเถา และลายไข่ปลา พระพุทธรูปปางมารวิชัยครองจีวรลายดอกเป็นมรดกตกทอดจากบรรพบุรุษ โดย นางสาว ชลิตา และนางสาว สาวิตรี โชติยกุล เป็นผู้มอบให้กับทางพิพิธภัณฑ์ การสร้างพระพุทธรูปครองจีวรลายดอกในลักษณะดังกล่าวเป็นที่นิยมอย่างแพร่หลายในช่วงสมัยรัชกาลที่ 5 เพื่อการอุทิศถวายโดยเฉพาะข้าราชการ ผู้มีฐานะในสมัยนั้น สอดคล้องกับหลักฐานที่ปรากฏในพระพุทธรูปครองจีวรลายดอกพิกุล ปางห้ามสมุทร ในพิพิธภัณฑสถานแห่งชาติ พระนคร ใต้ฐานพระพุทธรูประบุชื่อของผู้สร้างถวาย รวมถึงปีที่สร้าง ความว่า ***“พระองค์นี้ แม่รวด มารดาแม่ปุ้ย บุตรทร่างไว้ในพระศาสะหนา ราชหล้วง ๒๔๓๔”*** ซึ่งตรงกับสมัยรัชกาลที่ 5 (รูปที่ 62 ,รูปที่ 63)

พระพุทธรูปครองจีวรลายดอก ปางห้ามสมุทรองค์นี้ มีพระพักตร์ค่อนข้างกลม ขมวดพระเกศาเล็ก พระรัศมีเป็นเปลว ห่มเฉียงสังฆาฏิลายก้านต่อดอกเครื่องเถาประดับพลอยห้อยยาวลงมาจรดพระนาภี จีวรเป็นลายดอกพิกุลขนาดเล็ก ล้อมรอบด้วยลายใบไม้ฝรั่งขนาดเล็กสลับกับลายดอกพิกุลแปดกลีบขนาดเล็กทั่วทั้งผืน โครงสร้างของจีวรลายดอกมีลักษณะคล้ายผ้าลาย

อย่าง ประกอบด้วยแม่ลาย ลูกขนาบ เส้นลวดไข่ปลา และกรวยเชิง (รูปที่ 64 ,รูปที่ 65) พระพุทธรูปองค์นี้เป็นพระพุทธรูปของวัดวิเศษการฝากเก็บรักษาไว้เมื่อ 2502[51]

รูปที่ 60 พระพุทธรูปครองจีวรลายดอก ปางมารวิชัย ในพิพิธภัณฑสถานแห่งชาติพระนคร

[51] กรมศิลปากร สำนักพิพิธภัณฑสถานแห่งชาติพระนคร กรุงเทพฯ ,รายงานโบราณวัตถุศิลปวัตถุ , เลขทะเบียน 01/12502

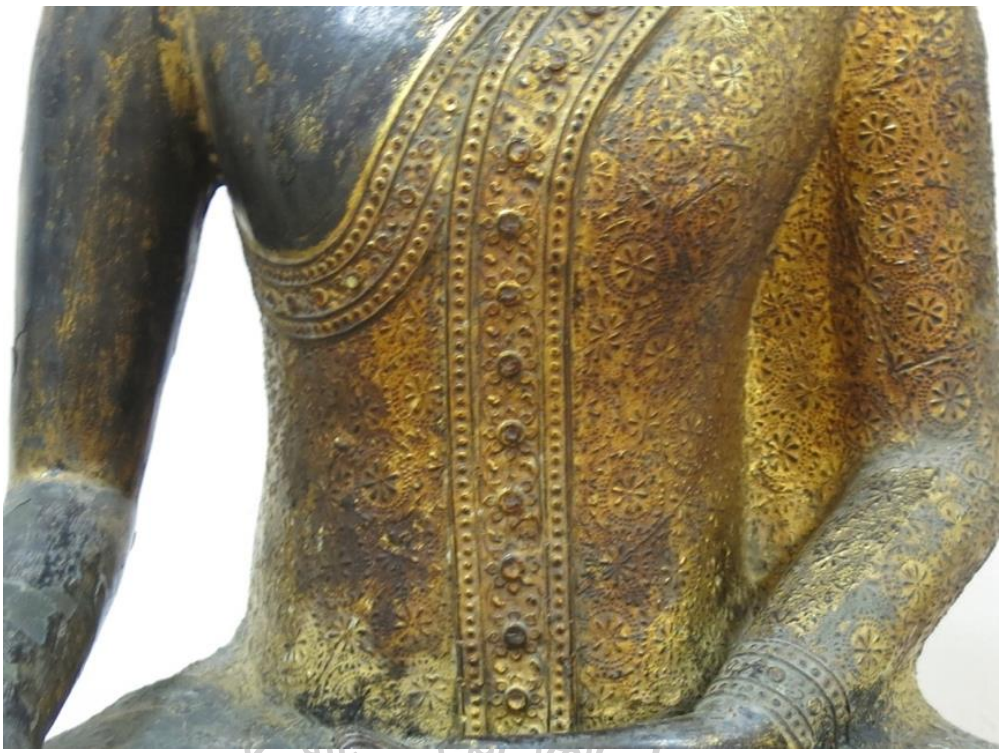

รูปที่ 61 ลายดอกพิกุล พระพุทธรูปปางมารวิชัย ในพิพิธภัณฑสถานแห่งชาติพระนคร

รูปที่ 62 ข้อความระบุชื่อผู้สร้างและปีที่สร้างถวาย พระพุทธรูปปางห้ามสมุทร
จากวัดวิเศษการ ในพิพิธภัณฑสถานแห่งชาติ พระนคร

รูปที่ 63 พระพุทธรูปปางห้ามสมุทร จากวัดวิเศษการ
ในพิพิธภัณฑสถานแห่งชาติพระนคร

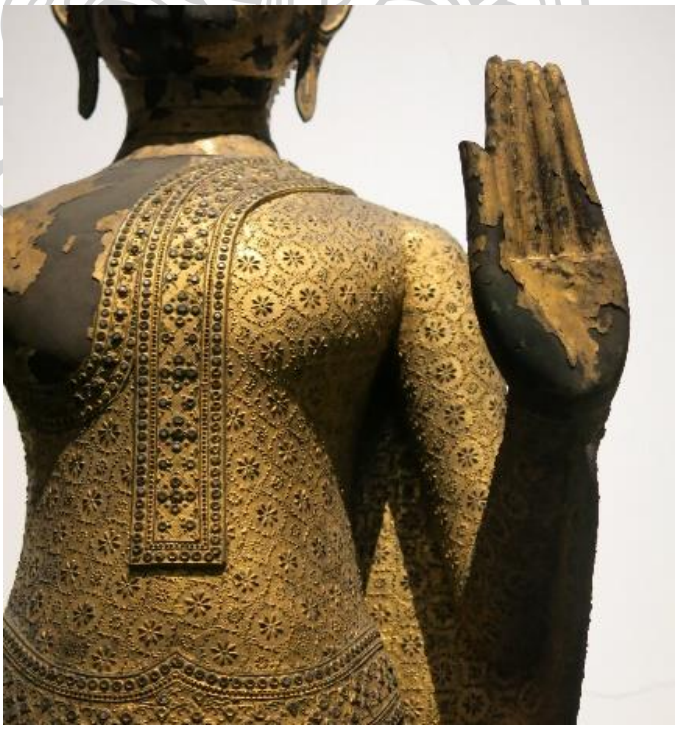

รูปที่ 64 ลายดอกพิกุล พระพุทธรูปปางห้ามสมุทร ในพิพิธภัณฑสถานแห่งชาติพระนคร

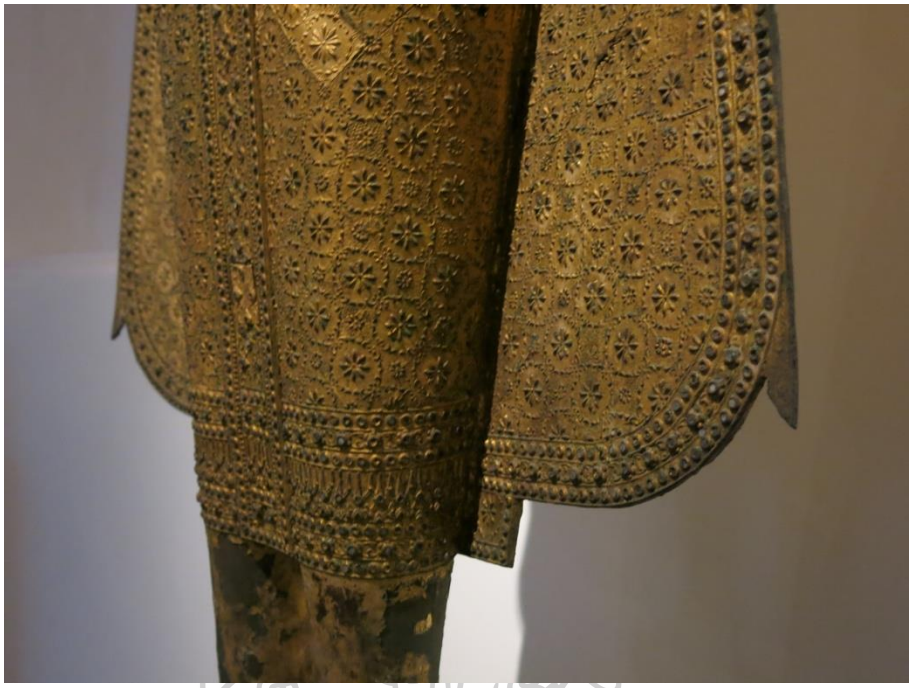

รูปที่ 65 โครงสร้างของผ้าลายอย่างของจีวรพระพุทธรูปปางห้ามสมุทร ในพิพิธภัณฑสถานแห่งชาติพระนคร

พระพุทธรูปครองจีวรลายดอกที่ประดิษฐานในพระที่นั่งพุทไธสวรรย์ พิพิธภัณฑสถานแห่งชาติพระนคร มีลวดลายแตกต่างจากในพระบรมมหาราชวัง เช่นพระพุทธรูปปางห้ามสมุทรครองจีวรลายดอกมีสองลายในพระองค์เดียว และเป็นลายที่ไม่ซ้ำกัน ส่วนพระพุทธรูปองค์อื่น ๆ มีกรรมวิธีการสร้างลวดลายคล้ายกับงานในพระบรมมหาราชวัง เช่น การปิดทองล่องชาด การลงยาสี การลงยาราชาวดีโดยเฉพาะการลงยาราชาวดีคือ การลงยาด้วยสีฟ้าซึ่งเป็นสีที่เกิดขึ้นในสมัยรัชกาลที่ 1 และเป็นสีหายากจึงสามารถสันนิษฐานได้ว่าพระพุทธรูปที่มีการลงยาราชาวดี อาจเป็นงานที่เกิดขึ้นมาแล้วในสมัยรัชกาลที่ 1 ซึ่งแสดงให้เห็นถึงเอกลักษณ์เฉพาะตัวของงานวังหน้า

3.3 พระพุทธรูปครองจีวรลายดอกตามพระอารามหลวง และศาสนสถานจีนและญวณ ในกรุงเทพฯ

พระพุทธรูปในกลุ่มนี้เป็นกลุ่มที่มีกรรมวิธีการสร้างแบบสำริดลงรักปิดทอง ลวดลายที่เกิดขึ้นเกิดการแม่พิมพ์หินสบู่ และการสร้างสรรค์ลวดลายของช่าง โดยส่วนใหญ่เป็นกลุ่มพระพุทธรูปที่ประดิษฐานตามพระอารามหลวง และศาสนสถานจีนและญวนสามารถสามารถจำแจกลวดลายได้ดังนี้

3.3.1.กลุ่มลายดอกพิกุลในราชวัติย่อมุมไม้สิบสอง

กลุ่มลายดอกพิกุลในราชวัติย่อมุมไม้สิบสอง ยกตัวอย่างเช่นพระพุทธรูปปางห้ามสมุทร และพระพุทธรูปปางอุ้มบาตร ได้แก่ วิหารน้อยวัดอรุณราชวรราม (รูปที่ 66) ระเบียงคดวัดโสมนัสวิหาร (รูปที่67)วัดมังกรกมลาวาส(เล่งเน่ยยี่) (รูปที่๖๓) และวัดบำเพ็ญจีนพรต (ย่งฮกยี่) (รูปที่68) โครงสร้างลายจีวรของพระพุทธรูปประกอบด้วย แม่ลาย คือลายดอกพิกุลในราชวัตรย่อมุมไม้สิบสอง ล้อมด้วยลายดอกพิกุลขนาดเล็กทั่วทั้งผืน ลูกขนาบ เส้นลวดไข่ปลา และกรวยเชิง ลายราชวัตรนิยมย่อมมุมไม้สิบสอง นำมาใช้ ในผ้าลาย ผ้าลายทอง ในสมัยรัตนโกสินทร์ มักนิยมทำเป็นลายดาวสลับกับลายราชวัติ ลายราชวัติดอกเหลี่ยม ลายราชวัติในรูปช่อดอกไม้ ลายราชวัติเทพพนม และลายราชวัติเทวดาถือดอกบัว[52]

รูปที่ 66 ลายดอกพิกุลในราชวัตร พระพุทธรูปปางห้ามสมุทร วัดเทวราชกุญชร

[52] ธีรพันธ์ จันทร์เจริญ ,**“ผ้าเขียนทอง: พระภูษาทรงบรมราชาภิเษก พระมหากษัตริย์สยาม,”** (กรุงเทพฯ:สำนักพิมพ์มติชน,๒๕๖๒),๑๖๑

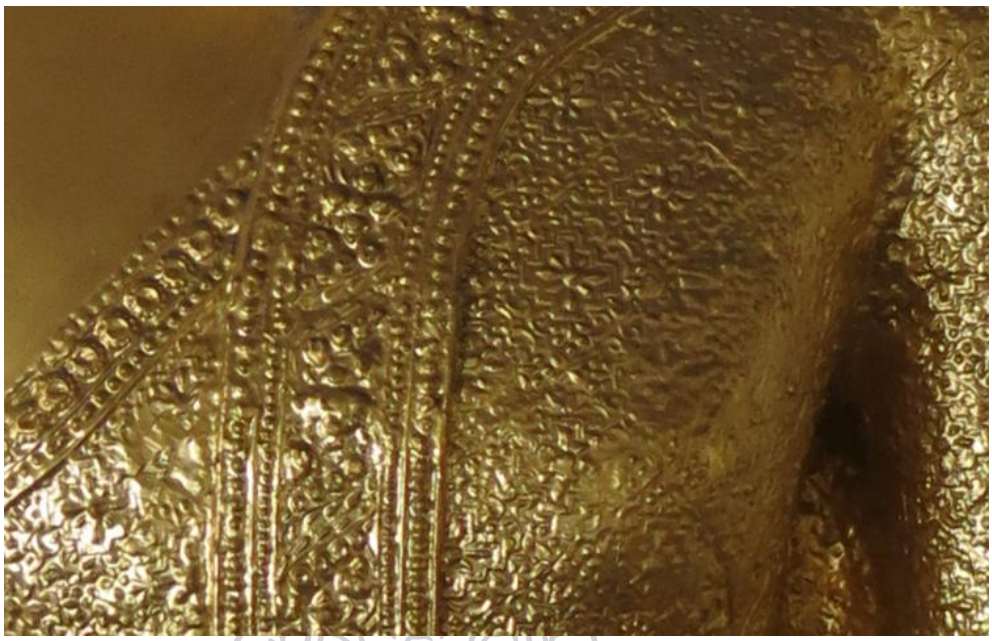

รูปที่ 67 ลายดอกพิกุลในราชวัตร พระพุทธรูปปางห้ามสมุทร ระเบียงคดวัดโสมนัสวิหาร

รูปที่ 68 ลายดอกพิกุลในราชวัตร พระพุทธรูปทรงบาตร วัดบำเพ็ญจีนพรต (ย่งฮกยี่)

รูปที่ 69 ลายดอกพิกุลในราชวัตร พระพุทธรูปปางห้ามสมุทร วัดมังกรกมลาวาส (เล่งเน่ยยี่)

3.3.2 กลุ่มลายดอกพิกุลในวงกลมไข่ปลา

กลุ่มลายดอกพิกุลในวงกลมไข่ปลา พบในพระพุทธรูปปางห้ามสมุทร พระพุทธรูปปางประทานพร ได้แก่ วิหารน้อยวัดอรุณราชวราราม (รูปที่ 70) ระเบียงคดวัดโสมนัสวิหาร (รูปที่ 71) ระเบียงคดวัดพระเชตุพนวิมลมังคลาราม (รูปที่72) พระวิหารวัดกัลยาณมิตร (รูปที่73) วัดมังกรกมลาวาส (เล่งเน่ยยี่) (รูปที่ 74) ศาลเจ้าเกียนอันเกง (รูปที่ 75) โครงสร้างลายจีวรของมี 2 แบบ ประกอบด้วย การสร้างลายวงกลมจุดไข่ปลาของกลุ่มนี้มีทั้งวงกลุ่มจุดไข่ปลาซ้อนกันสองชั้นสลับกับลายดอกพิกุล และการสร้างจุดไข่ปลาถมพื้นที่ว่างบนจีวรพระพุทธรูป โดยเว้นตรงกลางเป็นดอกพิกุล และคั่นไว้ด้วยดอกพิกุลขนาดเล็ก

รูปที่ 70 ลายดอกพิกุลในวงกลมจุดไข่ปลา บนจีวรพระพุทธรูปปางประทานพร ประดิษฐานในวิหารน้อย วัดอรุณราชวราราม

รูปที่ 71 ลายดอกพิกุลในวงกลมจุดไข่ปลา บนจีวรพระพุทธรูปปางห้ามสมุทร ประดิษฐานในระเบียงคด วัดโสมนัสวิหาร

รูปที่ 72 ลายดอกพิกุลในวงกลมจุดไข่ปลา บนจีวรพระพุทธรูปปางห้ามสมุทร ประดิษฐานในระเบียงคด วัดพระเชตุพนวิมลมังคลาราม

รูปที่ 73 ลายดอกพิกุลในวงกลมจุดไข่ปลา บนจีวรพระพุทธรูปปางห้ามสมุทร ประดิษฐานพระวิหารวัดไตรมิตรวิทยาราม

รูปที่ 74 ลายดอกพิกุลในวงกลมจุดไข่ปลา บนจีวรพระพุทธรูปปางห้ามสมุทร ประดิษฐานในวัดมังกรกมลาวาส

รูปที่ 75 ลายดอกพิกุลในวงกลมจุดไข่ปลา บนจีวรพระพุทธรูปปางประทานพร ประดิษฐานในศาลเจ้าเกียนอันเกง

3.3.3 กลุ่มลายดอกพิกุลในตาราง

กลุ่มลายดอกพิกุลในตาราง เกิดจากการคั่นแบ่งด้วยดอกพิกุลขนาดเล็กจึงทำให้ดูมีลักษณะคล้ายกับลายตาราง ส่วนช่องว่างประดับด้วยดอกพิกุล ยกตัวอย่างเช่น พระพุทธรูปปางห้ามสมุทร ได้แก่ ระเบียงคดวัดพระเชตุพนวิมลมังคลาราม (รูปที่ 76) ระเบียงคดวัดโสมนัสวิหาร (รูปที่ 77) วัดมังกรกมลาวาส (รูปที่ 78)

รูปที่ 76 ลายดอกพิกุลในตาราง บนจีวรพระพุทธรูปปางห้ามสมุทร ประดิษฐานในระเบียงคดวัดพระเชตุพนวิมลมังคลาราม

มหาวิทยาลัยศิลปากร

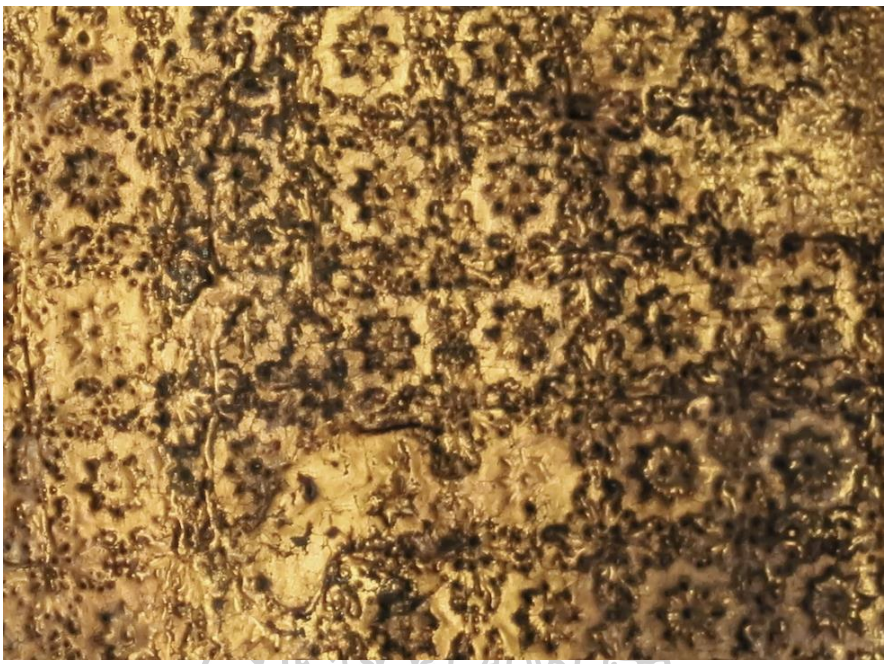

รูปที่ 77 ลายดอกพิกุลในตาราง บนจีวรพระพุทธรูปปางห้ามสมุทร ประดิษฐานในระเบียงคดวัดพระเชตุพนวิมลมังคลาราม

รูปที่ 78 ลายดอกพิกุลในตาราง บนจีวรพระพุทธรูปปางห้ามสมุทร ประดิษฐานในวัดมังกรกมลาวาส

3.3.4 กลุ่มลายดอกพิกุลขนาดใหญ่

กลุ่มลายดอกพิกุลขนาดใหญ่ เป็นกลุ่มลายที่พบค่อนข้างน้อย มีลักษณะเป็นรูปดอกพิกุลมีกลีบขนาดใหญ่ มีลายฝรั่งล้อมรอบคั่นกลางด้วยลายดอกพิกุลขนาดเล็กทั่วทั้งผืน ยกตัวอย่างเช่น พระพุทธรูปปางห้ามสมุทร ประดิษฐานในพระวิหาร วัดกัลยาณมิตร จำนวน 2 องค์ (รูปที่ 79 ,รูปที่ 80)

รูปที่ 79 ลายดอกพิกุลขนาดใหญ่ บนจีวรพระพุทธรูปปางห้ามสมุทร ประดิษฐานในพระวิหาร วัดกัลยาณมิตร

มหาวิทยาลัยศิลปากร

รูปที่ 80 ลายดอกพิกุลขนาดใหญ่ บนจีวรพระพุทธรูปปางห้ามสมุทร ประดิษฐานในพระวิหาร วัดกัลยาณมิตร

3.3.5 กลุ่มลายพระพุทธรูป

กลุ่มลายพระพุทธรูปพบในวิหารน้อย วัดอรุณราชวราราม (รูปที่ 81) พระพุทธรูปปางห้ามสมุทร วัดเทวราชกุญชร (รูปที่ 82) และระเบียงคด วัดโสมนัสวิหาร (รูปที่ 83)

ลักษณะของลายพระพุทธรูป จากการศึกษาพบเป็นลายพระพุทธรูป คั่นด้วยลายดอกพิกุล และลายแย่งแบบฝรั่ง

กลุ่มลายพระพุทธรูปอาจเกี่ยวข้องกับความเชื่อเรื่องการเกิดในพระพุทธศาสนายุคพระศรีอาริยเมตไตรย เนื่องจากพบการสร้างลายพระพุทธรูปในพระพุทธรูปพระศรีอาริยเมตไตรยประดิษฐานในวิหารน้อย วัดอรุณราชวราราม (รูปที่ 84) และการจารึกของผู้ถวายมีใจความถวายในพระพุทธศาสนาเพื่อการสำเร็จพระพุทธศาสนาในภายภาคหน้า (รูปที่ 85)

พระพุทธรูปกลุ่มนี้มีลักษณะคล้ายกับพระพุทธรูปในศาสนาพุทธนิกายมหายาน ซึ่งมีจีวรลายพระพุทธรูปทั่วจีวรทั้งผืน (รูปที่ 86) อาจเป็นไปได้ว่าการสร้างพระพุทธรูปกลุ่มนี้อาจได้รับอิทธิพลมาจากความเชื่อแบบมหายาน ที่เปรียบพระพุทธรูปที่อยู่ทั่วผืนจีวร เป็นสัญลักษณ์แทนสัตยกายตามคติความเชื่อในคัมภีร์ อวตังกะสูตร[53]

---

[53] เพจพระเจ้าทรงเครื่องเมืองสยาม ,พระพุทธรูปของพระไวโรจนะ,สืบค้นเมื่อวันที่ 19 พฤษภาคม 2563

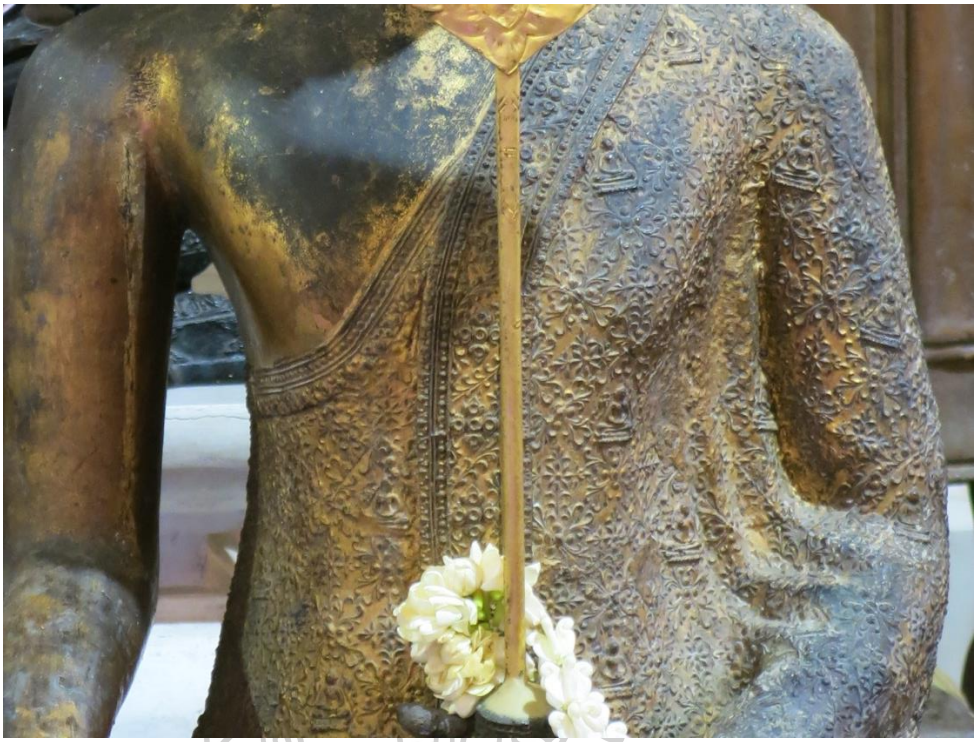

รูปที่ 81 ลายพระพุทธรูป คั่นด้วยลายฝรั่งบนจีวรพระพุทธรูปพระศรีอาริยเมตไตรย ประดิษฐานในพระวิหารน้อย วัดอรุณราชวราราม

รูปที่ 82 ลายพระพุทธรูป คั่นด้วยลายฝรั่งบนจีวรพระพุทธรูปปางห้ามสมุทร ประดิษฐาน ณ วัดเทวราชกุญชร

รูปที่ 83 ลายพระพุทธรูป คั่นด้วยลายดอกพิกุล บนจีวรพระพุทธรูปปางห้ามสมุทรรัดประคดและหน้านาง ประดับด้วยลายพระพุทธรูป ประดิษฐานในระเบียงคด วัดโสมนัสวิหาร

มหาวิทยาลัยศิลปากร

รูปที่ 84 พระพุทธรูปพระศรีอาริยเมตไตรย ประดิษฐานในพระวิหารน้อย วัดอรุณราชวราราม

รูปที่ 85 จารึกของผู้ถวายมีใจความถวายในพระพุทธศาสนาเพื่อการสำเร็จพระพุทธศาสนาในภายภาคหน้า บริเวณรัดประคดของพระพุทธรูปปางห้ามสมุทรประดิษฐานในระเบียงคด วัดโสมนัสวิหาร

3.3.6 กลุ่มลายวงกลมดอกพิกุล

กลุ่มลายวงกลมดอกพิกุล มีลักษณะคล้ายกลุ่มลายดอกพิกุลในวงกลมไข่ปลา แตกต่างที่ลายดอกพิกุลขนาดเล็กอยู่ในวงกลมเหมือนกัน จึงทำให้มีลักษณะเป็นวงกลมลายดอกพิกุลขนาดเล็กและขนาดใหญ่อยู่ทั่วทั้งผืนจีวร ส่วนช่องว่างประดับด้วยลายไข่ปลา พบในพระพุทธรูปครองจีวรลายดอก ปางห้ามสมุทร วัดบวรนิเวศวิหาร (รูปที่ 86) พระพุทธรูปครองจีวรลายดอก ปางรำพึง วัดสระเกศราชวรวิหาร(รูปที่ 87)

รูปที่ 86 ลายวงกลมดอกพิกุล บนจีวรพระพุทธรูปปางห้ามสมุทร ประดิษฐานในระเบียงคด วัดบวรนิเวศวิหาร

รูปที่ 87 ลายวงกลมดอกพิกุล บนจีวรพระพุทธรูปปางรำพึง ประดิษฐานในระเบียงคด วัดสระ เกศราชวรวิหาร

3.3.7 กลุ่มลายวงกลมใบไม้ดอกพิกุล

จากการศึกษากลุ่มลายวงกลมใบไม้ดอกพิกุล เป็นกลุ่มลายที่พบมากที่สุด มีลักษณะเป็นใบไม้ล้อมรอบลายดอกพิกุล และคั่นกลางด้วยลายดอกพิกุลขนาดเล็ก (รูปที่ 88 ,รูปที่ 89) พบในพระพุทธรูปปางมารวิชัย พระพุทธรูปปางห้ามสมุทร และพระพุทธรูปปางประทานพร แสดงถึงความนิยมลายดังกล่าวเพื่อนำมาถวายเป็นกุศลของคนในอดีต

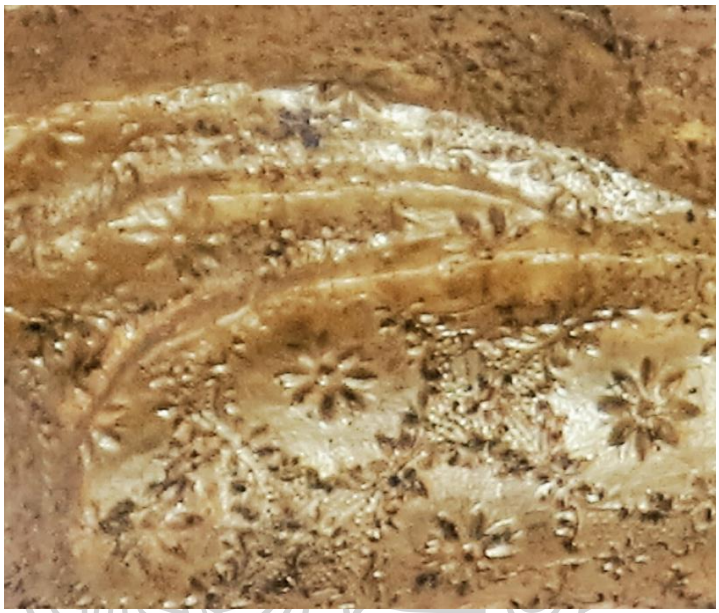

รูปที่ 88 ลายวงกลมใบไม้ดอกพิกุล บนจีวรพระพุทธรูปปางมาวิชัย ประดิษฐาน ณ วัดเทวราชกุญชร

รูปที่ 89 ลายวงกลมใบไม้ดอกพิกุล บนจีวรพระพุทธรูปปางห้ามสมุทร ประดิษฐานในศาลาการเปรียญ วัดเทพธิดาราม

3.3.8 กลุ่มลายอื่น ๆ

กลุ่มลายนี้เป็นกลุ่มลายพิเศษ เช่น ลายดอกไม้ร่วง บนจีวรพระพุทธรูปพระศรีอาริยเมตไตรย วัดพระเชตุพลวิมลมังคลาราม (รูปที่ 90) ลายดอกไม้ร่วง คือลายที่ใช้ในภาพวาดจิตกรรมฝาผนัง นิยมใช้ลายดอกไม้ร่วงเพื่อแสดงการโปรยดอกไม้จากสวรรค์ ทำให้เกิดบรรยากาศของความเป็นสิริมงคล และลดจังหวะของพื้นที่ที่มีมากเกินไป[54] ลายใบอะแคนทัส คือลายใบไม้นิยมใช้ในการตกแต่งงานสถาปัตยกรรม พบในพระพุทธรูปปางห้ามสมุทร วัดมังกรกมลาวาส ประดับบนจีวรพระพุทธรูป (รูปที่ 91) ซึ่งสามารถสันนิษฐานอาจเป็นการสร้างในช่วงสมัยรัชกาลที่ ๕ เป็นต้นมา และลายจุด พบในพระพุทธรูปปางห้ามสมุทร ประดิษฐานในระบียงคด วัดโสมนัสวิหาร (รูปที่ 92)

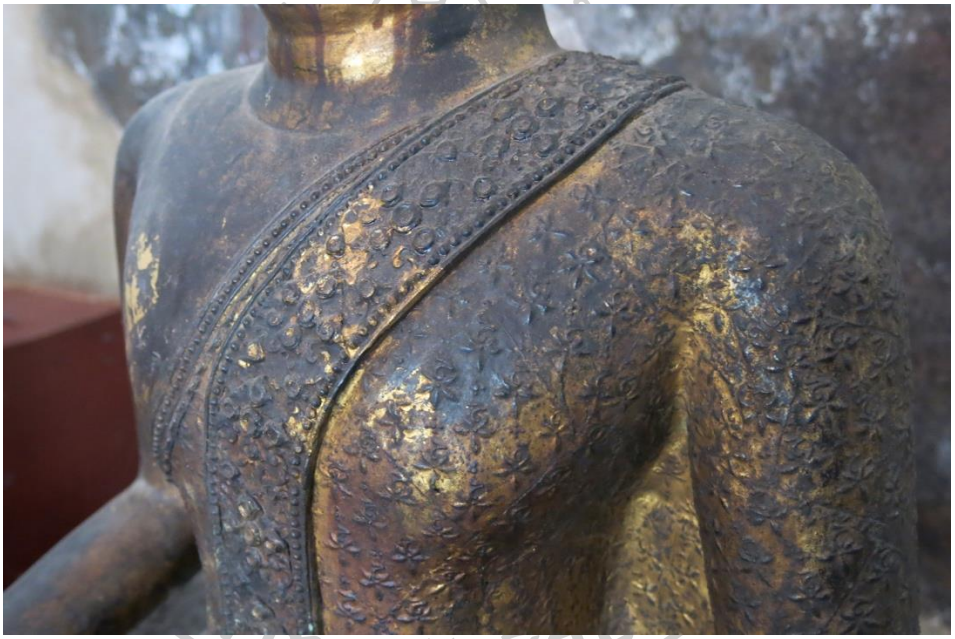

รูปที่ 90 ลายดอกไม้ร่วง บนจีวรพระพุทธรูปพระศรีอาริยเมตไตรย
ประดิษฐาน ณ วัดพระเชตุพนวิมลมังคลาราม

[54] สันติ เล็กสุขุม,**“งานช่างคำโบราณ ศัพท์ช่าง และข้อคิดเกี่ยวกับงานช่างศิลป์ไทย”**,(กรุงเทพ : สำนักพิมพ์มติชน, 2557), 214

รูปที่ 91 ลายใบอะแคนทัส บนจีวรพระพุทธรูปปางห้ามสมุทร ประดิษฐาน ณ วัดมังกรกมลาวาส

รูปที่ 92 ลายจุด บนจีวรพระพุทธรูปปางห้ามสมุทร ประดิษฐานในระเบียงคด วัดโสมนัสวิหาร

พระพุทธรูปครองจีวรลายดอกตามพระอารามหลวง และศาสนสถานจีนและญวณในกรุงเทพฯ ล้วนเป็นพระพุทธรูปที่สร้างด้วยกรรมวิธีสำริด ลงรักปิดทอง ลวดลายจึงมีความหลากหลายแล้วแต่การสร้างสรรค์ลวดลายใหม่ของช่าง โดยอาศัยวัสดุที่เรียกว่า “แม่พิมพ์ดินสบู่”ในการพิมพ์ลายและประกอบลายขึ้นมาโดยมีดอกพิกุลเป็นลายสำคัญของการการสร้างลาย เป็นการสร้างขึ้นเพื่อจำลองให้เห็นภาพตามพระวินัยเรื่องการถวายจีวรลายดอก และมีโครงสร้างของลายจีวรคล้ายกับผ้าลายอย่าง ซึ่งเป็นอิทธิพลที่ได้รับมาจากการสร้างพระพุทธรูปในพระบรมมหาราชวังที่ส่งต่อให้กับช่างภายนอก อาจมีบางกลุ่มที่มีลักษณะต่างออกไป เช่นกลุ่มลายพระพุทธรูป ที่สร้างถวายเพื่อการพระพุทธศาสนาในภายภาคหน้า หรือบางกลุ่มที่มีลักษณะแตกต่างออกไปตามยุคสมัย เช่น ลายใบอะแคนทัส เป็นต้น

การสร้างพระพุทธรูปครองจีวรลายดอกมีจุดเริ่มต้นจากการสร้างในพระบรมมหาราชวัง เพื่อการบำเพ็ญพระราชกุศลอุทิศถวาย จึงมีกรรมวิธีการสร้างที่หลากหลาย เช่น การลงยาสี การลงยาราชาวดี การถมทอง การปิดทองล่องชาด การระบายสี และการหล่อสำริดลงรักปิดทอง ทำให้พระพุทธรูปมีความสวยงาม ก่อนที่จะส่งอิทธิพลการสร้างพระพุทธรูปครองจีวรลายดอกไปสู่ภายนอกพระบรมมหาราชวัง โดยเฉพาะการสร้างพระพุทธรูปด้วยกรรมวิธีหล่อสำริด ลงรักปิดทอง ที่ทำให้เกิดลวดลายมากมายจากการสร้างสรรค์ของช่างผ่านแม่พิมพ์หินสบู่ และถูกนำถวายในโอกาสต่าง ๆ เพื่อเป็นกุศลในภายภาคหน้า ดังที่มีจารึกปรากฏเป็นหลักฐาน กรรมวิธีในการสร้างลวดลายเหล่านี้จึงเป็นกรรมวิธีที่ควรทำการศึกษาต่อไป

มหาวิทยาลัยศิลปากร

บทที่ 4
กรรมวิธีการการสร้างลวดลายพระพุทธรูปจีวรลายดอก

กรรมวิธีการสร้างพระพุทธรูปจีวรลายดอกแต่ละกรรมวิธีล้วนเป็นกรรมวิธีการสร้างลวดลายให้มีความสวยงาม เช่น การลงยาสี กรรมวิธีการสร้างเพื่อให้เกิดลวดลายด้วยการแต้มสีหรือน้ำยาลงในร่องลาย การลงยาราชาวดี กรรมวิธีที่ลงยาด้วยสีฟ้า การถม เป็นการสร้างลายด้วยน้ำยาลงบนภาชนะที่ขูดทำให้เกิด และการหล่อสำริดลงรักปิดทอง กรรมวิธีเพื่อทำให้ชิ้นงานมันวาวเหมือนทองคำ และเกิดลวดลายตามที่ต้องการ กระบวนการเหล่านี้เป็นกระบวนการที่ใช้ในการสร้างพระพุทธรูปครองจีวรลายดอกซึ่งจะได้ศึกษาต่อไปนี้

4.1 การลงยาสี

การลงสี การลงยา คือ การแต้มสีหรือน้ำยาลงในร่องลายของภาชนะ อาวุธ หรือเครื่องประดับแทนการฝังอัญมณี เป็นการเพิ่มสีสันความสวยงามให้กับเครื่องประดับ สารานุกรมไทยฉบับราชบัณฑิตสถานเล่มที่ ๒๕ ได้อธิบายการลงยาสี หรือการลงยาไว้ว่า การลงยามีในหลายประเทศและมีอยู่หลายแบบ ประเทศไทยนิยมในแบบที่เรียกว่า "กลัวซอนเน" (cloisonne) หรือที่จีนเรียกว่า "ฟาลัง" (FA-LANG) ซึ่งนิยมกันมาตั้งแต่อียิปต์ กรีก เปอร์เซีย โรมัน และตะวันออกกลางตลอดจนในแถบทวีปเอเชียด้วย สันนิษฐานว่ารับแบบแผนมาจากชาวเปอร์เซีย หรืออินเดียที่เดินทางเข้ามาติดต่อค้าขายหรือตั้งถิ่นฐาน ปรากฏหลักฐานมาตั้งแต่สมัยอยุธยา และสืบทอดงานฝีมือเรื่อยมาจนถึงสมัยรัตนโกสินทร์ เครื่องลงยาสีมีกรรมวิธีคล้ายเครื่องถม แต่ใช้แร่หรือวัสดุบางชนิด เช่น แก้ว ลูกปัด มาบด หลอมละลายแล้วเคลือบหรือทาในช่องที่ทำลวดลาย สามารถทำลงงานโลหะได้มากกว่างานถมทั้งบนเนื้อเงิน ทองคำ ทองแดง และนาก เป็นต้น[55]

สำหรับการสร้างพระพุทธรูปจีวรลายดอก ด้วยกระบวนการลงสีเป็นที่นิยมในราชสำนักเพื่อการพระราชกุศลอุทิศถวาย การสร้างลวดลายเป็นกรรมวิธี การดุนลายลงยาสีแล้วจึงนำไปประกอบเข้ากับองค์พระพุทธรูปเพื่อให้เกิดความสวยงามซึ่งมีขั้นตอนดังนี้

---

[55] โครงการสารานุกรมไทยสำหรับเยาวชน,**"สารานุกรมไทยสำหรับเยาวชน เล่มที่ 25"**, (กรุงเทพ : บริษัท ด่านสุธาการพิมพ์ จำกัด, 2558), 34

ขั้นตอนการทำลวดลาย

ขั้นตอนที่ 1 วาดลวดลายลงบนแผ่นโลหะ (รูปที่ 93)

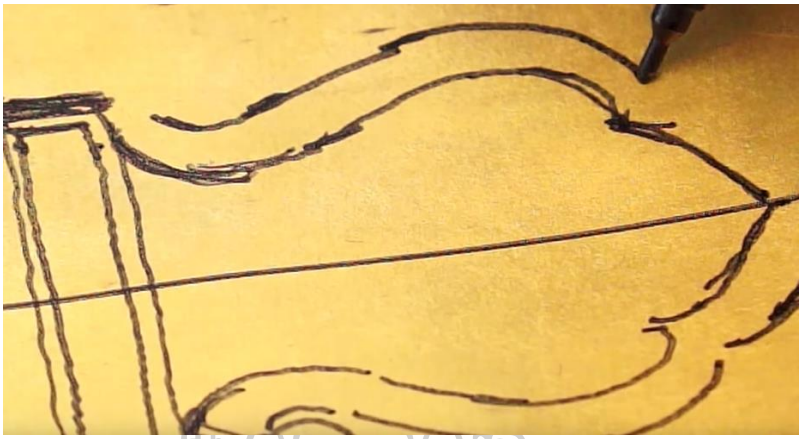

*รูปที่ **93** วาดลวดลายลงแผ่นโลหะ*

ที่มา : รายการร้อยเรื่องเมืองไทย ตอน เครื่องลงยา ออกอากาศเมื่อวันที่ 8 มี.ค. 58 สืบค้นเมื่อ 12 ธ.ค. 62

ขั้นตอนที่ 2 นำแผ่นโลหะเข้าชันเพื่อดุนลวดลาย (รูปที่ 94)

รูปที่ 94 แผ่นโลหะเข้าชันเพื่อดุนลวดลาย

ที่มา : รายการร้อยเรื่องเมืองไทย ตอน เครื่องลงยา ออกอากาศเมื่อวันที่ 8 มี.ค. 58 สืบค้นเมื่อ 12 ธ.ค. 62

3. นำแผ่นโลหะที่ดุนลวดลายแล้วไปเป่าไฟ เพื่อนำชิ้นงานออกจากชัน ทิ้งให้เย็นแล้วจึงนำไป แช่น้ำกรดอย่างเจือจาง (รูปที่ 95,รูปที่ 96)

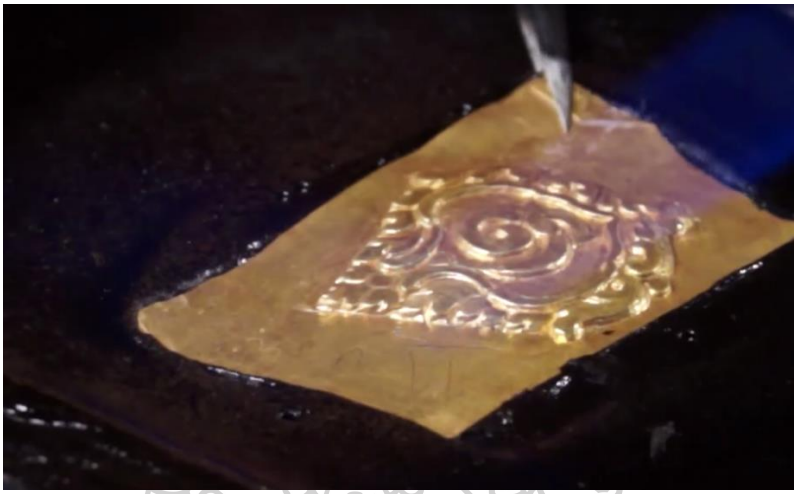

รูปที่ 95 นำชิ้นงานออกจากชัน

ที่มา : รายการร้อยเรื่องเมืองไทย ตอน เครื่องลงยา ออกอากาศเมื่อวันที่ 8 มี.ค. 58 สืบค้นเมื่อ 12 ธ.ค. 62

รูปที่ 96 นำชิ้นงานแช่น้ำกรดอย่างเจือจาง

ที่มา : รายการร้อยเรื่องเมืองไทย ตอน เครื่องลงยา ออกอากาศเมื่อวันที่ 8 มี.ค. 58 สืบค้นเมื่อ 12 ธ.ค. 62

การเตรียมยาสี

1. เริ่มจากเตรียมสีหรือยาสี นำไปบดให้ละเอียด แล้วจึงนำไปผสมกับน้ำกวนให้ขุ่นเมื่อสีตกตะกอนจึงเทน้ำออก (รูปที่ 97, รูปที่ 98)

รูปที่ 97 บดผงยาสี

ที่มา : รายการร้อยเรื่องเมืองไทย ตอน เครื่องลงยา ออกอากาศเมื่อวันที่ 8 มี.ค. 58 สืบค้นเมื่อ 12 ธ.ค. 62

รูปที่ 98 บดผงยาสี

ที่มา : รายการร้อยเรื่องเมืองไทย ตอน เครื่องลงยา ออกอากาศเมื่อวันที่ 8 มี.ค. 58 สืบค้นเมื่อ 12 ธ.ค. 62

2. นำสีที่ได้ใส่ภาชนะที่ใหญ่กว่าละลายน้ำ (รูปที่ 99)

รูปที่ 99 ละลายสีด้วยน้ำ

ที่มา : รายการร้อยเรื่องเมืองไทย ตอน เครื่องลงยา ออกอากาศเมื่อวันที่ 8 มี.ค. 58 สืบค้นเมื่อ 12 ธ.ค. 62

3. นำสีที่ได้ไปลงยาสีต่าง ๆ บนชิ้นงานที่ต้องการ (รูปที่ 100)

รูปที่ 100 ลงยาสีต่าง ๆ บนชิ้นงานที่ต้องการ

ที่มา : รายการร้อยเรื่องเมืองไทย ตอน เครื่องลงยา ออกอากาศเมื่อวันที่ 8 มี.ค. 58 สืบค้นเมื่อ 12 ธ.ค. 62

4. นำชิ้นงานไปเผา แล้วจึงนำไปแช่กรด (รูปที่ 101 , รูปที่ 102)

รูปที่ 101 นำชิ้นงานไปเผา

ที่มา : รายการร้อยเรื่องเมืองไทย ตอน เครื่องลงยา ออกอากาศเมื่อวันที่ 8 มี.ค. 58 สืบค้นเมื่อ 12 ธ.ค. 62

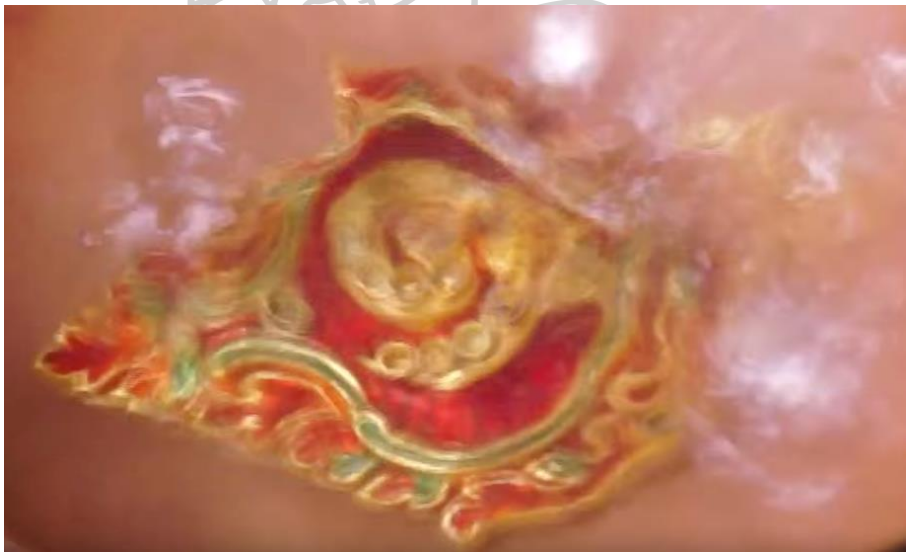

รูปที่ 102 นำชิ้นงานแช่น้ำกรด

ที่มา : รายการร้อยเรื่องเมืองไทย ตอน เครื่องลงยา ออกอากาศเมื่อวันที่ 8 มี.ค. 58 สืบค้นเมื่อ 12 ธ.ค. 62

5. นำชิ้นงานเป่าให้แห้ง เพื่อขจัดไขมันออกให้หมดแล้วจึงนำไปล้างน้ำสะอาด (รูปที่103,รูปที่ 104, รูปที่ 105)

รูปที่ 103 เป่าชิ้นงานให้แห้งเพื่อขจัดไขมัน

ที่มา : รายการร้อยเรื่องเมืองไทย ตอน เครื่องลงยา ออกอากาศเมื่อวันที่ 8 มี.ค. 58 สืบค้นเมื่อ 12 ธ.ค. 62

รูปที่ 104 ล้างชิ้นงานด้วยน้ำสะอาด

ที่มา : รายการร้อยเรื่องเมืองไทย ตอน เครื่องลงยา ออกอากาศเมื่อวันที่ 8 มี.ค. 58 สืบค้นเมื่อ 12 ธ.ค. 62

*รูปที่ **105** ชิ้นงานที่เสร็จกระบวนการลงยาสี*

ที่มา : รายการร้อยเรื่องเมืองไทย ตอน เครื่องลงยา ออกอากาศเมื่อวันที่ 8 มี.ค. 58

สืบค้นเมื่อ 12 ธ.ค. 62

นอกจากนี้ยังมีกรรมวิธีการลงยาสีอีกชนิดที่เรียกว่า “ลงยาราชาวดี” หรือสีพลอยขึ้นกการเวก สำหรับกรรมวิธีการลงยาราชาวดีนั้นเป็นการลงยาด้วยสีฟ้า เนื่องจากในอดีตไม่มีสีมากเท่ากับปัจจุบัน ปรากฏในรัชสมัยพระบาทสมเด็จพระพุทธยอดฟ้าจุฬาโลกมหาราช พระองค์ทรงโปรดการลงยาสีราชวดี[56]

ดังนั้น เครื่องราชูปโภคหลายชิ้นจึงลงยาราชาวดี ซึ่งตัวยาสีนี้คือ แก้วสีที่หลอมละลายกับแร่ธาตุที่มีสีต่าง ๆ ได้เป็นสีใสตามเนื้อแก้ว ถ้าต้องการขุ่นจะผสมออกไซด์ของดีบุกหรือพลวง ส่วนงานชิ้นใดที่ไม่มีสีฟ้าในชิ้นงาน จะเรียกว่า “ทองลงยา”[57] พระพุทธรูปจีวรลายดอกลงยาแบบ “ราชาวดี” ยกตัวอย่างเช่น พระพุทธรูปปางมารวิชัย เป็นของที่อยู่ในพระที่นั่งพุทไธสวรรย์มาแต่เดิม สร้างด้วยกระบวนการหล่อทองเหลือง และตกแต่งด้วยวิธีกะไหล่ทอง จีวรลายดอกมีลักษณะลงยาสีราชาวดี ด้วยลายดอกลอยทั่วทั้งผืน (รูปที่ 109)

---

[56] **เครื่องทองลงยา ลงยาราชาวดี**, สืบค้นเมื่อวันที่ 10 กุมภาพันธ์ 2563 , จากเว็บไซต์ www.aagold-th.com

[57] เรื่องเดียวกัน

รูปที่ 106 ลายใบเทศลงยาราชาวดีบนจีวรพระพุทธรูปปางมารวิชัย ในพิพิธภัณฑสถานแห่งชาติพระนคร

4.2 การถม

พจนานุกรมฉบับราชบัณฑิตสถาน พ.ศ.2542 ได้ให้ความหมายของเครื่องถมว่า “ภาชนะหรือเครื่องประดับที่ทำโดยการใช้ผงยาถมผสมกับน้ำประสานทอง ถมลงบนลวดลายที่แกะสลักบนภาชนะหรือเครื่องประดับนั้น แล้วขัดผิวให้เป็นเงางาม”[58]

เครื่องถมไทยแบ่งออกได้เป็น 3 ประเภท คือ ถมเงิน ถมตะทอง และถมทอง

ถมเงิน เรียกอีกย่างหนึ่งว่า “ถมดำ” เป็นเครื่องถมที่เก่าแก่ที่สุด โดยการถมผงยาถมลงพื้นของภาชนะหรือเครื่องประดับที่ทำด้วยเงิน ซึ่งได้สลักหรือแกะลวดลายให้เป็นร่องไว้ เมื่อถมเสร็จ

[58] โครงการสารานุกรมไทยสำหรับเยาวชน,**“สารานุกรมไทยสำหรับเยาวชน เล่มที่ 11”**, (กรุงเทพ : บริษัท ด่านสุธาการพิมพ์ จำกัด, 2558), 8

ตามขั้นตอนต่าง ๆ แล้วพื้นที่ถมยาจะขึ้นเป็นสีดำมันตัดกับลวดลายสีดลหะเงินบนภาชนะหรือเครื่องประดับนั้น[59] (รูปที่ 107)

รูปที่ 107 ชิ้นงานที่ทำด้วยวิธีถมเงิน

ที่มา: รายการกระจกหกด้าน ออกอากาศวันที่ 16 ก.ย.57 สืบค้นเมื่อสืบค้นเมื่อ 12 ธ.ค. 62

ถมตะทอง เป็นเครื่องถมเงิน แต่มีการนำน้ำปรอทที่มีทองคำบริสุทธิ์ละลายผสมอยู่ไป "ตะ" (คือ แต้ม แตะ ทา) ทับลงบนลวดลายที่เป็นสีเงิน เพราะตรงที่ต้องการให้เป็นสีทองเท่านั้นจะได้ลวดลายสีทองสลับเงิน การถมตะทองเป็นของทำยากเพราะต้องทำด้วยฝีมือประณีต และความชำนาญอย่างสูงของช่าง ถมตะทองจึงมีความวิจิตรงดงามมาก[60] (รูปที่ 108)

[59] โครงการสารานุกรมไทยสำหรับเยาวชน,**"สารานุกรมไทยสำหรับเยาวชน เล่มที่ 11"**, (กรุงเทพ : บริษัท ด่านสุธาการพิมพ์ จำกัด,2558), 9

[60] เรื่องเดียวกัน,๘

รูปที่ 108 ชิ้นงานที่ทำด้วยวิธีถมตะทอง

ที่มา: รายการกระจกหกด้าน ออกอากาศวันที่ 16 ก.ย.57 สืบค้นเมื่อสืบค้นเมื่อ 12 ธ.ค. 62

ถมทอง เป็นเครื่องถมเงิน แต่ใช้น้ำปรอทที่มีทองคำทาบนลวดลายทั้งหมด ไม่เลือกทาเป็นแห่งๆ อย่างถมตะทอง เนื่องจากเกิดความนิยมให้มีลายทองมาก ๆ ทำให้เครื่องภาชนะหรือเครื่องประดับนั้นมีลวดลายสีทองทั้งหมดบนพื้นดำ[61] (รูปที่ 109)

รูปที่ 109 ชิ้นงานที่ทำด้วยวิธีถมทอง

ที่มา: รายการกระจกหกด้าน ออกอากาศวันที่ 16 ก.ย.57 สืบค้นเมื่อสืบค้นเมื่อ 12 ธ.ค. 62

---

[61] โครงการสารานุกรมไทยสำหรับเยาวชน,**“สารานุกรมไทยสำหรับเยาวชน เล่มที่ 11”**, (กรุงเทพ : บริษัท ด่านสุธาการพิมพ์ จำกัด,2558), 34

ขั้นตอนการผลิตเครื่องถมไทย

การผลิตเครื่องถมไทยมีวิธีการที่แบ่งออกเป็นขั้นตอนต่าง ๆ ดังนี้

ขั้นที่ 1 การทำน้ำยาถม

น้ำยาถม หรือยาถม สำหรับใช้ลงถมในงานเครื่องถม มีส่วนผสมของโลหะ 3 ชนิด คือ เงิน ทองแดง และตะกั่ว มาผสมกันตามสัดส่วน ซึ่งช่างแต่ละแห่งอาจใช้ไม่เหมือนกัน ช่างบางคนใส่ส่วนผสมเงิน 5 ส่วน ทองแดง 5 ส่วน ตะกั่ว 6 ส่วน บางคนใช้เงิน 1 ส่วน ทองแดง 7 ส่วน ตะกั่ว5 ส่วน แต่ตามประกาศกระทรวงพาณิชย์เรื่องมาตรฐานเครื่องเงินไทยซึ่งประกาศใช้เมื่อ พ.ศ.๒๕๐๙ กำหนดว่า “ยาถมต้องมีโลหะเงินผสมอยู่ไม่น้อยกว่าร้อยละ 8 ของน้ำหนัก”[62]

เมื่อได้ส่วนผสมของโลหะตามที่ต้องการแล้ว นำโลหะผสมทั้ง 3 อย่างนั้นไปหลอมในเบ้าที่มีฝาปิด ขั้นตอนนี้ช่างถมเรียก “กุมน้ำยา” โดยใช้อุณหภูมิ 300 องศาเซลเซียส ประมาณ 4 ชั่วโมง แล้วเปิดฝาเบ้าซัดด้วยกำมะถันเหลือง จนเห็นว่าน้ำยาขึ้นสีดำใส ไม่มีฟอง ไม่มีฝา แล้วจึงเทลงในเบ้าจาน ทิ้งไว้จนแห้ง ยาถมจะมีลักษณะแข็งสีดำ ขึ้นมันเงาเคลือบสีน้ำเงินอ่อนๆ เนื้อคล้ายโลหะแต่ทุบละเอียดให้เป็นผงได้ ทำเป็นแท่งๆ ไว้ เมื่อเวลาจะนำมาใช้ต้องนำมาบดทุบให้ละเอียดก่อนแล้วคลุกด้วยน้ำประสานทองหรือบอแรกซ์ (Borax) จนเป็นน้ำยาถมสำหรับนำไปลงถม[63] (รูปที่110, รูปที่ 111)

มหาวิทยาลัยศิลปากร

---

[62] โครงการสารานุกรมไทยสำหรับเยาวชน,**“สารานุกรมไทยสำหรับเยาวชน เล่มที่ 11”**, (กรุงเทพ : บริษัท ด่านสุธาการพิมพ์ จำกัด, 2558), 36

[63] เรื่องเดียวกัน ,37

รูปที่ 110 ส่วนผสมในการทำน้ำยาถม ประกอบด้วยเงิน ทองแดงและตะกั่ว

ที่มา: รายการกระจกหกด้าน ออกอากาศวันที่ 16 ก.ย.57 สืบค้นเมื่อสืบค้นเมื่อ 12 ธ.ค. 62

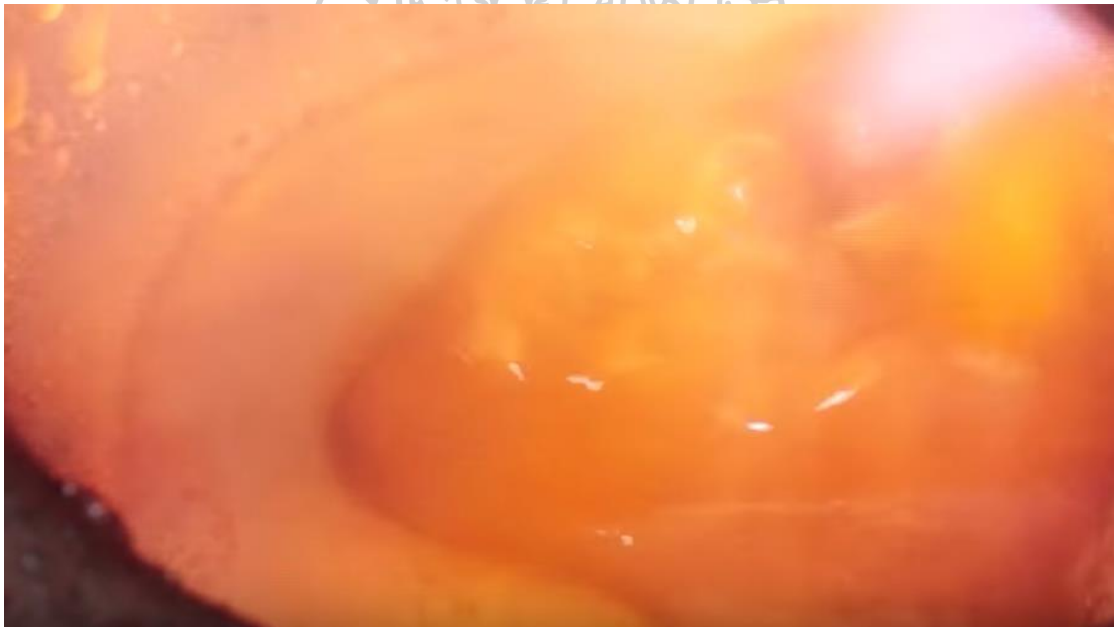

รูปที่ 111 การซัดกำมะถันและน้ำประสานทองจนเป็นเนื้อเดียวกัน

ที่มา: รายการกระจกหกด้าน ออกอากาศวันที่ 16 ก.ย.57 สืบค้นเมื่อสืบค้นเมื่อ 12 ธ.ค. 62

ขั้นที่ 2 การทำรูปพรรณ หรือการขึ้นรูป

การทำรูปพรรณ หรือเรียกอีกอย่างหนึ่งว่า “การขึ้นรูป” คือการนำแผ่นเงินมาทำเป็นรูปร่างตามต้องการ อาจเป็นภาชนะ เช่น ขันน้ำ พานใส่ของ เครื่องประดับ เช่น กำไล เข็ม

กลัด สร้อย เครื่องใช้เครื่องประดับจะมีทรวดทรงงดงามเพียงใด อยู่ที่ฝีมือของช่างผู้ออกแบบให้เป็นรูปร่าง

หากเป็นเครื่องหัตถกรรมแท้ๆ การขึ้นรูปต้องใช้แรงงานคนโดยใช้ค้อนทุบแผ่แผ่นเงินให้หนาบางตามที่ต้องการ แล้วนำแผ่นเงินมาดัดหรือตีแบบ ให้เป็นรูปภาชนะหรือรูปพรรณต่าง ๆ ตามที่ต้องการ แต่ปัจจุบันอาจใช้วิธีการหล่อแบบ หรือการกดกระแทก ซึ่งสามารถผลิตได้รวดเร็ว และมีขนาด รูปร่างเป็นมาตรฐาน เหมาะสำหรับการผลิตเป็นอุตสาหกรรม[64]

เครื่องถมเงินที่มีคุณภาพดีนั้น จะต้องใช้โลหะเงินที่มีความบริสุทธิ์ของเนื้อเงินไม่น้อยกว่าร้อยละ 95 มีโลหะอื่นซึ่งส่วนใหญ่ใช้ทองแดงผสมอยู่ไม่เกินร้อยละ 5 โดยน้ำหนัก ในภาษาอังกฤษเรียกว่า เงินสเตอร์ลิง (Sterling Silver) และถือเป็นมาตรฐานสากล การที่ไม่ใช้เนื้อเงินบริสุทธิ์ร้อยเปอร์เซ็นต์เต็ม ก็เพราะเนื้อเงินอ่อนมาก รูปทรงที่ขึ้นไว้อาจบิดเบี้ยวได้ง่าย แต่ถ้าเนื้อเงินบริสุทธิ์ต่ำกว่าร้อยละ 95 อาจทำให้หมองคล้ำได้ง่าย นอกจากนี้ในการลงยาถม ถ้าเนื้อเงินมีสัดส่วนน้อย ก็จะทำให้ยาถมติดยาก หรืออาจกะเทาะหลุดได้ง่าย[65] (รูปที่ 112 ,รูปที่ 113)

รูปที่ 112 แผ่นเงินผสมน้ำประสานทอง เพื่อทำรูปพรรณ

ที่มา: รายการกระจกหกด้าน ออกอากาศวันที่ 16 ก.ย.57 สืบค้นเมื่อสืบค้นเมื่อ 12 ธ.ค. 62

---

[64] โครงการสารานุกรมไทยสำหรับเยาวชน,**“สารานุกรมไทยสำหรับเยาวชน เล่มที่ 11”**, (กรุงเทพ : บริษัท ด่านสุธาการพิมพ์ จำกัด,2558), 38

[65] เรื่องเดียวกัน ,39

รูปที่ 113 ทุบแผ่นเงินที่ผสมน้ำประสานแล้ว ด้วยพะเนินเพื่อขึ้นรูปเป็นชิ้นงาน
ที่มา: รายการกระจกหกด้าน ออกอากาศวันที่ 16 ก.ย.57 สืบค้นเมื่อสืบค้นเมื่อ 12 ธ.ค. 62

ขั้นที่ 3 การเขียนและสลักลาย

รูปพรรณที่ทำเป็นผลิตภัณฑ์ขึ้นรูปแล้ว ยังมีลักษณะเกลี้ยงไม่ปรากฏเป็นลวดลายหรือภาพต่าง ๆ จึงเป็นหน้าที่ของช่างเขียนและช่างสลักที่จะออกแบบลวดลายหรือภาพ ลงบนพื้นผิวของผลิตภัณฑ์นั้น ๆ เริ่มด้วยการเขียนลวดลายหรือภาพด้วยหมึกพิเศษ แล้วแกะสลักด้วยสิ่ว หรือใช้กรดกัดส่วนที่เป็นพื้นเอาเนื้อโลหะออก ให้เป็นร่องลึกลงไป ปรากฏแต่โครงร่างของลายเป็นภาพนูนเด่นขึ้นมา[66]

ในการสลักอาจเกิดตำหนิที่ผิวของรูปพรรณได้บ้าง ดังนั้นเมื่อสลักเสร็จจึงต้องแต่งผิวให้เรียบร้อย จึงใช้กรดอ่อนๆ ผสมน้ำ ขัดส่วนที่จะลงยาถมให้สะอาดจนขาวเป็นเงามันไม่มีคราบสีน้ำตาลเจือปน[67] (รูปที่ 114 ,รู ปที่ 115 ,รูปที่ 116)

---

[66] โครงการสารานุกรมไทยสำหรับเยาวชน,**“สารานุกรมไทยสำหรับเยาวชน เล่มที่ 11”**, (กรุงเทพ : บริษัท ด่านสุธาการพิมพ์ จำกัด,2558), 40

[67] เรื่องเดียวกัน , 41

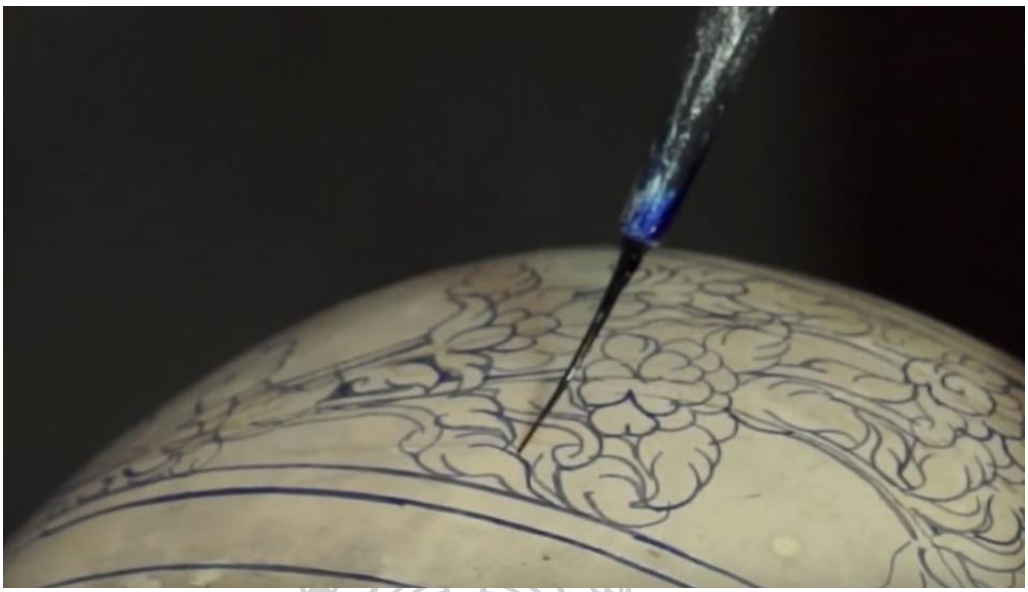

*รูปที่ **114** การเขียนลายเพื่อนำไปสลัก*

ที่มา: รายการกระจกหกด้าน ออกอากาศวันที่ 16 ก.ย.57 สืบค้นเมื่อสืบค้นเมื่อ 12 ธ.ค. 62

รูปที่ 115 การสลักลายบนชิ้นงาน

ที่มา: รายการกระจกหกด้าน ออกอากาศวันที่ 16 ก.ย.57 สืบค้นเมื่อสืบค้นเมื่อ 12 ธ.ค. 62

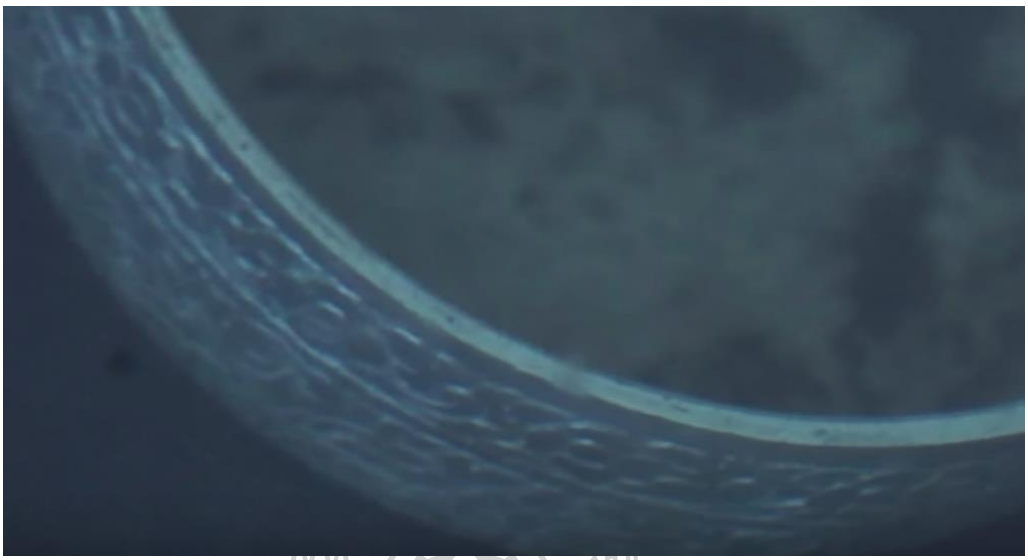

รูปที่ 116 การนำชิ้นงานที่สลักลายแล้วไปแช่น้ำกรดเจือจาง

ที่มา: รายการกระจกหกด้าน ออกอากาศวันที่ 16 ก.ย.57 สืบค้นเมื่อสืบค้นเมื่อ 12 ธ.ค. 62

ขั้นที่ 4 ขั้นลงถม

ใช้ผงยาถมที่เตรียมไว้ผสมกับน้ำประสานทอง ใส่ลงไปในร่องของลวดลายที่แกะสลักไว้ ซึ่งทำความสะอาดเรียบร้อยแล้ว เกลี่ยยาถมให้เสมอกันทุกส่วนจนเต็มร่อง จากนั้นใช้ไฟ “เป่าแล่น” ลงบนเครื่องรูปพรรณนั้น เมื่อผงยาถมได้รับความร้อนสูงจะละลายตัวไหลเข้าไปในส่วนลึกของพื้นช่องลาย และเกาะติดแน่นอยู่กับเนื้อเงิน เมื่อยาถมกระจายเต็มทั่วทุกส่วนดีแล้ว ก็ทิ้งไว้ให้เย็น โดยห้ามไปแช่น้ำเพราะโลหะจะหดตัว และยาถมอาจแตกหรือหลุดออกเป็นชิ้นๆ ได้ เมื่อชิ้นงานเย็นดีแล้วก็ใช้ตะไบถู หรือใช้เหล็กขูดแต่งยาถมซึ่งไหลเลอะบางส่วนที่ไม่ต้องการให้ยาถมออกให้หมด ตกแต่งผิวให้เรียบด้วยกระดาษทราย จนกระทั่งเห็นลวดลายหรือภาพปรากฏขึ้นชัดเจนดีหมดทุกส่วน และผิวของส่วนที่ถมไม่มีรูพรุนหรือจุดที่เรียกว่า “ตามด” ทั้งต้องมียาถมอยู่เต็มสนิท ไม่มีรูหรือรอยแยกให้เห็นเนื้อเงินที่เป็นพื้น ซึ่งเรียกว่า “พื้นขึ้น” ขั้นตอนการลงถมถือเป็นขั้นตอนที่สำคัญมาก และจะต้องใช้ความประณีตในการทำจึงจะถือว่าเป็นเครื่องถมที่มีคุณภาพดี[68] (รูปที่ 117 ,รูปที่ 118,รูปที่ 119)

---

[68] โครงการสารานุกรมไทยสำหรับเยาวชน,**“สารานุกรมไทยสำหรับเยาวชน เล่มที่ 11”**, (กรุงเทพ : บริษัท ด่านสุธาการพิมพ์ จำกัด,2558), 40

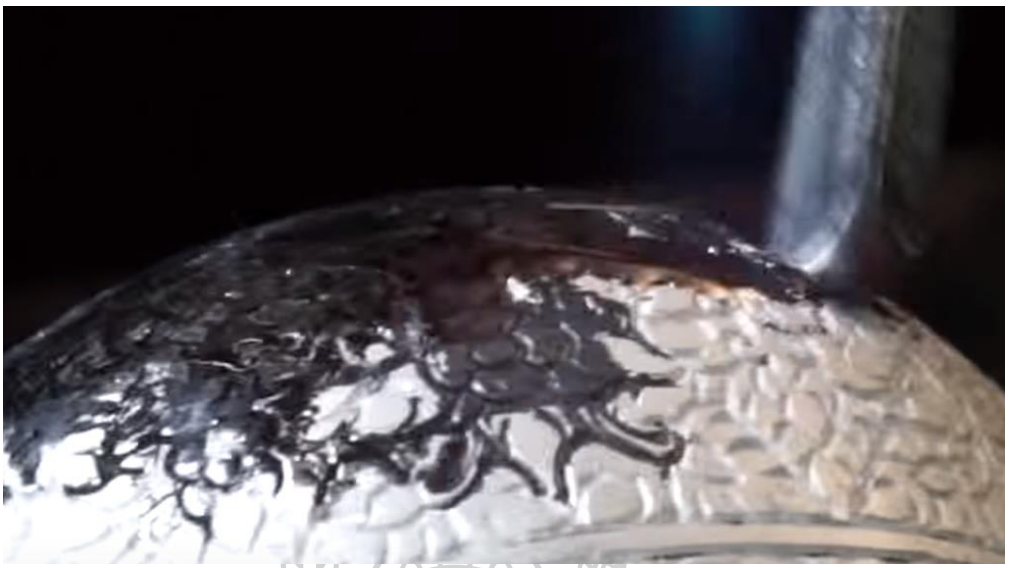

รูปที่ 117 การละลายน้ำยาถม หรือ แล่นถม ลงบนชิ้นงาน

ที่มา: รายการกระจกหกด้าน ออกอากาศวันที่ 16 ก.ย.57 สืบค้นเมื่อสืบค้นเมื่อ 12 ธ.ค. 62

รูปที่ 118 ชิ้นงานที่ลงถมตากจนแห้ง

ที่มา: รายการกระจกหกด้าน ออกอากาศวันที่ 16 ก.ย.57 สืบค้นเมื่อสืบค้นเมื่อ 12 ธ.ค. 62

รูปที่ 119 ใช้ตะไบ และ กระดาษทรายขัดแต่งชิ้นงาน

ที่มา: รายการกระจกหกด้าน ออกอากาศวันที่ 16 ก.ย.57 สืบค้นเมื่อสืบค้นเมื่อ 12 ธ.ค. 62

ขั้นที่ 5 การปรับแต่งรูปทรง

ในขณะที่ลงยาถมนั้น รูปพรรณต้องถูกความร้อนสูงเผาอยู่เป็นเวลานานพอสมควร จนกว่าการลงยาถมจะแล้วเสร็จ รูปทรงของรูปพรรณอาจบิดเบี้ยวหรือคดงอไปบ้าง ดังนั้นเมื่อเสร็จจากการลงยาถมแล้ว จึงต้องมีการปรับแต่งรูปทรงให้คงสภาพเดิม [69]

ขั้นที่ *6* การขัดผิวและแกะแร

เมื่อปรับแต่งรูปเสร็จแล้ว พื้นผิวของรูปพรรณยังคงหยาบและด้านอยู่ ต้องขัดแต่งผิวด้วยกระดาษทรายละเอียด และถูด้วยถ่านไม้เนื้ออ่อนจนผิวเกลี้ยง จากนั้นขัดผิวด้วยเครื่องขัดและยาขัดโลหะอีกครั้งหนึ่ง แล้วล้างให้สะอาด เช็ดให้แห้ง

หลังจากนั้นเป็นการแกะแรลวดลาย หรือการแรเงาตกแต่งลวดลายให้สวยงาม เพราะลวดลายที่ปรากฏจนถึงขั้นที่ 5 นั้น ยังเป็นภาพหยาบๆ ไม่มีรายละเอียดและเส้นตัดภายในให้เป็นลวดลายอ่อนช้อย เช่น ถ้าเป็นภาพคน ก็ยังไม่มีหน้าตา จมูก ปาก และเครื่องแต่งกาย ถ้าเป็นภาพทิวทัศน์ เช่น พระปรางค์วัดอรุณฯ เรือพระที่นั่งสุพรรณหงส์ จะยังไม่มีเส้นตัดภายในให้เห็นเป็นลายกระหนกและลวดลายละเอียดต่าง ๆ จึงเป็นหน้าที่ของ “ช่างแกะแร” ที่จะสลักหรือแกะ

---

[69] โครงการสารานุกรมไทยสำหรับเยาวชน,**“สารานุกรมไทยสำหรับเยาวชน เล่มที่ 11”**, (กรุงเทพ : บริษัท ด่านสุธาการพิมพ์ จำกัด,2558), 43

แรส่วนรายละเอียดของภาพต่าง ๆ นั้นให้ปรากฏขึ้น การแกะแรจึงต้องการช่างฝีมือที่ละเอียดและมีความชำนาญในด้านนี้โดยเฉพาะ[70] (รูปที่ 120)

รูปที่ 120 การแกะแรชิ้นงานเพื่อให้เกิดความคมชัดมากยิ่งขึ้น

ที่มา: รายการกระจกหกด้าน ออกอากาศวันที่ 16 ก.ย.57 สืบค้นเมื่อสืบค้นเมื่อ 12 ธ.ค. 62

ขั้นที่ *7* การขัดเงา

เป็นขั้นตอนสุดท้ายของการทำงาน โดยหลังจากแกะแรเสร็จเรียบร้อยแล้ว ก็นำรูปพรรณถมเข้าเครื่องขัดด้วยยาขัดอย่างละเอียดแล้วล้างให้สะอาด เช็ดด้วยผ้านุ่มๆ ให้เงางาม[71] (รูปที่ 121)

[70] โครงการสารานุกรมไทยสำหรับเยาวชน,**“สารานุกรมไทยสำหรับเยาวชน เล่มที่ 11”**, (กรุงเทพ : บริษัท ด่านสุธาการพิมพ์ จำกัด,2558), 44

[71]โครงการสารานุกรมไทยสำหรับเยาวชน,**“สารานุกรมไทยสำหรับเยาวชน เล่มที่ 11”**, (กรุงเทพ : บริษัท ด่านสุธาการพิมพ์ จำกัด,2558), 45

รูปที่ 121 การเช็ดล้างทำความสะอาดเพื่อนำไปขัดเงาในขั้นตอนสุดท้าย

ที่มา: รายการกระจกหกด้าน ออกอากาศวันที่ 16 ก.ย.57 สืบค้นเมื่อสืบค้นเมื่อ 12 ธ.ค. 62

สำหรับการสร้างลวดลายด้วยการถม ยังปรากฏในการสร้างพระพุทธรูปจีวรลายดอกในพระบรมมหาราชวัง เป็นพระพุทธรูปปางมารวิชัย ประดิษฐานอยู่องค์หน้าของพระสามองค์ ฐานชุกชีด้านขวา มีพระพักตร์ค่อนข้างกลม ครองผ้าจีวรในลักษณะแบบห่มดอง จีวรของพระพุทธรูปมีลวดลายเป็นลวดลายพรรณพฤกษาทั่วทั้งองค์อันเกิดจากรรมวิธีการถมทองให้เกิดลวดลาย[72] (รูปที่ 122)

[72]วัดราชบพิธสถิตมหาสีมาราม,**“พระราชประวัติ พระวรวงศ์เธอ พระองค์เจ้าประดิษฐ์วรการแม่กองสร้างวัดราชบพิตรสถิตมหาสีมาราม พุทธศักราช 2418-2428”**, (กรุงเทพ : บริษัทอัมรินทร์ปริ้นติ้งแอนด์พลับบลิชชิ่ง จำกัด,2563), 46

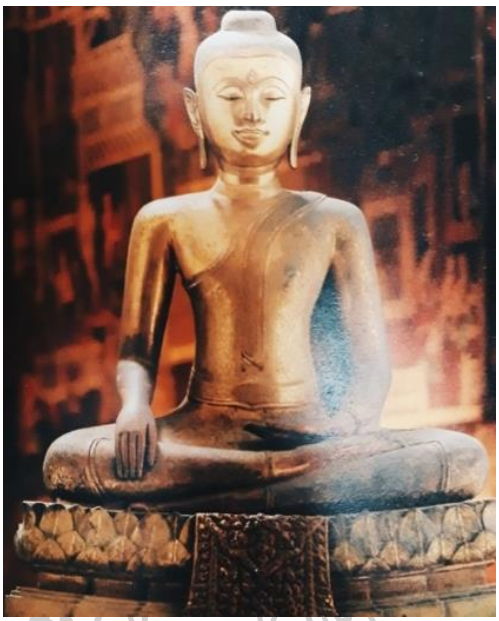

รูปที่ 122 พระพุทธรูปปางมารวิชัย

ที่มา: สุริยวุฒิ สุขสวัสดิ ,**“พระพุทธปฏิมาในพระบรมมหาราชวัง,สำนักพิมพ์ อมรินทร์ปริ้นติ้งกรุ๊ป”** ,(กรุงเทพมหานคร), 2535 ,310

4.3 การสร้างพระพุทธรูปจีวรลายดอกแบบหล่อโลหะลงรักปิดทอง

กรรมวิธีการสร้างพระพุทธรูปจีวรลายดอกโลหะเกิดขึ้นใหม่ในสมัยรัชกาลที่ 4 โดยพระองค์เจ้าประดิษฐวรการ ทรงพัฒนาเทคนิคการสร้างพระพุทธรูปจีวรลายดอก โดยทรงพัฒนา “แม่พิมพ์หินสบู่”ที่มีความละเอียดสูง สำหรับถอดแบบลวดลายด้านขี้ผึ้งและหล่อด้วย “ทองล่ำอู่เขียว” ซึ่งมีคุณสมบัติที่สำคัญคือ หล่อลวดลายได้คมชัดสูงสุด เมื่อใช้มือลูบบนผิวลวดลายจะรู้สึกถึงความคมของลวดลายที่เรียกว่า“ดอกลาย”[73]

กระบวนการหล่อโลหะในอดีตใช้ทองที่เรียกว่า ทองล่ำอู่เขียว หรือ ทองเหนียว คือโลหะผสมทองแดงกับสังกะสีในอัตราส่วนต่าง ๆ คือแดง ดำเขียว จำปา จึงแบ่งเป็น 3 ชนิดเรียกว่า ทองล่ำอู่แดง เขียว เหลือง ตามลำดับ เป็นโลหะสำหรับหล่อเครื่องกลเรือไฟในสมัยรัชกาลที่ 4 เพราะมีคุณสมบัติเหนียวทนทานต่อแรงบิดและสนิม หล่อง่ายให้ความคมชัดกว่าทองสำริด[74]

---

[73] วัดราชบพิธสถิตมหาสีมาราม,**“พระราชประวัติ พระวรวงศ์เธอ พระองค์เจ้าประดิษฐ์วรการแม่กองสร้างวัดราชบพิตรสถิตมหาสีมาราม พุทธศักราช 2418-2428 ”**, (กรุงเทพ : บริษัท อัมรินทร์ปริ้นติ้งแอนด์พลับบลิชชิ่ง จำกัด,2563), 54

[74] เรื่องเดียวกัน ,46

แม่พิมพ์หินสบู่ ถูกประดิษฐ์ขึ้นเพื่อการผลิตผลงานจำนวนมากภายในเวลาอันรวดเร็ว และใช้สร้างลวดลายที่มีความวิจิตรละเอียด มีความลึกขนาดต่าง ๆ กัน ลวดลายนูนสูงแบบงานปั้นและสามารถซ้อนกันเป็นชั้น ๆ สร้างรูปทรงสามมิติ[75] (รูปที่123, รูปที่ 124)

รูปที่ 123 แม่พิมพ์หินสบู่ลายดอกพิกุล

รูปที่ 124 แม่พิมพ์หินสบู่ลายดอกพิกุล ลายพระพุทธรูป

[75] เรื่องเดียวกัน ,46

เมื่อเสร็จสิ้นกระบวนการหล่อจนได้พระพุทธรูปที่สมบูรณ์ จึงเข้าสู่กระบวนการ“ลงรักปิดทอง” กระบวนการตกแต่งผิวภายนอก ของศิลปวัตถุ ด้วยการลงรัก หรือ ทายางรัก แล้วปิดด้วยทองคำเปลวทับ ทำให้ผิวของศิลปวัตถุ เป็นสีทองคำเหลืองอร่าม และ เป็นมันวาวเหมือนหนึ่งว่าทำด้วยทองคำ[76] (รูปที่ 125) จากการศึกษากระบวนการดังกล่าวพบในพระพุทธรูปครองจีวรลายดอกตามพระอาราม และศาสนสถานจีนและญวณ

รูปที่ 125 การลงรักปิดทองพระพุทธรูป

สำหรับปัจจุบันกรรมวิธีการสร้างพระพุทธรูปครองจีวรลายดอก เป็นการสร้างเชิงพาณิชย์ด้วยเทคโนโลยีสมัยใหม่จึงทำให้ลดขั้นตอนการผลิตที่ไม่จำเป็นออกไป เช่น ขั้นตอนการปิดทอง เปลี่ยนเป็นการพ่นสีทอง หรือลายดอกไม้บนจีวรมีขนาดใหญ่ความละเอียดลดน้อยลงจึงทำให้คุณค่าและความงามของพระพุทธรูปจีวรลายดอกขาดหายไป (รูปที่ 126)

[76] **ลงรักปิดทอง**, สืบค้นเมื่อวันที่ 10 กุมภาพันธ์ 2563 , จากเว็บไซต์ www.aagold-th.com

รูปที่ 126 พระพุทธรูปครองจีวรลายดอกแบบใหม่

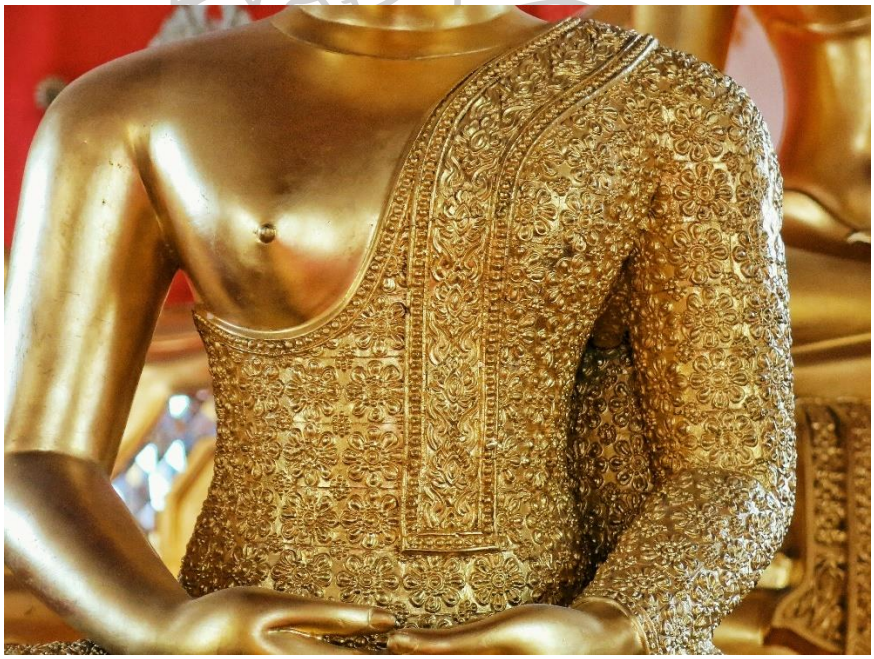

รูปที่ 127 ลายจีวรลายดอกแบบใหม่ ซึ่งมีขนาดและรายละเอียดแตกต่างจากพระพุทธรูปครองจีวรลายดอกที่สร้างด้วยกรรมวิธีแบบโบราณ

กรรมวิธีในการสร้างลวดลายของพระพุทธรูปครองจีวรลายดอก เริ่มจากงานในพระบรมมหาราชวัง เช่นการลงยาสี ลงยาราชาวดี ถือเป็นงานที่ใช้ในการทำเครื่องราชูปโภคของพระมหากษัตริย์และพระบรมวงศานุวงศ์ ดังนั้นการนำกรรมวิธีดังกล่าวมาใช้ในการสร้างลายพระพุทธรูปเพื่อใช้ในการบำเพ็ญพระราชกุศลอุทิศถวาย นอกจากนี้ยังมีกรรมวิธีอื่น ๆ เช่น การถมทอง การหล่อโลหะด้วยกรรมวิธีแบบโบราณ การใช้แม่พิมพ์หินสบู่ในการสร้างสรรค์ลวดลายพระพุทธรูปครองจีวรลายดอก ที่ส่งอิทธิพลการสร้างพระพุทธรูปครองจีวรลายดอกนอกพระบรมมหาราชวัง ลวดลายที่ปรากฏมีความหลากหลาย ตามการสร้างสรรค์ของช่าง วัสดุที่ใช้ เช่น โลหะ อาจาเปลี่ยนจาก ทองล่ำอู่ เป็น ทองสำริด ให้เหมาะสมตามฐานะของผู้สร้างที่ต้องการสร้างถวายเป็นบุญกุศลในพระพุทธศาสนา

บทที่ 5
สรุปผลการศึกษา

จากการศึกษาพระพุทธรูปครองจีวรลายดอก อาจกกล่าวได้ว่าความนิยมในการถวายผ้าแพรอย่างดีแด่พระพุทธรูปในสมัยต้นกรุงรัตนโกสินทร์ อาจส่งอิทธิพลมายังการสร้างเครื่องทรงฤดูฝนประจำพระพุทธมหามณีรัตนปฏิมากร ด้วยลวดลายพุ่มข้าวบิณฑ์ก้านแย่ง และลงยาสีประดับทั่วทั้งผืน

จากผ้าแพรอย่างดีที่ถวายแด่พระพุทธรูปสู่การถวายจีวรลายดอกแด่พระเถระชั้นผู้ใหญ่ควบคู่กัน ผ้าที่นำมาถวายเป็นผ้าเนื้อละเอียดเนื้อดีที่นำเข้ามาจากประเทศอินเดีย เรียกผ้าชนิดนั้นว่า “ผ้าย่ำตะหนี่” ดังปรากฏในการจดหมายเหตุการณ์ถวายผ้าพระกฐิน ในสมัยรัชกาลที่ 3 ได้ทรงสร้างเครื่องทรงประจำฤดูหนาวขึ้นมาอีก 1 ชิ้น ด้วยกรรมวิธีแบบลงยาสีที่ถักทอเป็นลายแก้วชิงดวงอย่างวิจิตร เป็นงานในพระบรมมหาราชวังสร้างเพื่อการบำเพ็ญพระราชกุศลถวายจึงมีกรรมวิธีการสร้าง เช่นการลงยาสี การถมทอง การหล่อสำริดลงรักปิดทอง การระบายสี ในการสร้างลวดลายพระพุทธรูปจีวรลายดอก งานในพระบรมมหาราชวัง มีโครงสร้างการทำลายของจีวรแบบ ผ้าลายอย่าง เป็นผ้าที่นิยมใช้ในราชสำนักสยาม ซึ่งประกอบด้วย แม่ลาย ลูกขนาบ เส้นลวดไข่ปลา และกรวยเชิง ซึ่งเป็นต้นแบบให้กับการสร้างพระพุทธรูปจีวรลายดอกนอกพระบรมมหาราชวังในเวลาต่อมา

รูปแบบการสร้างพระพุทธรูปจีวรลายดอกที่มีกรรมวิธีการสร้างคล้ายกับงานในพระบรมมหาราชวัง คือในพิพิธภัณฑสถานแห่งชาติ พระนคร ซึ่งแต่เดิมเคยเป็นพระราชวังบวรสถานมงคล หรือ “วังหน้า” ยกตัวอย่างเช่น การลงยาสี ในพระพุทธรูปปางห้ามสมุทร ทั้ง 2 องค์ การลงยาสีราชาวดี เป็นการลงยาสีฟ้าที่มีมาในสมัยรัชกาลที่ ๑ และเป็นสีที่ทรงโปรดใช้ในเครื่องราชูปโภค ยกตัวอย่างเช่น พระพุทธรูปปางมารวิชัยครองจีวรลายใบเทศอย่างศิลปะจีน และพระพุทธรูปปางมาวิชัยครองจีวรลายดอก การลงปิดทองล่องชาด พระพุทธรูปไม้แก่นจันทน์คู่

การหล่อสำริดลงรักปิดทองพระพุทธรูปครองจีวรลายดอกปางห้ามสมุทร จากวัดวิเศษการฝากเก็บรักษาไว้ที่พิพิธภัณฑสถานแห่งชาติ พระนคร ระบุช่วงเวลาการถวายตรงกับสมัยรัชกาลที่ 5 จึงเป็นหลักฐานที่บ่งชี้ว่าพระพุทธรูปครองจีวรลายดอกที่เป็นงานในพระบรมมหาราชวังได้แพร่หลายออกมาสู่นอกพระบรมมหาราชวัง

กรรมวิธีการสร้างพระพุทธรูแบบหล่อสำริด ลงรักปิดทอง ซึ่งแต่เดิมเป็นกรรมวิธีที่เรียกว่า “ทองล่ำอู่” ซึ่งใช้ในการสร้างพระพุทธรูปครองจีวรลายดอก โดยพระวรวงศ์เธอ พระองค์เจ้า

ประดิษฐ์วรการ ทรงประดิษฐ์ควบคู่กับการสร้างลายด้วยแม่พิมพ์แบบหินสบู่ซึ่งเป็นต้นแบบลายดอกพิกุล และใช้ลายดอกพิกุลแพร่หลายเป็นจำนวนมากในงานนอกพระบรมมหาราชวัง

นอกเหนือจากกรรมวิธีการสร้างพระพุทธรูปครองจีวรลายดอกแล้วลวดลาย ยกตัวอย่างลวดลายบนจีวรพระพุทธรูปยังสามารถจำแนกได้ สำหรับงานรูปแบบงานในพระบรมมหาราชวัง เช่น ลายพุ่มข้าวบิณฑ์ก้านแย่ง ลายแก้วชิงดวง ลายดอกพิกุล ลายใบเทศ และลายดอกเขียนสี สำหรับในพิพิธภัณฑสถานแห่งชาติพระนคร มีกลุ่มลายที่มีลักาณะคล้ายกับงานในพระบรมมหาราชวังแต่มีความพิเศษที่มี 2 ลายในพระพุทธรูปองค์เดียว ยกตัวอย่างเช่น ลายใบเทศและลายราชวัตรดอกสี่กลีบ ลายราชวัตรดอกสี่กลีบ และลายราชวัตรใบเทศ

สำหรับลวดลายพระพุทธรูปครองจีวรลายดอกตามพระอารามหลวงและศาสนสถานจีนและญวน ในกรุงเทพฯ สามารถจำแนกกลุ่มของลวดลายได้ ทั้งหมด 8 กลุ่ม เช่น กลุ่มลายดอกพิกุลในราชวัติย่อมุมไม้สิบสอง กลุ่มลายดอกพิกุลในวงกลมไข่ปลา กลุ่มลายดอกพิกุลในตาราง กลุ่มลายดอกพิกุลขนาดใหญ่ กลุ่มลายพระพุทธรูป กลุ่มลายวงกลมดอกพิกุล กลุ่มลายวงกลมใบไม้ดอกพิกุล และกลุ่มลายอื่น ๆ

ถึงแม้ว่าการถวายจีวรลายดอกแด่พระภิกษุจะไม่เป็นที่นิยมเหมือนครั้งอดีต แต่การสร้างพระพุทธรูปครองจีวรลายดอก เพื่อถวายยังคงมีอยู่ในปัจจุบัน หากแต่มีการปรับเปลี่ยนวัสดุที่ใช้ เช่น เปลี่ยนมาใช้สีทองแทนการลงรักปิดทอง ทำให้ความละเอียด ประณีตของ จึงทำให้รูปแบบมีลักษณะผิดไปจากการสร้างในอดีต

มหาวิทยาลัยศิลปากร

รายการอ้างอิง

“กะไหล่ทอง, เปียกทอง ชุบทอง” , สืบค้นเมื่อวันที่ 10 กุมภาพันธ์ 2563 , จาก www.aagold-th.com.

“นิทรรศการศิลปะและวัฒนธรรมอิหร่าน” ในงานสัปดาห์วัฒนธรรมอิหร่าน, เมื่อวันที่ 24 มีนาคม 2560.

UNESCO culture sector, Traditional art of Jamdani weaving, retrieved 2013-2014.

กรมธนารักษ์ กระทรวงการคลัง, จดหมายเหตุการสร้างเครื่องทรงพระพุทธมหามณีรัตนปฏิมากร, (กรุงเทพ:สำนักพิมพ์กรมธนารักษ์,2540).

กรมศิลปากร, สำนักพิพิธภัณฑสถานแห่งชาติ พิพิธภัณฑสถานแห่งชาติ พระนคร, “ 9 พระพุทธรูปณวังหน้า พระปฏิมาแห่งแผ่นดิน” (กรุงเทพ : กรมศิลปากร กระทรวงวัฒนธรรม,2544).

กรมศิลปากร*, สำนักพิพิธภัณฑสถานแห่งชาติพระนคร กรุงเทพฯ , รายงานโบราณวัตถุ ศิลปวัตถุ , เลขทะเบียน 01/12502.

กรมศิลปากร., กระทรวงวัฒนธรรม, “ของชิ้นเอกในกรมศิลปากร พระพุทธรูปประจำพระองค์ สมเด็จเจ้าฟ้า ฯ กรมหลวงพิทักษ์มนตรี”,“ศิลปากร”ฉบับที่ 1 ม.ค.-ก.พ.2547.

เครื่องทองลงยา, ลงยาราชาวดี, สืบค้นเมื่อวันที่ 10 กุมภาพันธ์ 2563 , จากเว็บไซต์ www.aagold-th.com.

โครงการสารานุกรมไทยสำหรับเยาวชน, “สารานุกรมไทยสำหรับเยาวชน เล่มที่ 25”, (กรุงเทพ : บริษัท ด่านสุธาการพิมพ์ จำกัด, 2558).

โครงการสารานุกรมไทยสำหรับเยาวชน., “สารานุกรมไทยสำหรับเยาวชน เล่มที่ 11”, (กรุงเทพ : บริษัท ด่านสุธาการพิมพ์ จำกัด, 2558).

จุลทรรศน์, พยาฆรานนท์, “ประณีตศิลป์ในสมัยสมเด็จพระนั่งเกล้าเจ้าอยู่หัว”, (กรุงเทพ : สำนักพิมพ์มหาวิทยาลัยศิลปากร ,2531).

ชื่นสุข, กาญจนภิญโญวงศ์, “พระพุทธปฏิมาสมัยรัชกาลที่ 3 – รัชกาลที่ 5 การเปลี่ยนแปลงคติการสร้างและรูปแบบศิลปกรรม”,(กรุงเทพ : ภาควิชาประวัติศาสตร์ศิลปะ มหาวิทยาลัยศิลปากร, 2547).

ธีรพันธุ์, จันทร์เจริญ, “ผ้าเขียนทอง:ภูษาทรงบรมราชาภิเษก พระมหากษัตริย์สยาม”, and (กรุงเทพ: สำนักพิมพ์มติชน).

ธีรพันธุ์, จันทร์เจริญ, “ผ้าเขียนทอง:ภูษาทรงบรมราชาภิเษก พระมหากษัตริย์สยาม”,(กรุงเทพ: สำนักพิมพ์มติชน,2562).

ปลัดกรมพระคลังสุพรัต, จมื่นโกษา, “จดหมายเหตุรัชกาลที่ 3 ชื่อบัญชีผ้าพระกฐินและผ้าไตร ปี จ.ศ. 1187”, เลขที่22,หอจดหมายเหตุแห่งชาติ.

พระชัยวัฒน์ประจำรัชกาล, สืบค้นเมื่อวันที่ 10 พฤษภาคม 2562, จากหอมรดกไทย: http://thaiheritage.net/king/chaiwat/index1.htm.

พระเทวานิมิต, “สมุดตำราลายไทย” (กรุงเทพ : นครเขษมบุ๊คสโตร์, 2548).

พระพุทธเทวิลาส, สืบค้นเมื่อวันที่ 10 กุมภาพันธ์ 2563 , จากเว็บไซต์www.watthepthidaramqr.com.

พระพุทธอนันตคุณอดุลยญาณบพิตร พระพุทธรูปประธานวัดราชโอรสาราม, ที่มา: www.wat360.com สืบค้นเมื่อวันที่ 17 ก.พ.63.

พระสุทัสน์, สีลวโส, (อัญสะโส),“ศึกษาการใช้จีวรในพระพุทธศาสนา ,(กรุงเทพฯ: สำนักพิมพ์มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณ์ราชวิทยาลัย,2553).

ภาพถ่ายส่วนบุคคล, นิทรรศการ "สยามผ่านมุมกล้อง จอห์น ทอมป์สัน", พ.ศ. 2408 – 2409, ระหว่างวันที่ 1 - 15 มกราคม 2560.

ภาพพระบฏจัดแสดงใน, British Museum, สหราชอาณาจักร, สืบค้นเมื่อวันที่ 28 ตุลาคม 2561, and จากเว็บไซต์ : www.britishmuseum.org/reserch.

ราชบัณฑิตยสถาน, “พจนานุกรม ฉบับบัณฑิตยสถาน พ.ศ.2542”, (กรุงเทพฯ:นานมีบุ๊คพลิบบลิคเคชั่น,2546).

รายการกระจกหกด้าน, ออกอากาศวันที่ 16 ก.ย.57 สืบค้นเมื่อสืบค้นเมื่อ 12 ธ.ค. 62.

รายการร้อยเรื่องเมืองไทย, "ตอน เครื่องลงยา" , ออกอากาศเมื่อวันที่ 8 มี.ค. 58, สืบค้นเมื่อ 12 ธ.ค. 62.

รุ่งโรจน์, ธรรมรุ่งเรือง , “รู้เรื่องพระพุทธรูป ที่มา คติ ความหมาย ศิลปกรรม ทุกยุคทุกสมัย” (กรุงเทพ : สำนักพิมพ์มิวเซียมเพรส,2558).

ลงรักปิดทอง, สืบค้นเมื่อวันที่ 10 กุมภาพันธ์ 2563 , จากเว็บไซต์ www.aagold-th.com.

ละม่อม, โอชกะ, “สารานุกรมไทยสำหรับเยาวชน”,(กรุงเทพฯ: โครงการสารานุกรมไทยสำหรับ

เยาวชน โดยพระราชประสงค์ในพระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัว,2541).

วัดเจริญสุขารามวรวิหาร, (คณะศิษยานุศิษย์), “พระมหาบุรุษลักษณะ”,(กรุงเทพ: โรงพิมพ์เจริญธรรม, 2501).

วัดพระเชตุพนวิมลมังคลาราม, “ประชุมจารึกวัดพระเชตุพน ฯ”, (กรุงเทพ: สำนักพิมพ์วัดพระเชตุพนวิมลมังคลาราม).

วัดราชบพิธสถิตมหาสีมาราม, “พระราชประวัติ พระวรวงศ์เธอ พระองค์เจ้าประดิษฐ์, (กรุงเทพ : บริษัท วรการแม่กองสร้างวัดราชบพิตรสถิตมหาสีมาราม พุทธศักราช 2418-2428”, and 2563). อัมรินทร์ปริ้นติ้งแอนด์พลับบลิชชิ่ง จำกัด.

ศักดิ์ชาย, สายสิงห์, “งานช่างสมัยพระนั่งเกล้า”,(กรุงเทพฯ: สำนักพิมพ์มติชน ,2551).

สมเด็จพระมหาสมณเจ้า, กรมพระยาชิรญาณวโรส, “วินัยมุขเล่ม 2”,(กรุงเทพฯ: โรงพิมพ์มหามกุฏราชวิทยาลัย).

สันติ, เล็กสุขุม, “งานช่างคำโบราณ ศัพท์ช่าง และข้อคิดเกี่ยวกับงานช่างศิลป์ไทย”,(กรุงเทพ : สำนักพิมพ์มติชน, 2557).

สำนักงานราชบัณฑิตยสภา, “พจนานุกรมศัพท์ลายไทย” (กรุงเทพ: บริษัท ธนาเพรส จำกัด and 2561). พิมพ์ครั้งที่ 2

สุชีพ, ปุญญานุภาพ, “พระไตรปิฎกฉบับสำหรับประชาชน”,(กรุงเทพฯ: โรงพิมพ์มหามกุฏราชวิทยาลัย,2547).

สุรพล, ดำริห์กุล, “โครงการสืบสานวัฒนธรรมไทย: มรดกช่างศิลป์ไทย”,(กรุงเทพฯ: องค์การค้าครุสภา, 2542).

สุริยวุฒิ, สุขสวัสดิ์ , “พระพุทธปฏิมาในพระบรมมหาราชวัง” ,(กรุงเทพ : สำนักพิมพ์อัมรินทร์ปริ้นติ้งกรุ๊ป,2535).

อมรา, ศรีสุชาติ, “แผ่นดินไทยในอดีต”,(กรุงเทพ : กรมศิลปากร,2558).

มหาวิทยาลัยศิลปากร

ประวัติผู้เขียน

ชื่อ-สกุล	เรืออากาศตรี อานุภาพ นันติ
วัน เดือน ปี เกิด	20 มิถุนายน 2532
สถานที่เกิด	เชียงราย
วุฒิการศึกษา	คณะศิลปะและการออกแบบ สาขาออกแบบภายใน มหาวิทยาลัยรังสิต
ที่อยู่ปัจจุบัน	88 หมู่ 16 ต.แม่อ้อ อ.พาน จ.เชียงราย